
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01327126 7

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

Sbírka přednášek a rozprav.

Rediguje prof. dr. FR. DRTINA.

Řada V.

Sv. 1. Prof. dr. O. Hostinský: *Umění a společnost.* K 1·80
Sv. 2. Prof. dr. B. Němec: *Vztahy rostlin k vnějšímu světu* (rostlinná oekologie) . . . „ 3·80
Sv. 3. Prof. dr. Al. Mrázek: *O nauce vývojové* (theorii descendenční) . . . . „ 2·50
Sv. 4. Prof. dr. Arn. Kraus: *Dánsko*, jeho hmotná a duševní kultura . . . . „ 3·50
Sv. 5. Prof. dr. Zd. Nejedlý: *Zpěvohry Smetanovy.* S četnými notovými příklady . . . . „ 5·—
Sv. 6. Prof. dr. Vl. Novák: *Fotografie ve vědě a praxi.* Se 35 obrazy v textu a 12 zvláštními přílohami . . . . „ 3·—
Sv. 7. Prof. dr. J. V. Daneš: *Spojené státy severoamerické.* S mapkou . . . . „ 1·40
Sv. 8. Prof. dr. Josef Janko: *Shakespeare, jeho život a dílo* . . . . „ 5·50
Sv. 9. Prof. dr. V. Tille: *Maurice Maeterlinck.* Analytická studie. S podobiznou M. Maeterlincka . . . . „ 9·—
Sv. 10. Prof. dr. K. Domin: *O rostlinách užitkových* „ 2·40

ŘADA VI.

Sv. 1. Prof. dr. Zdeněk Nejedlý: *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi* . . . . „ 6·—
Sv. 2. Prof. dr. Karel Kadlec: *Z ústavního vývoje habsburského mocnářství* . . . . . „ 4·50
Sv. 3. Prof. dr. J. V. Daneš: *Hospodářské problémy světové politiky* . . . . „ 1·—
Sv. 4. Prof. dr. Jos. Janko: *O pravěku slovanském.* Pokus o celkový obraz zhruba promítnutý . . . . „ 5·—
Sv. 5. Prof. Jan Koloušek: *Problém populační* „ 3·60
Sv. 6. Prof. dr. Arn. Kraus: *Björnson a Ibsen* . „ 2·80
Sv. 7. Doc. dr. Ot. Fischer: *Friedrich Nietzsche.* „ 6·—
Sv. 8. Prof. dr. K. Krofta: *Bílá Hora* . . . . „ 5·—
Sv. 9. Prof. dr. E. Maixner: *O válečných epidemiích* „ 3·20

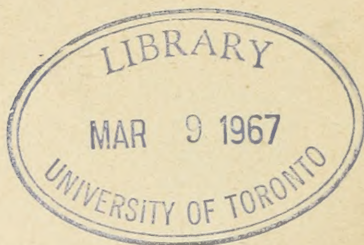
Každý svazek ve vkusné plátěné vazbě s originelní výzdobou o K 1·20 více.

Sbírka přednášek a rozprav je na skladě v každém knihkupectví

J. OTTO v Praze, Karlovo nám. 34. Ve Vídni I., Gluckg. 3.

Veškera práva vyhrazena.

BR
817
B6N68

Tiskem »Unie« v Praze.

NÁBOŽENSKÉ HNUTÍ ČESKÉ VE 14. A 15. STOL.

ČÁST I.

DO HUSA.

KURS ŠESTIPŘEDNÁŠKOVÝ.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/nboenskhnut00novo

I.

Rozumí se samo sebou, mluvíme li o náboženském hnutí českém ve 14. a 15. stol., že máme na mysli ono hnutí, jehož nejvýznačnějším zástupcem jest M. Jan Hus, tedy hnutí husitské, v němž již od dob Palackého právem spatřujeme vrcholnou dobu českých dějin. Než právě proto nebude snad nemístné — i když jen proto, aby se zabránilo nedorozumění -- upozorniti hned předem, že to byly jenom vědecké důvody, a které to byly vědecké důvody, jež doporučovaly volbu tohoto širšího, všeobecnějšího označení.

Mluvíme právem a smíme mluviti o hnutí husitském, třeba jsme si vědomi, že Hus jest toliko jedním článkem ve vývojovém řetěze, sice nejvýznačnějším, ale přece ne jediným, ne posledním, ale také ne prvním. Jako smrtí Husovou náboženské hnutí české se nekončí, nýbrž vyvíjí se dále, tak také na druhé straně jest starší a mělo svůj vývoj již před Husem. Ne náhodou a ne bez důvodů užito bylo jména „předchůdci Husovi“ pro ty muže, jejichž činnost právě určuje směr i obsah předcházejícího vývoje, a v jistém smyslu lze označení tohoto vždy hájiti a užívati.

Od některé doby však s rozličných stran dějí se pokusy vylíčiti vystoupení Husovo jako něco umělého, nepřipraveného, vzniklého bez potřeby

a téměř lehkomyslně, z pouhé snahy napodobiti Wyclifa a tedy bez vnitřní souvislosti s tím, co předcházelo. Nesprávnost, ano nemožnost tohoto mínění jest sice na první pohled patrna, ale byly-li jednou pochybnosti toho druhu vědecky vysloveny, vzniká tím pro vědecké badání povinnost jimi se zabývati, zkoumati jejich oprávněnost či bezdůvodnost.

Odpověď, která jest výsledkem zkoumání těchto pochybností, určila právě titul těchto přednášek: Náboženské hnutí české jest starší než Hus, ale vystoupení Husovo jest s tím, co předcházelo, v nerozlučitelné souvislosti ideové, vývojové a organické. Náboženské hnutí české jest pojem širší, ale husitství jest jeho neoddělitelnou součástí. Ukázati to, bude prvním úkolem těchto rozprav.

K tomu však přistupuje ještě jedna okolnost.

Pojem „náboženské hnutí“ jest širší také po jiné ještě než právě vytčené stránce. Vyslovíme-li toto označení, již tím přiznáváme, že náboženské hnutí naše jest také součástkou širokého hnutí světového, že svými začátky není ojediněle české, nýbrž všeobecné, že při svém vzniku nemá výlučného rázu národního, nýbrž jest povahy mezinárodní. Ovšem běží právě toliko o začátky. Mluvíme a smíme právem mluviti o hnutí husitském, ale již tím přiznáváme, že musily se u nás uplatniti zvláštní příčiny, jinde se nevyskytnuvší, anebo aspoň ne v té síle, jimiž hnutí u nás nabylo svého zvláštního, českého, husitského rázu. Ale zase naopak: tyto domácí, české prvky mohly se k plné platnosti teprve rozvinouti, když země naše ocitly se v oblasti širokého myšlenkového

proudění světového. Vytknouti místo, které náboženskému hnutí našemu náleží ve světovém tomto vývoji, vyložiti postup, jímž všeobecné hnutí náboženské nabývá svého domácího rázu, vytknouti, jak starší náboženské hnutí přechází v husitství, to má býti druhým naším úkolem, který arci začasté splývá s prvým. Nelichotím si pomyšlením, že by se mi to bylo úplně podařilo. Úkol jest příliš nesnadný, příliš složitý, ale také příliš nepropracovaný, aby ho v omezené lhůtě i prostoře bylo možno vyčerpati. Složek jest příliš mnoho, aby je bylo možno podrobněji probrati a vyložiti. Omezuji se tudíž úmyslně na stránku ideovou, dotýkaje se jiných, jako sociálních, hospodářských a p., jen tam, kde to nezbytně nutno, a jen potud, pokud jejich vliv na vývoj ideový se uplatnil

* * *

K porozumění našeho náboženského hnutí a jeho vývoje jest především nutno aspoň v hlavních rysech seznámiti se se vznikem onoho nejširšího hnutí světového.

Bylo by křivdou, kdyby někdo chtěl středověké církvi Římské upírati její ohromný kulturní význam, její znamenité účastenství v duševním vývoji evropského lidstva, od onoho velikého pokroku, jaký znamenal křesťanský názor světový proti pohanskému, až k nepřímým popudům k zbudování světového názoru novověkého, od onoho prostředkování a upravování antické civilisace až k zakládání vlastní kultury, samostatné, schopné vývoje.

Toto kulturní poslání, které církev zejména v první, větší půli středověku celkem svědomitě

plnila, dovedlo jí pojistiti nejmocnější zbraň, zbraň ducha, která usnadňovala její vítězství v zápasech s mocí světskou. V těchto zápasech, které vyplňují největší část dějin středověkých, stručně řečeno, neběží o nic menšího, než o svrchovanost vlády nad světem. Požadavek tento jest v církvi velmi starý, hlásí se ode dávna, vystupuje do popředí jmény a osobnostmi Řehoře VII., Innocencia III., Innocencia IV. a zvláště zase Bonifácia VIII., až konečně pohlcuje všecko v době t. zv. babylonského zajetí, v době, kdy sídlo kurie přeneseno bylo z Říma do Avignona, v době papežů Avignonských.

Není zde možno, ale není také třeba podrobněji se zabývati nestejnými úsudky, které z rozličných příčin o této éře papežství bývají pronášeny, zejména míněním, že jest to doba nejhlubšího poklesnutí moci církevní, doba úplné nesamostatnosti politiky papežské, její úplné závislosti na politice dvora francouzského. To vyvracejí fakta.

Jest pravda, že vlivy francouzské zejména v prvních létech uplatňovaly se velmi silně a ne vždy na prospěch papežství. Ale vedle toho nesmíme zapomínati, že v této době vznikl a skončen byl poslední veliký středověký zápas mezi císařstvím a papežstvím, boj Ludvíka Bavora s kurií, a že byl skončen, aspoň s politické stránky, pro kurii vítězně. Volební kapitulace Karla IV., již podepsal, když s podporou kurie proti Ludvíkovi za krále byl zvolen a v níž tento úspěch kurie vrcholí, i když již tenkráte musíme se obdivovati diplomatickému umění Karlovu, s jakým, připouštěje téměř vše, přece hleděl nezadati si,

znamená opravdu úplné vítězství politických cílů papežských.

Samo zjištění tohoto fakta usvědčuje z omylu mínění nověji se vyskytnuvší (Haller a po něm Krofta a J. B. Novák), že by se kurie papežská, přesídlivši do Avignona, byla vzdala svých světovládných snah a omezila se na to, aby jen církev podřídila úplně své moci. Nikdy se kurie nezřekla onoho cíle, tím méně nyní, když se tolik k němu přiblížila. Cíl zůstává ideálem, toliko prostředky k jeho dosažení se mění.

Jestliže nyní opravdu zvýšené úsilí kurie obrací se k tomu, aby zejména finančně podrobila si skutečně církev celou, neznamená to, že by jenom to zůstávalo také vlastním účelem. Právě naopak toto hmotné ovládnutí všeho křesťanstva, umožněné a podporované toliko vypiatým sebevědomím a zpupným přesvědčením o vyvýšenosti moci duchovní, o její povznešenosti nad každou kritiku a tudíž o její oprávněnosti ke všem, i nejpovážlivějším pokusům a krokům, jak to vše ústy kuriálních mluvčích již dávno bylo hlásáno a nikdy nezapomenuto, toto finanční podrobení celé církve, samo jsouc výrazem přesvědčení o vlastní všemohoucnosti, má také sloužiti ku podpoře a umožnění světovládných nároků papežských, jež požadavkem kurie nikdy býti nepřestaly.

Neboť právě tyto tužby a cíle to byly, které kurii dodávaly odvahy k tomuto hospodářskému podmanění církve celé, jímž ovšem její svrchovanosti dostalo se skutečného výrazu, ale jež také mělo sloužiti zvýšení příjmů papežských. To byly pohnutky, které vedly kurii k soustavnému porušování dosavadní církevní organisace. Především

zvýšenější měrou než dříve dochází k omezování autonomie jednotlivých církevních ústavů a korporací. Nespokojujíce se platy, jaké musili odváděti nově zvolení biskupové, opati, kanovníci a jiní vyšší hodnostáři duchovní, kteří k svému úřadu byli zvoleni od příslušných duchovních sborů, finančníci kurie netoliko vymýšlejí platy nové a přitužují staré, nýbrž zvyšují důchody kurie tím, že omezují svobodnou volbu buď tak, že před volbou obsazují tyto úřady z milosti apoštolské, jak se říkalo, tedy ze své moci, anebo že tak činí i zrušením volby již vykonané. Ovšem taxy těch, kdo z milosti apoštolské hodností dosáhli, byly mnohem vyšší.

A jako kurie dovedla vše dobře organisovati, tak také těmto povážlivým prostředkům dostalo se pevné a účelné organisace. Vyvinul se rozsáhlý systém, který pode jménem reservac, provisí, expektancí atd. rozšířil se na udílení všech beneficií vyšších, ale záhy také na propůjčování úřadů nižších, farních atd., což zase nebylo možno bez porušování patronátních i jiných práv. Tento systém ovšem dokazoval svrchovanost kurie, sílil arci značně její finance, ale měl také pozadí velmi temné jakožto systém téměř obchodní, na který se v pravém smyslu hodilo jméno všem opravdovým duším hrozné — jméno simonie, svatokupectví.

Nic nepomohou novodobé, ať již z jakýchkoli pohnutek vyplývající pokusy o zmírnění tohoto zjevu upozorňováním, že to začasté byla světská moc, jež k podobnému kažení církevní ústavy a porušování platných práv dávala podnět. Jistě bylo tomu tak, a poznáme to hned právě u nás, ale omluvy tyto nedotýkají se vlastního jádra

otázky a nemohou vyvrátiti toho, na čem především záleží, že světská moc nebyla by toho mohla činiti, kdyby jí k tomu nebylo poskytnuto příležitosti, že užívajíc toho, co se jí nabízelo, nestávala se původem zla, jenž tkvěl právě v systému papežském a nebyl arci mírněn tím, že sama kurie, i kde skutečně podle svého práva vystupovala, neřídila se při obsazování úřadů duchovních vždy skutečnými potřebami stavu duchovního, nýbrž začasté také zřením k politickým, vojenským nebo jiným schopnostem.

Než ani kurie nesměla si počínání takového dovoliti beztrestně.

Následky toho, že o úřadech duchovních rozhodovaly vedle zájmů finančních i zřetele politické, touha zavděčiti se mocným tohoto světa i láska některých papežů k vlastním příbuzným a milcům, tedy vše jiné, jenom ne skutečné potřeby církve, musily nepříznivě působiti především na církev samu, na její vnitřní vývoj.

Lidé takovým způsobem a z podobných důvodů povýšení, nezřídka i kdyby byli chtěli, nemohli se věnovati svým duchovním úkolům, k nimž neměli způsobilosti ani vzdělání. Někteří, jen podle jména a příjmů duchovní, pohoršovali již svým životem a pomáhali tak šířiti mravní úpadek, většina již zanedbáváním úřadů, pro něž se nehodila, podporovala jeho vzrůst. Ten však byl sílen i tím, že sama duchovní moc, z obavy, aby neutrpěla její autorita, nejen netrestala, ale přímo hájila i lidí pohoršlivých, kdežto na druhé straně stíhala každý volnější projev myšlenkový.

Církev tím vším začíná ztráceti své duchovní vůdcovství, které tak dlouho a tak čestně zastá-

vala. Již za sporu jejího s Ludvíkem Bavorem bylo to patrno. Zvítězila tenkrát jakožto silná politická jednotka, zejména svou hospodářskou silou vynikající nad rozdrobenou a bezmocnou říši Římskou, ale převaha zbraní ducha byla na straně jejího protivníka.

Zpronevěřivši se svému osvětnému poslání, a bez vůle i schopnosti vrátiti se k němu, církev snaží se aspoň udržeti zdání jeho. Nedovedouc již sama rozmnožovati hřivny sobě svěřené, střeží úzkostlivě toho, co z ní dotud vytěženo, ne ze zájmu, aby to nebylo ztraceno, ale spíše ze strachu, aby to nebylo předstiženo, zastavuje se, kde stanula, a tím již jde vlastně zpět. Z někdejší podněcovatelky duševního rozvoje stává se skoro překážka všeho pokroku. Ohluchlá a oslepla k duševním potřebám doby, náhradou za pravou zbožnost zdůrazňuje vnějšek okázalou nádherou a skvělou pompou obřadů, duším roztesknělým tísnivou přítomností místo útěchy nabízí přepiaté uctívání ostatků a nezřízené udílení odpustků, jímž sám základ mravnosti musí býti otřásán, které však také, vydávajíc naivní a oddanou víru důvěřivých duší v plen pověře, poskytuje stále více příležitosti k jejímu zneužívání a dalšímu zavádění nesvědomitou zištností.

A v sebepřeceňování i v přesvědčení o své nedotknutelné vyvýšenosti kurie každý projev nespokojenosti s tímto surrogátem zbožnosti stíhá podezřením z kacířství, při čemž neběží již začasté o skutečné zájmy víry, o opravdové uchýlení od věrouky, nýbrž o pouhý pokus najíti východisko z dané tísně hlubším životem ve smyslu zásad Kristových.

A nebylo-li v této době nesnadno kacířem se zdáti, stejně snadno bylo i nejpravověrnějšímu člověku možno kacířem se státi, když nadutá autorita neostýchala se za kacířské prohlašovati i věty evangelické, jak učinil Jan XXII., když ve sporu s Minority za kacířskou prohlásil větu, že Kristus ani apoštolé neměli jmění, kdyby jí někdo tvrdošíjně zastával...

To přímo vynucovalo poznání, že kurie místo myšlenky staví svou autoritu, že celé postavení církve se změnilo. Sploštělá zevnějškovost obřadného církevnictví vytyčuje se místo pravé zbožnosti, místo duševního rozvoje staví se snaha uniformovati lidská přesvědčení, volný postup myšlení rdousí nivelisující autorita. Někdejší šetrná duševní převaha církve ustupuje tíživému tlaku formalismu, dosavadní duchovní vůdcovství církve mění se v krutovládu nad dušemi...

Nebylo možno, aby tento stav nezasáhl také zemí našich, ano jeho zasažení stalo se právě pro vývoj duševního života, a tudíž i náboženského hnutí našeho rozhodujícím.

Dějiny české nikdy nevyvíjely se docela samostatně, nezávisle na svém okolí, a třeba z příčin, které ještě poznáme, vývoj zejména ve zřízení církevním bral se poněkud opožděněji, přece nepostupoval neodvisle od Římské církve, jako zase jinde uplatňoval se vliv Římské říše, jejímž předním členem království České bylo. Byly to vlivy a styky, které se dostavovaly zcela přirozeně, jak ani jinak nemohlo býti v zemi položené v oblasti tehdejšího kulturního světa. přicházely samy, nevolány, nehledány.

Význam vlády a činnosti Karla IV. po stránce kulturní spočívá v tom, že v jeho době a jeho působením styky tyto stávají se uvědomělejšími, prohloubenějšími, širšími, pronikavějšími. Karel sbližuje země naše netoliko ještě těsněji s říší Římskoněmeckou, ale i s dalším západem a s celým kulturním světem vůbec.

A nedosti toho, neběží o pouhé sblížení, nýbrž o plné proniknutí, nejde o pouhé seznámení, nýbrž o úplné přičlenění, nemá nadejíti pouhé přejímání, nýbrž skutečná výměna kulturních hodnot. Čechy podle úmyslu Karlova neměly se toliko dostati do oblasti světového vzdělání, nýbrž měly se státi jedním z jeho středisk. Novým proudům duševním otevřeny brány dokořán, a již za to zasloužil si Karel názvu otce vlasti.

Avšak činnost Karlova tímto probuzením podnětů kulturní práce není vyčerpána. Poznáme v dalším průběhu, jak Karel i jeho dvůr přímo i nepřímo přičiňují se o probuzení a rozvití této duševní činnosti, jak jsou přímo nositeli a šiřiteli moderních myšlenkových směrů, jak přispívají k utěšenému rozvití nového kulturního života, sami z části ještě odměňováni za to tím, že mohou sledovati výsledky tohoto osamostatnělého vzrůstu kulturního.

To však nebylo možno bez průvodních zjevů stinných. Měly-li ony nové proudy u nás žíti svým samostatným životem, bylo nutnou podmínkou toho také posílení toho všeho u nás, co jim na západě dalo život. A také při těchto negativních podnětech činnost Karlova stojí na prvním místě.

Ve své snaze učiniti své zalíbené sídlo, město Prahu, opravdovým prvním městem své veliké

říše, ve své ctižádosti oslniti svět leskem a nádherou své residence, zároveň pak ve své vroucí zbožnosti i v nadšení chtěje co nejvíce dojíti toho rozmnožením pokladů svých chrámů, Karel učinil z Prahy téměř jediné veliké museum svatých ostatků a vzácných reliquií, které s vášní dychtivého sběratele z celého světa sem snesl a pro něž ve zbožném zanícení syna své doby vymohl dalekosáhlé odpustky. Rozmnožen tím počet svátků, o kterých Praha stává se cílem tisíců poutníků. Nastává doba skvělých průvodů, nádherných procesí, nákladných slavností, doba zevnějškového formalismu ve vší velikolepě okázalé obřadnosti.

Láska Karlova k umění ve spojení s těmito vlastnostmi nese tu také ovoce ušlechtilé. Staré chrámy se přestavují a vyzdobují, nové kostely a kláštery se zakládají, vzniká řada nových staveb. Aby pak v nich služba boží neumlkala, Karel rozmnožil počet duchovních sborů, kapitul i řeholí, a opatřiv je znamenitými důchody, mimovolně posiloval jeden z pramenů mravního úpadku, jímž přílišné bohatství vždycky bylo.

Praha byla plna kněží, řeholníků, jeptišek, počet jejich šel do set a rostl ještě. Příklad panovníkův i celý duch současné zbožnosti vybízel k následování mocné šlechtice i bohaté měšťany, také na venkově vzniká řada nových klášterů, kostelů nebo aspoň kaplí a oltářů, zpravidla bohatě nebo aspoň slušně opatřených a obyčejně s větším počtem kněží a kleriků, takže již současníkům číselný vzrůst kněžstva i jeho bohatství začíná se jeviti povážlivým. Jest zajisté příznačné, že i tak zbožný a církvi oddaný panovník, hýřící téměř ve štědrosti vůči duchovenstvu, jako Karel viděl se po-

zději nucen vydati zvláštní nařízení, že nikdo není oprávněn darovati kterému ústavu duchovnímu jaký statek bez schválení královského, sice statek bude konfiskován, nařízení, jehož pak zvláště za Václava IV. dbáno, ač jinak neznám dokladů, že by zase svolení bylo odepřeno.

Účinky této štědré a všestranně prokazované přízně musily však pro budoucnost tím tísnivěji působiti, čím úplněji zatím provedeno bylo přimknutí církevní organisace české bezprostředně ke kurii Římské.

Jak již dotčeno, církevní vývoj český, třeba někdy šel svojí cestou, přece nikdy nedál se neodvisle, stál vždy v souvislosti s církví Římskou, ač někdy z příčin, o nichž zde není možno se zmiňovati, také on postupoval opožděněji. Leccos, co na ostatním západě dávno se již vžilo, u nás ještě počátkem 14. stol. buď se ještě neujalo, nebo nebylo provedeno úplně. Hlavní příčinu lze, stručně řečeno, viděti v tom, že Čechy do té doby zpravidla nebývaly s kurií ve styku bezprostředním. Jak známo, církvi české záhy dostalo se vlastního biskupa, ale mezi ním a kurií stál arcibiskup Mohučský, jehož prostřednictvím, zejména v dobách, kdy kurie nepočínala si tak expansivně, šly také české styky s ní. Přirozeně tlumily se tím přímé vlivy. Vzdálený metropolita Mohučský nemohl však a nedovedl také sledovati pozorněji vývoj církve české, a biskupové sami, když tomu i plnou péči věnovali, neměli vždy dosti moci. R. 1344 biskupství Pražské povýšeno na arcibiskupství, církev česká vstoupila do bezprostředního styku s kurií . . .

Zřízení samostatného arcibiskupství samo sebou — o tom nebude snad sporu — bylo pro církev

českou nutností a tedy dobrodiním, již proto, že poměry v Čechách byly jiné než v německých biskupstvích provincie Mohučské, ale také proto, že v nejedné příčině zaostalost církve české činila srovnání se stavem jinde zavedeným skutečnou potřebou. Rozhodující důležitosti nabyla tu však ta okolnost, že ke zřízení samostatné církevní provincie české došlo právě v době nynějšího rozmachu výbojných theorií papežských. Přechod do nových poměrů byl příliš náhlý.

Především arci církev česká měrou nesrovnatelně zvýšenější než kdy před tím začala se těšiti pozornosti onoho systému, který u kurie zavládl v samovolném a bezprávném zadávání církevních úřadů a obročí. Na kolik tisíc počítá se listin, které od té doby ještě během 14. stol. vyšly z kanceláře papežské a rozdávaly z milosti apoštolské jednotlivé duchovní hodnosti v zemích našich a především v Čechách samých, od místa posledního kaplana vesnického až do nejpřednějšího místa v české církvi, výnosnější místa kanovnická a p. propůjčována dvěma, třem kandidátům skoro současně.

Nutno však spravedlivě uznati, že i v této nadprodukci má vynikající účastenství císař Karel, třeba snad do jisté míry vinou shody zevních podmínek. Dříve než vstoupil na trůn český, Karel IV. stal se králem Římským a jeho sídlem stala se Praha, sídlem, jak víme, po jeho přání velikolepým. Sem se opravdu sbíhaly cesty z celého skoro tehdejšího světa, po nich proudily davy cizinců, kteří sem přicházeli hledat štěstí. A nejednomu právě dvůr Karlův otevíral k němu přístup.

Ale štědrá přízeň Karlova nezřídka bývala prokazována na cizí útraty. Postihnuv ve svém bystrozraku, jak lze ze systému kurii ovládnuvšího těžiti, a opíraje se o svoji dobrou shodu s církví, Karel využíval toho měrou vrchovatou, zaplavoval skoro kurii suplikami a přímluvami ve prospěch svých rádců, sluhů i milců. A kurie papežská vyhovovala ovšem tím ochotněji, čím větší posílení jejích nároků odtud plynulo, a tak záplava vracela se do zemí našich.

Bylo to, tak se někdy zdá, dosahu téměř osudového, a přece tento zjev není ani jedinou ani nejdůležitější příčinou, jež nepřipravenosti českých poměrů učinila přechod do stavu jinde zavládnuvšího tak příliš náhlým.

Lze míti za to, že horlivost Karlova v užívání těchto výhod kurií nabízených nebyla vždy ve shodě se záměry a úmysly samého prvního arcibiskupa, jehož činnost jinak právě vyvrcholuje v provedení úplného sblížení církevní organisace české s církví ostatní. Aspoň, jak hned uvidíme, po této stránce snahy prvního arcibiskupa nesly se směrem právě opačným.

Arnošt z Pardubic jest bez odporu jedním z nejznamenitějších biskupů, kteří kdy stáli v čele české církve. V jeho povaze a osobnosti najdeme sloučeny prvky nejrozdílnější.

Syn své doby, na jedné straně jako vynikající kníže duchovní miloval nádheru a stkvělé vystupování, na druhé straně objevuje se nám jakožto asketa, který, žíněným rouchem přioděn, v noci zaměňuje pohodlné lože za tvrdou podlahu, a kdežto z večera dává si předčítati životy svatých a nábožné

knihy, aby ho v sen ukolébaly, v noci přerušuje svůj spánek rozjímáním a litováním svých hříchů...

Byl jistě jedním z nejvzdělanějších Čechů své doby, čtrnácte let prý pobyl na učení v cizině, zejména na universitách v Bologni a Padově, kde i titulem licienciáta v dekretech byl ozdoben, a jeho klassické vzdělání i vrozená vlídnost vynutily samotnému Petrarcovi lichotivé slovo nadšeného obdivu o Arnoštovi a jiných členech dvora Karlova – míněni jsou Jan ze Středy a Jan Očko, potomní nástupce Arnoštův, — že se mu zdají býti rozenými Athéňany — jistě největší pochvala v ústech Petrarcových. Po smrti papeže Innocencia VI. (1362) prý jen národnost Arnoštova způsobila, že nebyl zvolen jeho nástupcem, ale při tom zase slyšíme o něm, že několikrát projevil úmysl vzdáti se úřadu arcibiskupského a vstoupiti do kláštera, a v Augustiniánském klášteře v Kladsku měl zvláštní cellu, v níž občas modlitbám a askesi se oddával — příbuzný rys vidíme ostatně i v povaze Karla IV. Ale zase sklonnost k askesi neubíjela v něm praktického smyslu. Arnošt byl dobrý hospodář, všímal si pečlivě statků arcibiskupských, rozmnožil a zvelebil je, na druhé straně však jemný vkus i záliba v umění a vědách dovolovaly mu nešetřiti nákladů, kde běželo o umělecké podniky ve stavbách či malbách nebo o pořízení knih.

Horlivý syn církve a své víře opravdu a s přesvědčením oddán pečuje o stihání kacířů ve své dioecesi, ale když nešťastný Cola di Rienzo, stižen podezřením kacířství a pronásledován hněvem kurie, uchyluje se do Čech, Arnošt vynucuje si svým chováním i od uvězněného

názvu dobrodince a neodpírá mu své pomoci a přímluvy.

Sám důmyslný státník, v radě Karlově na slovo vzatý a v několika diplomatických poselstvích se osvědčivší, nepřeje si, aby kněžstvo jeho věnovalo se světským úkolům, a ač úplně oddán názoru o vyvýšenosti moci kněžské, pilně dbá toho, aby kněžstvo nevykračovalo z mezí, nezneužívalo své právomoci, a snaží se vždy i škodlivé vlivy kurie paralysovati. A při tom jest v jeho povaze vše tak úměrné a vyrovnané, že velebná jeho postava vynucuje si úctu.

Arnošt byl jistě muž, jakého církev česká potřebovala, a služby, které jí prokázal, jsou neocenitelné. Ale také zde lze opakovati: rozhodující důležitosti nabyla tu okolnost, že jeho činnost padá do této doby a tohoto stavu církve.

Církev česká, jak víme, potřebovala opravy, mnohá prospěšná opatření jinde platná, která opožděný vývoj u nás činil nezvyklými, bylo nutno provésti, a Arnošt přičinil se o to vším úsilím. Tu však nemohlo býti lhostejné, že to bylo právě již zřízení vlivy kuriálními pokažené, které péče Arnoštova k nám zaváděla. A působily-li tu také další a stupňované vlivy systému kuriálního rozkladně, v ovzduší otráveném církevnictvím i mnohá prospěšná a o sobě potřebná opatření zvrhala se někdy v pouhou oporu zpovrchnělého církevnického formalismu, nebo aspoň tak byla pociťována.

Tak na př. Arnošt přičiňoval se především o úpravu patronátních poměrů a organisace farního duchovenstva, a úřední záznamy o této činnosti ji za něho i za jeho nástupce Očka ukazují v světle vzorném. Sic po této stránce mnoho již

vykonala doba minulá, a lze říci, že Arnošt jen, arci pokud bylo možno, dovršuje, co již bylo vykonáno. Ani zde neobešlo se bez konfliktů, v nich však zpravidla souhlas bude zníti s postupem Arnoštovým. Jistě nikdo nebude vytýkati, jestliže na př. úřad arcibiskupský nejednou zasáhl do právomoci světských patronů, když z nedbalosti nebo lakoty po delší dobu opomíjeli své kostely řádným duchovním obsaditi (na př. 1360 v Těchonicích, 1364 v Chlístově, 1368 v Kostomlatech) anebo když častěji při rozepřích jednotlivých patronů kostel opatřil knězem ze své moci, ponechávaje definitivní potvrzení až do skončení sporu (příklady z r. 1361 v Počáplích, 1364 v Kostelci, Lstiboři a j., 1367 v Holohlavech 1372 v Hořešovicích atd.), jako se také pilně přičiňoval vyříditi a upraviti spory mezi patrony. Již zde však úsilí jeho, výsledkem korunované, nezřídka bylo ohrožováno soustavným vkračováním kurie do práv jednotlivých patronů; a třeba tím v první řadě byli postihováni patroni duchovní, neobešlo se ani bez jiných, a jistě příklad tento nemohl ani na snahy úřadu arcibiskupského působiti prospěšně.

S tímto úsilím souvisí také snaha o přesné vymezení jednotlivých farních osad, které ovšem existovaly v Čechách již ode dávna, ač nezřídka bez plného upevnění. Také po této stránce jest činnost tato velmi prospěšná, hranice četných farních obvodů, zvláště také nově oddělených, přesně vytčeny a p. Ale i do těchto prospěšných opatření současná doba vrhá své stíny.

V nařízeních Arnoštových — o jiném zjevu, který sem náleží, zmíním se níže — čteme také, že v neděli před začetím bohoslužeb má se každý farář

přesvědčiti, není-li v kostele nikdo z cizí farní osady, a kdyby byl, má ho z kostela odstraniti. Účel ustanovení o sobě byl dobrý, mělo se jím mimo jiné zabrániti různicím mezi faráři nebo ziskuchtivému vykořisťování nahodilé popularity, ale rigorosní jeho provádění mohlo a někdy i musilo sváděti na scestí. Především jistě musilo to bezděčně buditi podezření, že nezáleží tak na pobožnosti samé, jako na formálním plnění určitých předpisů, podezření, jež nejen sám základ zbožnosti, ale i přímo mravnost musilo podkopávati.

K tomu však přistoupilo i to, že mnišské řády, které, opírajíce se o rozsáhlá privilegia papežská, z ohledů již namnoze zištných nejčastěji porušovaly práva duchovenstva farního lákáním osadníků ku svým bohoslužbám, mohly tak činiti téměř bez závady, poněvadž na ně se právomoc arcibiskupova a zejména jeho působnost disciplinární nevztahovala, kdežto laik i vynikajícího a vzorného života neměl míti práva starati se o svůj duševní život a vlastně i o své blaho způsobem, který jemu nejlépe vyhovoval, nýbrž měl se, jsa vázán kanonickými předpisy, obraceti k svému faráři, i když k němu nemohl míti důvěry, i když od něho celým jeho životem byl odpuzován. Věřící byli tím vlastně úplně vydáni do rukou svých farářů, ať již jakýchkoli. Ale ovšem musilo to vésti ke stupňování moci kněžské a tím i ke vzrůstu jejich sebevědomí.

K tomu však působení Arnoštovo také jiným ještě, závažnějším způsobem vedlo. Arnošt byl první, komu se v Čechách podařilo provésti úplné vynětí kléru z právomoci soudů světských a pod-

řízení jeho soudům duchovním. Sám sebou ani tento požadavek nebyl neoprávněný, když již všude jinde byl proveden, a mohl býti i užitečný proti skutečným přechvatům moci světské. Nicméně při tehdejším přepiatém sebevědomí moci duchovní stával se nebezpečným, ano přímo škodlivým. Svéprávnost duchovenstva stávala se vlastně nadprávím, kněží tím postaveni takřka nad zákon a mimo zákon, neboť k zneužívání bylo vždy dosti příležitosti, a úřady duchovní zase často opomíjely zakročovati, i kde bylo třeba, tak že kněží někdy se jevili téměř beztrestnými.

Také zde možno opakovati, že i to bylo proti úmyslům arcibiskupovým. Arnošta i zde vedly pohnutky věcné a čisté, a jako mu záleželo na tom, aby kněží řádně žili, tak dbal také, aby toho nadpráví nebylo nadužíváno a zejména aby nebylo zneužíváno soudů duchovních. Proto také zejména ve smíšených přích, kde jednou stranou byl laik, druhou kněz, pokusil se vymeziti právomoc duchovních soudů, sic ve prospěch kněžstva, ale celkem mírně. Ale i zde byla jeho vůle slabší než síla poměrů.

Nic nebylo snazší, než dostati některou záležitost před soud duchovní. Obyčejně stávalo se to tak, že při jakémkoli právním jednání kněz, byl-li jednou stranou, učinil straně laické podmínkou, že se při nedodržení úmluvy podřídí soudu duchovnímu. A byla-li již podmínka sama povážlivá, lehkomyslný začasté postup soudů duchovních musil pohoršovati ještě více.

Nejobyčejnějším donucovacím prostředkem byla klatba, exkomunikace, jíž bez ostychu užíváno i v případech důležitých, ale i když měl býti dluž-

ník donucen k placení, i když měl zedník dostavěti včas dům a p. Není jistě výmluvnějšího dokladu pro takovéto zneužívání, než ten, že sám Arnošt, jenž tohoto prostředku sám užíval, arci v případech vážnějších, a jej doporoučel, byl později několikrát nucen upozorniti duchovní soudce některé na potřebu větší opatrnosti při tom.

Rozumí se samo sebou, že postup takový, někdy přímo frivolní, musil zlehčiti instituci klatby, k čemuž však přispívala i kurie sama, i přímo svým zneužíváním i nepřímo, jak o tom jinde bude řeč.

Avšak nejzhoubněji vliv tohoto vyvýšení stavu kněžského musil se jeviti jiným ještě způsobem. Stala se již zmínka o tom, že v době této počet duchovenstva v zemích našich stoupl měrou neobyčejnou, a známe již z části i příčiny toho, tkvějící značnou měrou v postupu Karlově a zejména v jeho štědrosti. Než bohatství církve samo, ač jistě velmi přitažlivé, nebylo ani jedinou ani snad nejdůležitější příčinou této nadvýroby duchovenstva, třebas celý tehdejší systém sváděl k vykořisťování majetku církevního také jinak. Všeobecně rozšířený zlozvyk bylo t. zv. mnohoobročnictví (pluralitas beneficiorum), to jest spojování několika hodností, arci především výnosných, v jedněch rukách. Ač to bývalo zakazováno — i o tom bude zmínka jindy — kvetlo a rostlo to ustavičně, a mezi vysokými hodnostáři duchovními není jich mnoho, kteří by nebyli měli dvě i více beneficií.

Ale úbytek, který v počtu duchovních tímto hromaděním nastati mohl, nebyl tak značný, jak by se mohlo očekávati. Mnohoobročník byl povinen

k jednotlivým úřadům, jichž nevykonával, ustanoviti vikáře čili náměstka a opatřoval ho někdy ke všem úřadům, které měl, sám bera pouze příjmy. Ale i když začasté povinnost míti vikáře byla i opomíjena, nepřispělo to k umenšení nadbytku duchovenstva — nejlepší důkaz, že nebylo to jen bohatství, ač mělo lákavost značnou, co do stavu kněžského vábilo, nebo snad lépe, že vedle toho působila i okolnost jiná. Mnoho bylo těch, kteří se dali svésti nadějí na tučné praebendy. Ale ještě více bylo těch, kdo se dali vábiti již samým privilegovaným postavením duchovenstva, jemuž se těšil každý jeho příslušník, byť i jen nižšího svěcení. Nadpráví, jehož pouhým přijetím svěcení bylo lze dojíti, samo o sobě stačilo způsobiti onu povážlivou nadvýrobu.

A tak se ocitujeme před zajímavým zjevem: Kdežto s jedné strany bohatí mnohoobročníci tyjí z několika stkvěle nadaných obročí, s druhé strany vzniká otázka kněžského proletariátu, množí se počet kleriků, kteří, nemajíce dostatečných příjmů z kostela, hledají výživy způsobem všelijakým.

Je arci pravda, že v tehdejší hořečné touze zastkvíti se jakožto zakladatel aspoň nějakého oltáře, která zachvacovala všecky vrstvy, vznikala i některá nadání nepatrná, jež nemohla vyživiti svého držitele, nutíc ho sháněti jiná a tím ubírati výživu jiným, zajisté také — a jest karakteristické, jak se tenkrát pojímalo vše po obchodnicku — nadvýroba zlevnila ceny za jednotlivé výkony, na př. mše a neméně i hrabivost jednotlivých farářů, chtějících bráti větší zisk z bohoslužebných výkonů svých zřízenců, bývala pramenem nouze niž-

šího kléru, stejně jako zase nepořádné poměry na farách, vláda kuchařek a hospodyň, jak o tom všem z doby málo pozdější slyšíme stížnosti, nejednoho chudého kněze mnohdy vyháněly z místa. Ti potom rozmnožovali řady t. zv. potulných kněží (clerici vagi), kněží bez místa, proti nimž, když stávali se svízelí, i snesení synodální musila zakročovati. Shodou okolností stávalo se někdy, že i takový potulný kněz vynikal životem nad bohatého faráře, jehož lakotě potom nařízení synodální hodilo se k tomu, aby nepohodlného kněze takového mohl pronásledovati a odstraniti. Ale tím se také stávalo, že i na př. nařízení Arnoštovo, aby faráři nepřipouštěli ve svých kostelech činnost potulných kleriků, kteří nemají svolení arcibiskupského k ní, nařízení v zásadě jistě prospěšné, musilo se někdy v těchto okolnostech cítiti jen jako projev úzkostlivého formalismu.

O tom tedy nelze pochybovati, že někdy i takovéto důvody působily nepříznivě, nicméně kořen zla netkvěl zde, a pro množení kleriků, kteří hledali výživy způsobem nedůstojným a pohoršlivým, nebyly prameny právě dotčené ani nejvýznamnější ani nejvydatnější. Vlastní příčinou byl právě celý systém, a v něm zejména sama povýšenost stavu duchovního. Vedle těch, kdo bez vlastní viny stávali se obětí dotčených právě poměrů, mnohem více bylo těch, kdo přijímali svěcení jenom proto, že se tímto způsobem hleděli prostě pojistiti a zabezpečiti, začasté odhodláni těžiti z těchto výhod v zaměstnání jakémkoli nezřídka ani nemajíce v úmyslu pachtiti se za drobnými úřádky a povinnostmi duchovními. V otázce kněžského proletariátu te-

hdejšího neběží o to, nebo hlavně o to, že byl nedostatek míst k výživě kněžstva dostačujících, nýbrž prostě o to, že bylo výhod stavu tohoto zkrátka zneužíváno.

Není snad ani třeba podotýkati, že všemi těmito poměry mravní stav tehdejší společnosti trpěl nesmírně. Podkopávání samých základů zbožnosti a mravnosti, jež bylo nutným následkem celého tohoto systému, přivádělo úpadek mravnosti mezi laiky, ale ten právě ještě musil býti stupňován úpadkem, jaký se dostavil mezi kněžstvem samým. O mravním stavu tehdejšího duchovenstva samy úřední prameny načrtávají obraz barev velmi temných, jak se ho, pokud čas dovolí, pokusím v příští přednášce zachytiti. Na tomto místě jest především zapotřebí upozorniti, jak celým zavládnuvším systémem kuriálním i všecky pokusy o nápravu musily býti ochromovány.

Kurii papežské samé nebylo neznámo, že na př. zvláště metropolitní kostel Pražský těšil se, pokud jde o propůjčování obročí při něm, pozornosti až přílišné. Nejlíp o tom svědčí karakteristické její vlastní přiznání. Když r. 1353 Ludvík Uherský chtěl kterémusi svému chráněnci opatřiti místo při kostele Pražském, papež odpověděl: Ecclesia Pragensis est nimis onerata, kostel Pražský jest příliš zatížen. Ale proto přece nenastalo zlepšení, právě naopak, o zakořenělý postup kurie rozbíjely se i všecky opravné snahy arcibiskupovy.

Prozíravý Arnošt dobře tušil následky toho všeho, a nemaje ovšem ani síly ani moci čeliti tomu přímo, pokusil se aspoň přivoditi zlepšení prostředky podobnými. Několikrát snažil se získati pro sebe aspoň část práva k obsazování jednot-

livých úřadů, což jistě bylo by bývalo výhodnější, ale vždy byl odbyt propůjčením takového práva pro dva, tři případy, což nemělo arci významu. Zvláště karakteristická jest odpověď, jíž se mu dostalo r. 1358 na žádost, aby směl samostatně obsazovati aspoň všecka arcijáhenství své dioecese (počtem 9). Uvedl, že arcijáhenství byla zřízena od biskupů Pražských z jejich soukromých prostředků, že zadávání jich skrze kurii přivádí mnohdy lidi nezpůsobilé, čímž trpí kázeň, o niž arcijáhni měli dbáti. Žádost vyřízena tím, že mu bylo dovoleno obsazovati arcijáhenství — dvě.

To zní skoro jako výsměch, má však důležitost neobyčejnou jakožto bezohledný projev oné arrogantní domýšlivosti, která míní, že jest jí dovoleno vše.

A nelze se téměř ani diviti, že k ní dochází, když toto heslo stalo se téměř požadavkem, a když u kurie nikdy nechybělo lidí, kteří, ať již z přesvědčení nebo ze ziskuchtivosti anebo konečně z povinnosti nebyli neochotni sloužiti svým pérem netoliko světovládným cílům kurie, ale i přímo důkazu bohorovnosti papežovy. Ani to nebylo arci něco zcela nového, s podobným přesvědčením setkáváme se již v projevech velikých se stanoviska církevního papežů (Řehoře VII., Innocencia III. a j.), a vědomí toto zesiluje se stoupajícími nároky papežskými. Ale jest přece rozdíl, když takové přepiaté zásady vyslovuje papež sám, než když se ozývají jako agitační prostředek, jak k tomu ve 14. století dochází stále častěji.

Již v době Bonifácia VIII. — a pochopíme, že právě v době tohoto papeže, který jest ztělesněním

nejpřepiatějšího sebepřeceňování papežského, již r. 1300 pověstný dobrodruh Arnald de Villanova dokončuje svůj Tractatus de tempore adventus Antichristi, pronáší zde větu: „Komu z věřících nebylo by známo, co ani Chaldeům a barbarům není neznámo, že Římský papež jest Kristus na zemi..., kdyžtě on samojediný dán jest mezi velekněži za světlo národů a za smlouvu lidu, aby byl spásou všem až na konec země...“; o Antikristu pak praví, že se chystá k útoku na apoštolskou stolici jakožto přední a vlastní stolici Kristovu a na papeže — boha bohů v církvi bojující...

A běží-li zde toliko o projev dobrodruha, který se chce vlichotiti v přízeň mocných — (opravdu potom Arnald stal se tělesným lékařem papežovým) — záhy dochází k stejným, ano ještě vypínavějším výkladům téměř úředním nebo poloúředním.

O málo let později italský augustinián z Ankony rodilý Augustinus Triumphus († 1328), pověstný četnými staršími spisy téhož směru, připisuje Janovi XXII. svůj spis „Summa de potestate ecclesiastica“, jeden z nejbezohlednějších pokusů o zdůvodnění světovládných snah kurie a povznešenosti moci papežské. Zde se papeži přisuzuje plnost svrchované moci (plenitudo potestatis), neboť jediná moc papežova pochází přímo od Boha. Papeži tudíž náleží nejen právomoc a péče nad celým světem (tocius mundi iurisdictio et cura), ale i moc ještě větší. Moc papežova jest vyšší nežli andělů, ano spisovatel neostýchá se plaziti se před papežem, dávaje mu titul „pán bůh náš na zemi“ (dominus deus noster in terris), z čehož pak snadno může vyvoditi závěr,

po tom, co předcházelo, samozřejmý, že také všecko zákonodárství, i světské, smí se díti jen se schválením papežovým (unde nulla lex populo christiano est danda, nisi ipsius pape auctoritate). Ústy Augustina Triumpha promluvil — a to jest karakteristické — celý řád Augustiniánský, který se ztotožnil se zájmy kurie. Proto jeho projevu také přísluší význam větší nežli četným jiným podobným, kterých stále přibývá. Ale v tom se již zároveň ohlašuje zjev jiný. Neostýchavost, s jakou se zde tyto smělé a neproveditelné názory prohlašují téměř za samozřejmé, svědčí nejlépe, že tomu tak nebylo, a sama potřeba takto je hlásati jest důkazem, že nebyly sdíleny všeobecně, a že zejména finanční hospodářství kurie, jež bylo jejich výplodem, nebylo a nemohlo býti schvalováno. Nebylo lze zapříti, že s tím souvisí mravní úpadek církve, když toho nesměli popírati ani ti, kdo ve zvýšené potřebě obrany praetensí kuriálních nedovedli pro ně nalézti jiné omluvy než právě ve všemohoucnosti papežské.

Ne náhodou španělský minorita a papežský poenitenciář († 1352 jako biskup v Silves) Alvaro Pelayo volil zřetelem ke skutečným poměrům název „De planctu ecclesie“ pro svůj spis, jímž o to, oč se zasazoval Augustinus Triumphus, pokusil se znovu. Jen jediné místo, právě pro náš vývoj ne nedůležité, působí smířlivě v této záplavě důkazů všemohoucnosti papežské, to, kde se od soudu papežova připouští odvolání ke Kristu jakožto nejvyššímu soudci... Ale to jest vlastně nedůsledost a v přímém odporu s ostatními názory v knize hlásanými. Podle nich jest papež vlastně jediným právním panovníkem Římského

císařství, neboť císařové pohanští drželi je bez práva. Jako Kristus měl dvojí přirozenost, tak i papež spojuje obojí moc, světskou i duchovní, jak určil sám Kristus, dav Petrovi dva meče; propůjčení Konstantinovo — míní se ovšem velikolepé falsum t. zv. donace Konstantinova, v jejíž pravost však středověk věřil — bylo tedy téměř nadbytečné. Přirozeně také soud papežův a soud Kristův jedno jest. A tyto zásady illustruje i tón spisovatelův, když na př. dí: „Kdo vidí papeže vlastním okem, jako by viděl Krista", nebo: „Papež buď jest svatý anebo musí za svatého býti pokládán; a musí tudíž svrchovaně býti předpokládáno, že žije a jedná spravedlivě, neboť nelze mysliti, že by jednal jinak než Kristus..."

Ale bylo lze jinak mysliti, a samo křečovité úsilí, s jakým se zde samozřejmost těchto nehorázností dokazuje, dává na jevo, že ani autorovi nebylo to neznámo. Dílo jeho namířeno jest proti spisu dvou professorů učení Pařížského, Jana z Jandunu a Marsiglia z Padovy, zvanému Defensor pacis a psanému s tendencí úplně protichůdnou, jak o tom ještě jinde uslyšíme.

Vědomí nespokojenosti s neudržitelným stavem církve, jednou probuzené, nedalo se více ukonejšiti, naopak sílilo a mohutnělo, a byl to zejména trojí proud, jímž se rozvíjelo: učená oposice na universitách, lidová nálada náboženská a hnutí humanistické. Neuvědomělým cílem každého z těchto tří proudů bylo osvobození, uplatnění individua, neuvědomělým a teprve v daleké budoucnosti uskutečnitelným, neboť v době svého vzniku žádný neměl těchto určitých požadavků, byv povolán v život toliko neujasněnou potřebou vyma-

nění z tíživého tlaku rdousící autority. Všecky tři proudy jdou cestou samostatnou, na sobě nezávislou, dospívají druhdy k výsledkům protichůdným, rozcházejí a sbližují se zase, a dlouho nelze říci — jsouť v zárodku všecky středověké — že by za svým cílem vědomě pracovaly.

Sbližuje je nejprve to, co jim dalo život. Ale odpor proti nesnesitelnému stavu církve, proti dusivému formalismu církevnické zevnějškovosti, proti všemu tlaku autority nemusil ještě býti proticírkevním, třeba v souvěkém ovzduší mohl se jím státi. Ani sblížení jejich nemusilo ještě býti proticírkevní, ale mohlo se jím státi tím snáze, již proto, že každé sblížení jich znamená také přiblížení k onomu vzdálenému cíli.

Hnutí husitské jest prvním sblížením těchto proudů, jest výslednicí jejich sil, třeba na jeho vývoj nepůsobily všecky stejnou měrou a rovným podílem, a cílem jeho stává se prohloubiti život člověka, dáti mu opravdový účel.

O přední zásluhu, že toto sblížení umožnil, smí se hlásiti opět Karel IV., i tím, že země naše úplně přičlenil oblasti kultury světové, i tím, čím k jejímu šíření přispíval přímo. Sám jeho dvůr stal se záhy předním šiřitelem kultury. V čele kanceláře Karlovy po velikou část jeho vlády stojí Jan ze Středy, biskup Litomyšlský a později Olomoucký, sám vynikající humanista, přítel Petrarcův, nadšený každým uměním, ale nejvíce láskou k snahám humanistickým, horlivý sběratel a shledavatel klassických rukopisů, na jejichž získání nešetřil nákladů. V kanceláři Karlově nutno

hledati začátky humanistických zálib, jež jeví se i ve slohu i jinak.

Nesmíme arci zapomínati, že běží o začátky hnutí, které i jinde bylo teprve v začátcích, a to o hnutí, o němž ještě více platí než o jiných, že si svých cílů nebylo vědomo, které bylo spíše heslem než programem; ale přece bylo by nesprávné jeho vlivy přehlížeti, v myšlenkovém vývoji našem náleží mu význam nemalý.

Již pozorovati, jak uchvacovalo i lidi jinak úplně nestejného smýšlení, není bez zajímavosti. Vedle Jana ze Středy, který ovšem zůstává předním jeho apoštolem a který návštěvu Italie při korunovaci Karlově pokládal za nejšťastnější dobu svého života, smí sem býti počítán i Arnošt z Pardubic i Jan Očko, jeho nástupce, také Albrecht ze Šternberka, biskup Litomyšlský a později Magdeburský, známý i jinak svými zálibami uměleckými, ale obzvláště Jan z Jenštejna, ač jinak odevždy ovládaný přepiatými zásadami o vyvýšenosti kněžské, u něhož i po úplném obratu bývalý humanista hlásí se stkvělou formou jeho latiny a vzletem básnickým.

Ale také lakotný a vládychtivý markrabí Jošt se svým dvorem proslul ve světě svými snahami humanistickými i svými styky s humanisty cizími, z nichž na prvém místě stojí slavný Florenčan Coluccio Salutati, a nezůstal-li ani jeho bratr Prokop hnutím tímto ušetřen, smí neméně i král Václav se svým hlubokým vzděláním, se svými živými, třeba někdy obhroublému vkusu doby podléhajícími zálibami uměleckými, se svým nelíčeným zájmem o otázky vědecké a se svým živým smyslem a porozuměním pro náladu doby — vedle

bible jeho nejmilejší četbou byla zjevení Brigittina — sem býti počítán, zrovna jako zase stejnými příznivci nového směru jeví se i jeho panští protivníci, na př. Jindřich z Rosenberka.

Již tato pestrá řada jmen ukazuje, že humanismus nepůsobí arci plným uvědoměním svých emancipačních snah, nýbrž spíše jako moderní heslo. Ale i při tom některé známky jiné mají cenu. Jest snad pouhá náhoda, že z kanceláře Karlovy vyšel Milíč, ale sotva jest nahodilé, že s markrabím Joštem míval literární styky Hus i Jeronym, že přítele Husova Jana Kardinála z Rejnštejna poznáváme jako čtenáře Petrarcova a majetníka jeho knih. A zajisté nesmí zůstati nepovšimnuto, že při vší různosti snah jednotlivých vyznavačů humanismu u nás již velmi záhy a vždy později jeho stoupence a příznivce vidíme v přímých stycích s muži, jimž v našem náboženském vývoji připadá vynikající postavení. Stojí za zmínku, že známý Angelo z Florencie, jistě praktický průkopník snah humanistických u nás — on to byl, jenž ke Karlovi uvedl Colu di Rienzo, — představuje se nám v přátelských stycích s M. Vojtěchem Raňkovým, jehož veliký význam později poznáme. Jméno Angelovo čteme na př. v několika posledních opatřeních M. Vojtěcha Raňkova, kde ovšem vedle něho nechyběli ani páni z Rosenberka, ale ani skuteční stoupenci hnutí reformního.

To vše má hlubší pozadí. I když neuplatnil svých konečných cílů, humanismus obrozuje literární vkus, přináší nové sujety a upozorňuje na nová themata. Sem náleží — a ten zjev sám sebou není nezajímavý — vedle nového kultu Mariánského, s nímž jinde ještě se setkáme, zejména renaissance

kultu Cyrillomethodějského v době Karlově i nové formy úcty Svatováclavské. Ale běží také — a poznáme je později — o nová thémata, jež sama zase vedou k novému, hlubšímu pojímání zbožnosti a tím k opravdovějšímu chápání života. A zde vlivy humanistické jdou nejhlouběji, obratu tím připravenému podléhají kruhy mnohem širší, přihlašujíce se tak k novému obrodnímu proudu, jenž tu vzniká, aby již nezanikl.

Přesvědčíme se o tom ještě později, zde jen třeba ještě upozorniti, že s těmito vlivy souvisí, co lze nazvati novoaugustinismem u nás. Novoaugustinismus jest péče věnovaná důkladnějšímu poznání Augustina, kterou od 14. stol. zahajují někteří učenci, zvláště členové řádu Augustiniánského, a která v dalším vývoji stává se nepodceňovatelným činitelem snah reformních. Tu pak nelze si nepovšimnouti nápadného zjevu, že od 14. stol. zvláštní pozornosti zejména v zemích našich začínají se těšiti řehole nesoucí jméno Augustinovo. O tom nejlépe poučí čísla. Ve stoletém období 1260—1350 vzniklo v zemích českých 9—10 klášterů obojí větve augustiniánské, ve čtvrtstoletí 1350—1375 vzniká jich 14, a v zakládání i přízni jim prokazované sešly se opět nejrůznější povahy; vedle biskupů mezi příznivci humanismu jmenovaných i jiní, vedle knížat a pánů i jiní šlechtici.

Jest však mylné, jak se někdy děje, souditi z toho šíření řádu, že tím k nám vnikl také novoaugustinismus. Třeba začátky jeho vyšly od členů řádu, řád jako celek do té doby neztotožnil se s nimi, nýbrž zůstal ve službách světovládných snah kuriálních, jak nejlépe patrno z toho, že mluvčím jeho jest Augustinus Triumphus.

Nepřímo však jest tento nápadný rozvoj řádu u nás s tím v souvislosti přece. Jest projevem jisté, abych tak řekl, nálady Augustinské, přízně a pozornosti, prokazované Augustinovi a všemu, co s ním jest ve spojení, která se jeví také jinak, zejména literárně, kde právě souvisí s vlivy humanistickými. Tak Jan ze Středy spisuje německý životopis sv. Jeronyma, na přání samého císaře Karla překládá do němčiny Soliloquia sv. Augustina (Das buch der liebchosung) — jistě není nezajímavé, že tuto knihu najdeme velmi záhy také ve zpracování českém, — spisy Augustinského cyklu jsou hojně opisovány a kupovány, a poznáme později i při jiných příležitostech, že neběží jen o záchvat chvilkový. Přízeň ta jest ovšem zprvu opravdu náladová, nekritická, nezkoumá se, co jest Augustinovo opravdu, stačí, když se něco za Augustinské vydává, aby to s nadšením bylo čteno a přijímáno, jak již odtud lze pozorovati, že se jeví také podporou kuriálního řádu. Ale ani to není bez významu. Nálada augustinská se tím udržuje, pozornost jemu prokazovaná prohlubuje, až po dobu, kdy se opravdu měla státi heslem pokroku, kdy náboženské hnutí naše již přechází v husitské. Ale o tom později.

II.

Druhý z oněch proudů, jimiž nespokojenost s daným stavem církve dochází výrazu, jest *lidová nálada náboženská*. Sic mluvívá se, a v pracích, jejichž předmětem jest náboženské hnutí světové beze zření k náboženskému vývoji našemu, ovšem právem, o lidovém sektářství, a nemůže býti o tom pochybnosti, že také do zemí našich kacířství již před 14. stol. vniklo, a že to byli zejména Valdenští, které především v jižních Čechách doložiti lze. Bylo by tudíž jistě nesprávné pochybovati vůbec o tom, že jejich vlivy na náš náboženský vývoj působiti mohly, jako se mi také zdá nepochybným, že se později, zejména při vzniku radikálních frakcí již husitských jejich vlivy, ať již měrou jakoukoli, vskutku uplatnily. Nicméně není radno vlivů těchto přeceňovati, a byly-li vůbec jistě menší, než se někdy přijímá, o to nemůže býti sporu, že, kdybychom jenom tyto vlivy měli na mysli, nesměli bychom tomuto druhému proudu pro vývoj našeho hnutí náboženského přičítati význam veliký.

A přece zase nikdo nebude pochybovati, že právě hnutí lidovému přísluší v našem náboženském vývoji místo velmi značné. Lze skoro říci, že nejpamátnější a tudíž i nejvýznačnější známka náboženského hnutí našeho, když se stává husit-

ským, jest ono prolnutí nejširších vrstev myšlenkou náboženskou, ono úplné jejich ztotožnění s mravně reformním úsilím tehdejším. Zde souvislost vývoje před Husem s vystoupením Husovým a vývojem dalším jest nejpatrnější, zde Hus přímo pokračuje v díle svých předchůdců, aby činností svojí dovršil, co již dříve bylo připraveno. Neboť jak vystoupení, tak úspěchy Husovy nejen tím, ale přece také tím byly podmíněny, že půda pro ně z části byla již připravena, že ona náboženská nálada lidová byla již probuzena činností slavných kazatelů doby předcházející.

Ale ani oni, třebas jejich výmluvnost a ryzost zásad především byla příčinou rostoucí obliby a pronikavého vlivu jejich kázání, nevděčí za to jenom jí, nýbrž do jisté míry také té okolnosti, že působení jejich přišlo v pravý čas, kdy je téměř nezbytným činil stav tehdejší společnosti a zvláště církve. Jest tudíž třeba ještě několika detaily doplniti obraz tehdejšího církevního života, jak předešle všeobecnými rysy byl naznačen, při čemž pro přehlednost obracím pozornost hlavně k době obou prvních arcibiskupů, tedy asi z l. 1344 až 1378.

Na obraze tomto, a zejména pokud zachycuje život kněžstva, převládají obrazy temné. Neběží toliko o lehounké poklesky anebo o hříchy, jakých se v denním životě vyskytuje vždy dosti, a jichž bychom si ani nepovšimli, třebas také zde počet jejich jest překvapující. Ale není snad zločinů, ani nejtěžších nevyjímaje, z nichž by tehdejší kněz nebyl podezírán, viněn a nezřídka také usvědčen. Uslyšíme později hlasy některých mravokárných kazatelů, kteří nejostřejšími slovy vytýkají hříchy

takové, a snad bychom se rozpakovali věřiti jim, kdyby zprávy naše, potvrzující je, neplynuly z úředních pramenů, jako jsou zvláště statuta vydaná Arnoštem r. 1349, později na jednotlivých synodách obnovovaná a doplňovaná, nebo statuta po visitaci jednotlivých kostelů vydaná, dále knihy erekční a konfirmační, listiny z kanceláře papežské, pro pozdější dobu (od r. 1373) také akta soudu konsistorního atd., na jejichž i jiných pramenů základě pokusím se načrtnouti skizzu tehdejšího života, především kněžského.

Nejčastějším hříchem, tak častým, že se stával téměř samozřejmým a přestával platiti za hřích, tak že mu podléhali někdy i ti, kdo ho na jiných kárali, bylo nezachovávání residence. Mohlo se arci zdáti jen důsledným, dovoluje-li se spojování několika beneficií v jedněch rukách, že i nedbání této povinnosti mlčky jest dovoleno. Byla sice obročí, při nichž osobní přítomnosti držitelovy nebylo třeba, ale těch bylo poměrně málo, zpravidla byla vyžadována, ale zpravidla také nedodržována, a úřadu arcibiskupskému nebylo téměř ani možno residenci vynutiti, jak nejlépe viděti z toho, že příslušná nařízení stále a stále bylo nutno opakovati. V některých případech přestupování povinnosti té stalo se téměř pravidlem, čemuž ovšem někdy i nelogičnost ustálené praxe nejenom u nás, ale i jinde, napomáhala. Tak na př. důležitý úřad arcijáhna, pověřeného dozorem nad kázní duchovenstva v určitém obvodu, vlastně byl by měl vyžadovati jeho osobní přítomnosti v tomto obvodu. Ale ustálil se zvyk téměř bezvýjimečný, že místa arcijáhnů propůjčována kanovníkům obyčejně Pražským nebo na

Moravě Olomouckým, kteří zase měli povinnost zachovávati residenci při svém kostele a nemohli tudíž zplna vyhověti povinnosti žádné.

Mnohem důležitější však bylo, když povinnosti residenční nedbáno tam, kde ji přikazovalo vedle zákonů i obecné dobro a potřeba, tedy při úřadech spojených s t. zv. péčí o duše (cura animarum), s duchovní správou, tedy především při farách. Farář sice, přejímaje úřad, zavazoval se přísahou, že bude residenci zachovávati, leda by se mu dostalo zvláštní dispense, ale ve skutečnosti často toho nebylo dbáno, jako také ze stejných důvodů od oltářníků neplněny povinnosti sloužiti mše. Velmi zhusta čteme, jak jednotlivým farářům nebo oltářníkům výslovně musilo býti nařizováno, aby odešli z Prahy ke svým kostelům a tam se zdržovali i mše četli, jak také kanovníci musili býti přidržováni k tomu i k předepsaným modlitbám; stávalo se také, že farář odešel třeba do Avignona, nepostarav se vůbec o svůj kostel, ano, že se třeba dvě léta v kostele neukázal, jako zase ani ty případy nejsou zcela ojedinělé, že úřad arcibiskupský musil nedbalému faráři nařizovati, aby svůj kostel aspoň pronajal. Vždyť nebylo namnoze ani dosti ochoty vydržovati si pomocné kněží, kde pro ně bylo zvláštní nadání zřízeno, anebo kde jich bylo nutně potřebí, a nejeden lakotný farář musil k tomu i soudně, někdy na zakročení osadníků samých, býti donucen. Není sice v této době mnoho dokladů, že by někdo pro nezachovávání residence byl svého místa zbaven býval, ale za to tím více zpráv, že celá řada kněží residence nezachovávala, opatřivši si patrně dispens.

V tom případě úřad arcibiskupský ovšem žádal, aby na takové místo zjednán byl zástupce. Nejobvyklejší způsob byl ten, že takový duchovní své obročí pronajal, a to právě umožňuje částečně kontrollu těch, kdo residence nezachovávali, ovšem s dispensí. S pronájmem fary nebo oltáře setkáváme se v úředních dokladech téměř na každé stránce, to byl obyčej tak rozšířený, že se před ním ani nyní, ani později ještě, když hnutí plněji se rozvinulo, nezaráželi ani ti, kdo toužili po opravě v církvi a pracovali pro ni. Při tom však všecko to provádělo se způsobem čistě obchodním. Málo kdy podobný zástupce nazývá se místofarářem nebo náměstkem, zpravidla, a tedy bezpočtukrát, čteme označení *nájemce (conventor)* zcela nepokrytě mluví se o nájmu kostela (locatio), a sama úřední terminologie neleká se povážlivého pozadí tohoto jednoduchého slova, tím méně, když sami úředníci arcibiskupští, i nejvyšší, ochotně přijímali zastupování jedné či druhé strany při uzavírání podobných smluv, stejně jako neodpírali takového svého účastenství při projednávání směn jednotlivých beneficií, jichž počet jest přímo úžasný, a které začasté zaváněly obchodem ne vždy čistým.

Úřad arcibiskupský, to nutno k vysvětlení a omluvě připustiti, chtěl tím čeliti většímu zlu, totiž úplnému nedbání povinnosti residenční, neboť nájem s jeho povolením uzavřený měl jistě cenu dispense, již od zachování residence mohl udíleti arcibiskup. Ale někdy také on byl bezmocný.

Náměstka bylo arci třeba, dostalo li se kterého úřadu člověku nezletilému, a tu zprávy také odjinud plynoucí ukazují, že osazování tímto způso-

bem bylo častější než žádosti o příslušnou dispens. Dispense takové udílel papež, a blahovůle kurie byla tu opravdu téměř neuvěřitelna. I dvanáctiletí, třináctiletí a nemnoho starší, ale také mladší hoši bývali jmenováni k jednotlivým úřadům, a jistě lze tu užíti příkladu sice z doby něco pozdější pocházejícího, ale poměry tyto velmi příznačně a jistě také pro starší dobu osvětlujícího. R. 1397 papež Bonifác IX. udělil proboštu Vyšehradskému a patriarchovi Antiošskému Václavovi Králíkovi, známému milci krále Václava, na jeho žádost právo propůjčiti třem osobám kteroukoli hodnost duchovní bez ohledu na jejich nezletilost, jen když budou aspoň pětileté! Věru měl pravdu Matouš z Krakova, když v kázání, o němž později uslyšíme, naříkal, že mravnost musí upadati, když probošti jsou v kolébkách.

Takový „prelát" arci potřeboval náměstka, neboť nemohl ani přijmouti svěcení, i když se mu dostalo úřadu s duchovní správou spojeného. Ale nedospělost nebývala vždy jedinou příčinou, že duchovní hodnostář nepřijal svěcení, také to byla choroba doby, proti níž úřad arcibiskupský marně hledal prostředků. Ku kanovnictví na př. nebylo vyšší svěcení nezbytnou podmínkou, ale mělo se vlastně rozuměti samo sebou, v praxi však velmi často toho opomíjeno, a také zde jest svědectvím o rozšířenosti tohoto zlozvyku ta okolnost, že mu podléhali i mužové pro potřebu reformy nadšení; a jsou i doklady, že kanovník, který po řadu let bral důchody z tučné praebendy, na konec se oženil a mohl tak učiniti, nejsa knězem.

Arcibiskup Arnošt hleděl tomu čeliti nařízením, že každý kanovník do určité lhůty jest povinen

přijmouti vyšší svěcení. Ale jak málo účinku od toho očekával, patrno z toho, že on sám i jeho nástupci musili nařízení zostřovati prostředky účinnějšími, zmenšením práv kanovníků nekněží a pod.

Povážlivější však bylo, když přijmouti svěcení opomíjeli i ti, jimž náležela také duchovní správa. Mezi faráři nově jmenovanými nacházíme poměrně velmi malý počet skutečných kněží, zpravidla bývají pouzí klerikové, někdy i jen laikové. To by o sobě nemohlo býti nápadné, neboť podle kanonických práv svěcení mělo se udíleti jen k určitým titulům, totiž jen těm, kdo již nějaké obročí měli. Ale zásadu tuto učinil tehdejší systém častých směn a obchodování s beneficii téměř neproveditelnou, a jmenování nekněží za faráře dávalo podnět k rozličným zjevům nenáležitým.

Takový farář zavázal se ovšem při svém jmenování, že do roka přijme svěcení, ale ne každý vyhověl. Do r. 1378 poznáváme 8 farářů, kteří zbaveni fary, poněvadž nepřijali v čas svěcení, ale nedošlo-li ani k jich ssazení hned po roce, nýbrž někdy po dvou, třech i více letech, nechybělo ani těch, jichž vůbec zapomenuto. Dovídáme se na př. r. 1355 o faráři, jenž, došed fary osmnáctiletý, půl druhého roku ji držel bez svěcení a podržel i po vysvěcení, ač bylo nekanonické, a teprve po 17 letech si vzpomněl žádati o dispens; farář Čeněk, šlechtického původu, přiznává se roku 1356, že faru ve Zvoli drží přes pět let bez kněžského svěcení, a již roku 1344 jiný šlechtic, Jan Hartmanův ze Soběslavě, sám udává, že 15 let držel faru, již obdržel nezletilý, a z níž důchody brali jeho příbuzní, načež se jí vzdal. Tak

bylo i jinde, když samy kláštery a jiní duchovní patronové podávali ku svým farám laiky, o nichž se mohlo věděti, že svěcení nikdy nepřijmou, jako doktory lékařství a p., když i ze řad řeholníků dosazováni k farám pouzí klerikové, kteří se po čase vzdávali, svěcení nepřijavše. Nepřekvapí tudíž, když na př. r. 1374 kaple sv. Jiří u Kouřimě musila býti znovu obsazena, poněvadž její správce Benedikt, který ji měl od r. 1367, se oženil s nějakou vdovou.

Při tehdejší pohyblivosti a častém střídání duchovenstva nutno přiznati, že nebylo vždy snadné udržeti takové „kněží" v patrnosti, nicméně někdy vina nebyla jen na farářích. Svěcení udílena čtyřikrát v roce, a při každém přijímal kandidát postupně pouze jeden stupeň, takže trvalo rok, než laik mohl dojíti kněžství. Od dob arcibiskupa Jana Očka počínaje a potom stále slyšíme často, že řada duchovních v určený čas přihlásila se o svěcení, ale musila odejíti s nepořízenou, poněvadž se svěcení neudílela. Tím se arci lhůta prodlužovala. Dvakrát, třikrát, čtyřikrát, ano i vícekrát musil některý venkovský farář vážiti cestu do Prahy pro jednotlivé svěcení . . Jinostranné zaneprázdnění biskupů a později privátní zbožnost Jana z Jenštejna pomáhala prodlužovati nezákonný stav. Faráři mohli se a ne neprávem vymlouvati, že nejsou vinni, a když na to nebýval brán zřetel, dávali si aspoň úředně potvrditi, že vina není na jejich straně. V l. 1373—1378 — z doby dřívější není zpráv — lze zjistiti více než 70 takových případů, později více. Což divu, že se někteří hleděli pojistiti a vymáhali si dispens od svěcení hned na několik let; a to bylo tím snazší,

poněvadž někdy z milosti apoštolské zároveň s úřadem bývala dosazenému udílena dispens, že nemusí přijímati svěcení vůbec. Duchovní správa musila tím trpěti.

Ale i když na faru dosazen kněz již svěcený, nebýval to vždy muž zvláště vhodný. Požadavky pro přijetí kněžství byly minimální. Běželo o průkaz manželského původu a zákonitého stáří — po tom, co uvedeno, bude snad zajímati, že jednou opravdu odepřeno potvrzení pro nedostatečný průkaz toho druhu, — dále o průkaz zachovalosti, jenž byl arci hodně relativní; jinak stačilo, aby kandidát uměl čísti, psáti, věty skládati, zpívati a obstojně latinsky mluviti, ač i zde bylo lze poshověti na slib, že se dodatečně naučí. Jak plněno, viděti z toho, že byli i faráři, kteří neuměli latinsky vůbec a psáti těžko.

Tomu odpovídalo, co se žádalo jako výsledek pastýřské činnosti. Měli své svěřené naučiti z náboženství tolik, aby uměli Otčenáš, Věřím a Desatero. Ale znovu a znovu musilo farářům býti ukládáno, aby aspoň tolik dosíci hleděli.

I zde tedy jest znovu patrno, co i dále ještě opět uvidíme, že poměry byly silnější než vůle nejhorlivějších přívrženců oprav, a že to především byla celá tehdejší soustava, která ochromovala každý pokus o opravu. Vždyť úřad arcibiskupský sám nezřídka byl nucen ustupovati návalu této soustavy, a mnohá dispens, kterou udělil, nevyplynula z jiného důvodu, než aby zachoval aspoň zdání své autority anebo zabránil horšímu zlu. Samy dispense zajisté byly někdy potřebné a prospěšné a někdy mohly přímo sloužiti účelu dobrému, tak totiž, že umožňovaly užiti jmění

mrtvé ruky k cílům sice jiným než bylo určeno, ale lepším, či aspoň neméně cenným.

Někdy totiž některý duchovní vyžádal si sproštění od povinnosti residenční, aby mohl pokračovati ve studiích na universitě, a zde také docházelo záhy k dovolením všeobecným. Zde tedy jmění církevní mělo nemajetným usnadniti přístup k vyššímu vzdělání — účel zajisté dobrý. Ale velmi záhy již slyšíme výtky mravokárců, později stále stupňované, že faráři sice žádají o dispens za tímto účelem, ale pak jí užívají ne ke studiu, nýbrž aby mohli v Praze vesele žíti, a výtky tyto smíme o to méně pokládati za nadsazené, oč častěji se s případy podobnými opravdu setkáváme. Ale ještě horší bylo, že také jinak studia bývala pouhou záminkou, že ten, kdo za tím nebo jiným účelem dispense došel, užíval jí pak k přijímání rozličných jiných úřadů, k provozování obchodů atd., čemuž ovšem dosti často se oddával, nestaraje se o dispens vůbec. A jest skoro neuvěřitelné, jaká zaměstnání si někteří kněží volili. Že kněz byl vychovatelem, písařem u nějakého šlechtice a p., jest ovšem zcela přirozené, ale začasté býval i správcem, purkrabím, šafářem, a také mimo panskou službu vyhledával druhdy zaměstnání prapodivných. Statuta Arnoštova musí kněžím zakazovati i provozování živnosti hostinské a řeznické, a kněží najdeme v postavení, v němž by jich opravdu žádný nehledal. Jistě pravdu mají mravokární kazatelé, když trpce naříkají, že není společenského stavu tak povrženého, aby se k němu nepropůjčil kněz.

Z té příčiny, aby kontrolla byla snazší, nařizováno také, aby klerikové nosili oděv stavu kněž-

skému přiměřený, aby zejména nosili tonsuru a oděv kněžský, a byly nařizovány přísné tresty pro neposlušné, stejně jako bylo kněžím zakázáno nositi zbraň mimo skutečnou potřebu (na cestách a p). Ale na všech téměř pozdějších synodách musila tato nařízení, již v nejstarších statutech Arnoštových obsažená, býti opakována, a s jakým účinkem, ukazují četné doklady. Tak na př. při visitaci, již asi r. 1358 Arnošt podnikl při kostele Pražském, neméně než 7 kanovníkům a větším beneficiátům výslovně jmenovaným a skoro všem oltářníkům a vikářům musilo býti nařízeno, aby si opatřili místo světského oděv kněžský, r. 1373 generální vikář byl nucen vykázati nově jmenovaného faráře, který k němu přišel v nepořádném obleku, a setkáváme se dokonce s venkovským knězem, který k oltáři chodil v brnění.

Zákaz nošení zbraní také z té příčiny nebyl bezvýznamný, že hrubší mravy a vznětlivější krev tehdejší snadno jimi poskytovaly příležitosti ke rvačkám a krveprolití, od kteréhožto hříchu klerika mohl rozhřešiti toliko papež. Ale přece také tento zákaz musil býti často opakován a ještě častěji byl překračován. O hádkách a nadávkách ani nemluvě, při dotčené již visitaci r. 1358 jeden duchovní kostela Pražského (příjmím Pes, Canis) obviněn, že svého kollegu v kostele stloukl, a vády i rvačky mezi kněžími, kněží s laiky i v klášteřích jsou zjevem velmi častým, při čemž zhusta docházelo k poranění, zabití, ano i vraždě, při nichž ovšem někdy i kněz stal se obětí, a mezi nimiž najdeme i případy velmi pohoršlivé. O úkladech, jež kněz knězi strojil, o přepadání a zajímání, o násilnostech mezi kněžími nebo v kláště-

řích slyšíme, hledíme-li k povaze činů takových, až příliš často.

Nejednou, jak přirozeno, docházelo k hádkám a rvačkám v rozjaření, neboť také povalování po hospodách i opíjení se a příbuzné s tím tance a hry v kostky patří k věcem, jejichž zákazy skoro stále musí býti opakovány, arci marně; vždy setkáváme se s kněžími, kteří při výslechu musí přiznávati, že se tímto způsobem provinili a slibují polepšení, a že se tak stávalo častěji, než z úředních pramenů se dovídáme, lze souditi mimo jiné i z toho, že se zde původní přísnost soudů zmirňuje. Bylo patrně těch, kdo tímto způsobem se provinili, příliš mnoho, takže plné přísnosti nebylo možno dáti průchod. Tak při oné visitaci r. 1358 vedle všech téměř vikářů a služebníků kostela Pražského měli hlavně čtyři výslovně jmenovaní býti zvláště pokáráni za to, že ve společném bytě provozovali nedovolené hry, že navštěvovali krčmy, zvláště v noci, že nosili zbraně a že při veřejných příležitostech tancovali. Také oni, ač provinění jejich bylo patrně větší než ostatních, měli jen veřejně býti napomenuti a teprve když by se nepolepšili, měli býti potrestáni žalářem. A vůbec o žaláři za tato provinění slyšíme velmi zřídka.

Lze však pochopiti, že k těmto poměrně všedním a nezávažným zjevům úřad arcibiskupský zamhouřil oko, bylť mu častěji činiti s hříchy nekonečně vážnějšími. Každý farář, který se chápal úřadu, zavazoval se sice přísahou, že bude šetřiti majetku svého kostela, dbáti o navrácení věcí zcizených a sám že nebude ničeho zcizovati, ale skutečnost svědčí, že ani toho nedbáno. Žaloby a ro-

zepře o zcizené věci, zastavování kalichů a monstrancí, prodej knih a rouch bohoslužebných jsou téměř na denním pořádku, a proskočí-li již tu a tam v úředních záznamech příkřejší (ač přiléhavější) označení pro činy takové, není divu, slyšíme-li je již beze všech příkras a zastírání ve spojení jiném. Jistě mluví samo, ozývá-li se při výslechu kněží i farářů nezřídka otázka, jsou-li přechovavači zlodějů a věcí kradených, jež nevždy smí býti popřena, ozve-li se i nevyvrácené podezření a nejednou přiznání ke skutečným krádežím, netoliko zpronevěře věcí kostelních, takže farář, který pro dluhy nesměl do osady, u srovnání s takovými mohl se zdáti dobrým. Případy právě dotčené (krádeže) nacházíme v úředních záznamech co chvíli, namnoze ošklivé.

Jistě však vůči proviněním takovým usvědčení z padělání listin či peněz anebo jiných podvodů, podezření z hadačství a čarodějství jednotlivých kněží, nebo obvinění jich z lichvářství nebo křivé přísahy a p. nemá již tak značného významu a není ovšem také tak časté. Za to tím častěji setkáváme se s hříchem, který ovšem náleží k nejrozšířenějším vůbec, s hříchem proti šestému přikázání. Již v nejstarších statutech Arnoštových čteme přísná nařízení proti tomu, ale ani později nebylo jediné synody, na níž by jich nebylo třeba opakovati, a s těmi, kdo proti nim hřešili, potkáváme se téměř krok za krokem. Tak opět při visitaci prvního kostela v zemi r. 1358 poloviční praebendát Svatoslav, jemuž tenkrát pohroženo zastavením příjmů, dokud by se neodhodlal nositi tonsuru a šat kněžský, byl také obviněn z nedovolených styků s podezřelými ženštinami, které

navštěvovaly jeho dům. Vikáři Buzkovi nařízeno, aby se vystěhoval ze svého bytu a nenavštěvoval ho více pod trestem exkomunikace, poněvadž tam byla jakási žena, pro niž byl ve zlé pověsti. Ale i u nejednoho kanovníka a probošta byl jeho rodinný život veřejným tajemstvím, a v úředních záznamech čteme spoustu podobných dokladů o kanovnících, farářích, oltářnících atd., ať již běží o důvěrný život rodinný, nebo o pouhé návštěvy vykřičených domů, nebo o vydržování jedné nebo i několika žen; a některé doklady znějí opravdu velmi rozmarně, stejně jako najdeme ovšem i věci při vší shovívavosti vůči tomuto hříchu ošklivé. Statuta vyměřovala za trest ztrátu beneficia, ale výslovných dokladů, že by někdo byl ssazen pro nezdrželivost, jest velmi málo — pochopíme proč; přílišný počet provinilých nedovoloval rozvinouti plnou přísnost A že jich byl počet velmi značný, dovídáme se i z počtu žádostí o dispens nemanželského původu, kde zároveň patrno, že to byl již zvyk z minulosti zakořenělý. Této překážky pro přijetí kněžství mohl zbaviti jen papež, a největší část žádostí o příslušnou dispens týká se kandidátů kněžství pošlých ze spojení klerikova se svobodnou či vdanou ženou. Ještě hůře, zdá se, bylo na Moravě, kde ještě r. 1349 mluví se o knězích ženatých jako o něčem samozřejmém. Statuta Jana VII. zakazují, aby kněží svým dětem, když je vdávají, strojili nádherné hostiny, poněvadž jsou jim spíše k hanbě než ke cti, ale zákaz se opakuje do 15. stol. snad pravidelně, a podle svědectví Husova, jemuž není proč nevěřiti, zvláště po nezdařeném nejnovějším pokuse násilného a nesprávného výkladu, byl v dioecesi Olomoucké

zvláštní plat cunabulales, pokolebnie, který platili kněží biskupovi za každé své dítě.

To jsou fakta, na nichž nelze nic měniti. Přes všecku tu spoustu dokladů o poklescích kněžských bylo by ovšem nesprávné tvrditi, že zkaženo bylo kněžstvo všecko, že v ohromném počtu tehdejšího duchovenstva nebylo vůbec lidí řádných anebo takových, kteří, ač jinak oddáni vládnoucímu systému a dotčeni všemi jeho vadami, jichž si nebyli téměř vědomi, přece jinak nedopouštěli se špatností a zločinů. Ale tím se již dotýkáme vlastního základu všeho úpadku.

Právě to, že celý systém nebyl zdravý a mravný, bylo příčinou, že i u těch, kdož sice pluli úplně v proudu souvěkého církevnictví, ač jinak nezavdávali příčin k zakročení, život jejich neodpovídal ideálům života skutečně křesťanského. Ale tím se dostáváme i dále. Jistě nikdo nebude tvrditi, že všickni kněží byli takoví, jako ti, s nimiž se před církevními úřady setkáváme. Ale stejně jest pravda, že kněží pohoršlivě a někdy přímo špatně žijících bylo více, než jich v aktech těchto úřadů nacházíme. Z jiných spolehlivých zpráv slyšíme o praelátech okázale přestupujících platné předpisy, o kněžích velmi podezřelé pověsti i o světácích nejhoršího druhu, jichž nenajdeme v záznamech o soudech a trestech, proti nimž nebylo zakročováno, ano kteří někdy i vyznamenáváni. A systém musil i dále působiti rozkladně.

Bylo již předešle upozorněno na nepříznivé následky, které musilo míti lehkomyslné zneužívání klatby skrze soudy duchovní. Ale k podobnému zneužívání docházelo také jinak velmi často; sama kurie předcházela zlým příkladem, jehož bývalo

arci hojně následováno. I jednotliví praeláti a biskupové stihali se navzájem klatbami, faráři dávali do klatby osadníky, a zajisté nade vše jiné bylo povážlivé, jak si vedli někteří zřízenci kurie. K vybírání svých hojných důchodů měla kurie v jednotlivých dioecesích, také u nás, své zvláštní výběrčí (collectores), kteří zase stanovili své podvýběrčí (subcollectores), lidi to nezřídka pověsti ledajaké. Ale také tento někdy dosti schátralý podvýběrčí směl dáti a skutečně dával do klatby třebas biskupa, když, ať již náhodou nebo úmyslně, opominul některou svoji dávku odvésti v čas... Trpěla tím jistě i kázeň mezi kněžími i v lidu, ale především častým zneužíváním sama cena tohoto trestu musila klesnouti.

Čteme-li v žádostech o dispens papežskou pro porušení práva, jehož se někdo dopustil, konaje bohoslužby, ač byl v klatbě, omluvu, že o klatbě nevěděl, není to vždy pouhá výmluva. Došlo opravdu skoro tak daleko, že někdy téměř ani nebylo možno věděti, je-li kdo v klatbě čili nic, že bezmála nikdo nemohl, uléhaje večer, tušiti, neprobudí-li se ráno jako exkomunikovaný. Tím vším klatba musila býti úplně znehodnocena. Vedle případů, kdy klatby nedbáno z nevědomosti, častěji stávalo se již, že jí nedbáno vědomě, že se na ni prostě neohlíženo, a nebylo vzácností, že tak činili sami kněží, ano že sami přímo proti platnosti klatby mluvili.

Časem však proskočí poznámka, že se tak stávalo — za peníze, a nelze se tomu skoro ani diviti v této době, kdy obchodní soustava pronikla všecko. Požadavek bezplatnosti všech výkonů církevních v theorii vždy byl sice vyslovován, a

statuta Arnoštova důrazně zakazují jakékoli poplatky za přisluhování svátostmi a p., zapovídají všecky úmluvy, zvláště za plat, s patrony, ale také to bylo nutno stále připomínati. V době, o níž jednáme, a zvláště za Arnošta sice jen jednou setkáváme se s farářem, jenž pro svatokupecké dosazení byl fary zbaven, ale bylo lze svatokupčiti také jinak. Platům za svátosti, pohřby atd. nikdy nebylo možno zabrániti, a našly se i jiné prameny příjmů.

Tak bylo zakázáno připouštěti při křtu více kmotrů než dva, později tři — kmotři dávali křtícímu dary, — ale v praxi bývalo jich zpravidla více, až i 12 a 14, a dispens, když si ji kdo opatřil, nebyla nikdy odepřena, ano sám úřad arcibiskupský smiřoval se s tím; tak na př. ve statutech pro kostel sv. Jiljí r. 1355 určuje se již, jak se mají mezi zúčastněné kněží rozděliti dary od většího počtu kmotrů. Mělo se tímto menším zlem patrně zabrániti různicím mezi kněžími jakožto zlu většímu.

Ale mnohem povážlivější byl jiný zjev, ukládati ve zpovědi za pokání peněžité pokuty, což nutně musilo podkopávati všecku mravnost i mezi laiky a vedlo arci k tomu, že zlodějové a loupežníci, davše pokutu knězi, vyhýbali se arci náhradě poškozeným. Bylo to velmi přísně zakázáno, ale s jakým úspěchem, svědčí vedle nutnosti opakování i to, že veřejné mínění mluvilo o tom jako o věci běžné, jak toho ohlas nalézáme v básni již něco starší historkou o loupežníku, jenž ve zpovědi smluvil s knězem místo, kde mu uloženou pokutu odvede, ale tam ho ještě okradl A neméně ovšem dokazují to i neumlkající stížnosti a nářky

horlivých kazatelů na tyto i ostatní uvedené nešvary, jak je ještě později uslyšíme.

Což divu, když některý podnikavý kněz — a zde ovšem špatným příkladem předcházeli mniši, zvláště t. zv. žebraví — dovedl rozličných náhod nebo pověrečné úcty lidu k některým hrobkám a p. užívati k zvýšení svých příjmů. Bylo to zcela v duchu doby, plochý a zplošťující formalismus tehdejšího církevnictví sám k tomu lákal. Úřad arcibiskupský sice také zde časem zakročoval — ač právě zde méně často, než bylo žádoucno, — ale také zde jeho úsilí rozbíjelo se o sílu poměrů, a jako jinde také zde ukazovaly se škodlivé následky onoho úplného sblížení církve české s kurií, které zatím bylo již téměř provedeno. Poznali jsme již minule, jak systém papežský ochromoval reformní pokusy Arnoštovy, vidíme však dále, že ho někdy nutil přímo blížiti se postupu, který odsuzoval. Tak již statuta Arnoštova zakazovala volbu nového kanovníka před uprázdněním jeho místa s odůvodněním, že se nesluší čekati na smrt bližního, ale milost papežská rozdávala kanovnictví jednotlivých kostelů bez ohledu na to, rušíc přímo ustanovení arcibiskupské.

Podobně bylo s t. zv. mnohoobročnictvím. Také to bylo zakazováno, a sama kurie vydávala někdy nařízení toho druhu. Ale praxe byla zcela jiná. Víme již, že obročnictví kvetlo nerušeně, zvláště mezi vyššími preláty, až se stávalo předmětem vtipu, jako když na př. u Mikuláše Puchníka, pověstného hromaditele výnosných beneficií, jež měl v Praze, na Vyšehradě, v Olomouci, ve Vratislavi, souvěký písař konsistorní dlouhou řadu jeho titulů nahradil vtipnou poznámkou, že jest

kanovníkem nikde a všude (nullatenus et omnitenus ecclesiarum canonicus). A zase to byla kurie, která tento nešvar podporovala. Biskupům, nechtěli-li, aby jejich vlastní moc byla zlehčována, nezbylo než hledati kompromis s ustálenou praxí. Již statuta Arnoštova, vyslovujíce zásadu, že více beneficií nemá býti spojováno, přece také vypočítávají případy, kdy jest možno míti beneficií více, přijímajíce rozeznávání mezi slučitelnými a neslučitelnými (incompatibilia), ač také taková mohla dispens papežská sloučiti.

Ale to musilo míti i jinak závažné následky. Poznali jsme již, jak samo množství jednotlivých hříchů vynucovalo si někdy mírnější postup zakročení, uvedené právě vlivy kurie musily vésti k celkovému zmírnění trestní praxe církevní. Za obou prvních arcibiskupů, kdy přísnost byla větší než později, setkáváme se s 18 případy, kdy farář byl pro své chování fary zbaven, a byly to, ač se neuvádějí, jistě přestupky značné, když k tomu došlo, poněvadž jinak praxe byla velmi mírná. Z přísných trestů jimiž hrozí statuta Arnoštova, ve skutečnosti málokterého užíváno, i k těžkým hříchům úřady vedly si velmi shovívavě, ano někdy i zcela nevšímavě. Stojí na př. za zmínku případ konšelů Staroměstských a rychtáře Mikuláše Reymbota čili Goldnera z r. 1361. Když totiž kněz Martin Ješkův z Královic, řečený Cvik, dopustil se několika krádeží a jiných výtržností, rychtář s konšely zatkli ho a odevzdali arcibiskupskému oficiálovi a do vězení arcibiskupského s prosbou, aby jakožto člověk veřejnému pořádku nebezpečný nebyl propouštěn. Ale oficiál v krátce vrátil mu beze všeho potrestání svobodu, a tu

Martin Cvik shromáždil kolem sebe bandu zlodějů a loupežníků a provozoval bývalé řemeslo ve velkém, tak že rychtář, když se ho potom zmocnil, dal ho na rozkaz konšelů strčiti do pytle a utopiti. Arcibiskup dal je do klatby a ovšem i císař Karel hned je zbavil úřadů a také jinak potrestal. Postižení obrátili se na papeže, a Innocenc VI. tentokráte opravdu nemohl nevyhověti a nařídil dne 11. srpna 1361 arcibiskupovi, aby, zařídě vše potřebné, absoluce jim neodepíral. Taxa ovšem činila 600 gr.

Tu pak nemohlo býti jinak, než že se tím kázeň mezi kněžími ještě více uvolnila, že plnění, povinností kněžských a zejména kazatelské, beztoho nevalné, pomíjeno ještě více. Shovívavost církevních soudů ve spolku s nadprávním postavením kněžstva, mezitím provedeným, však opravdu téměř vnukala také myšlenku, že knězi jest všecko dovoleno. Co pak horšího, nejenom kněží sami, také laikové bezděky začínali se s touto myšlenkou smiřovati, čímž nutně byl ohrožen již sám základ vší mravnosti. Nejenom že nepořádný život kněží působil svým příkladem zhoubně na mravnost živlů laických — a již tenkrát čteme výmluvy, proč by laik nesměl hřešiti, když tak bez překážky činí kněz, jako také opravdu i ve společnosti laické dostavuje se značné poklesnutí mravní, — mezi kněžími a laiky dostavuje se tím vším jisté odcizení. Tehdejší zábavná literatura česká zachycuje veřejné mínění plné narážek a vtipů o životě kněžském, které výmluvně ukazují, že lid pozbyl důvěry ke kněžím, ač jim vlastně byl úplně vydán v moc, že byl ponechán sám sobě. Farář, jenž svým životem pohoršoval, ovšem také

nemohl řádně plniti svých povinností. O činnosti kazatelské téměř neslyšíme, lidu odnímána jediná příležitost, kdy se mohl povznésti z prachu všednosti a obírati jinými myšlenkami. Kázání obstarávali mniši. A tu bylo osudné, že také mezi kněžstvem řeholním dostavil se úpadek spíše ještě větší.

Doby, jež povolávaly v život nové řehole a zvláště t. zv. řády žebravé, aby byly náhradou za nevyhovující činnost duchovenstva světského, již dávno minuly, a také řehole zpronevěřily se svým úkolům. Také zde břitký vtip o životě mnišském, jehož ohlasy čteme v tehdejší poesii, jest měřítkem smýšlení lidu, a téměř pro všecky stížnosti a nářky, které potom slyšíme z úst opravdových kazatelů, dostává se nám dokladů úředních. Mnich vládnoucí soukromým jměním nebyl již opravdu vzácností; zákazy nákladného života a hojných kvasů v klášteřích, zvláště při přijímání nových členů a zároveň zprávy o zvláštních důchodech na tyto účely ukazují, že původní mravnost značně poklesla a přísná kázeň velmi se uvolnila. Nepřekvapí tudíž, že sběhlý mnich, jenž po léta se potuluje mimo klášter, jenž klášter poškozuje a časem i horších hanebností se dopouští, není zjevem naprosto řídkým, ač i ten zas někdy se vrací do svého kláštera, že rozkazy představených nestačí ovládnouti zbujnělých bratří, že poslušnost upadá, že uvnitř konventu dochází k hádkám a rvačkám.

Ještě nebezpečnější však bylo, že mezitím t. zv. řády žebravé, u nichž původně netoliko jednotlivec, nýbrž i řád jako celek měl býti chudý, zapomněly této povinnosti a začaly sháněti jmění.

Jedním prostředkem k tomu bylo, že získávaly duchovní správu nebo aspoň některou část její — nejvýnosnější, totiž pohřby. Stávalo se tak na základě privilegií papežských, ale ovšem s porušováním práv duchovenstva farního a se zkracováním jeho důchodů. Kurie sice hleděla později prostředkovati, nařizovala zejména, aby při pohřbech, když mnichům přiznány, čtvrtina důchodů náležela příslušnému faráři, ale mniši se bránili, vznikaly ošklivé spory a hádky. V Pražských ulicích na př. již r. 1334 došlo k veliké rvačce mezi kněžími a řeholníky a také později, třebas tak drastických scén již nevidíme, spory vracely se stále.

Duchovenstvo farní však mohlo vedle poškození svých příjmů poukazovati na jednu věc velmi závažnou, byla to ziskuchtivost mnichů, v níž, disponujíce četnými odpustky, ostatky a modlitbami, nejen zaváděli pravou zbožnost v církevnické obřadnictví, nýbrž jí přímo zneužívali k účelům zištným a k pověře. Ale celý systém zároveň musil vésti k dalšímu podrývání mravnosti, ano i k znehodnocení všech křesťanských zásad, k zachovávání pouhých zevních obřadů bez vnitřní účasti, ano přeceněním záslužnosti odpustků a milostí k úplnému pomíjení životních povinností křesťanských. Kazatelská činnost mnichů musila tedy spíše zaváděti.

Všude uplatňovaly se neuspokojující a znemravňující vlivy okázalého ale prázdného obřadnictví, plochého formalismu církevnického. Jestliže nedbání povinností a zvyšování práv nepořádně žijícího kněžstva vedly k odcizení mezi ním a lidem, tyto ostatní vlivy musily mezeru měniti v hotovou propast.

Byl to zase arcibiskup Arnošt, který povšiml si toho zjevu, a jako tak často jeho touha po od-

pomoci setkala se s porozuměním a přáním císaře Karla IV.

R. 1363 povolán do Prahy řeholní kanovník řádu sv. Augustina Konrád Waldhauser.

Byl to především císař Karel, který zatoužil získati ho pro Prahu trvale, neboť Waldhausera předcházela již slavná pověst, již, jak se zdá, již předtím při nahodilé návštěvě Prahy byl potvrdil. Ale nebyla to jen jeho kazatelská sláva, jež Karla upoutala, nýbrž právě sám základ její, obsah a směr jeho kázání. Waldhauser, zvaný po svém rodišti v H. Rakousích, kde asi ve 20. letech 14. stol. se narodil a záhy členem tamního kláštera se stal, po studiích v Italii oddal se horlivé činnosti kazatelské, zejména na dvoře vévod Rakouských, kde působil plných 15 let a nabyl záhy zvučného jména i horlivostí, s jakou káral nepořádný život laiků, i nehrožeností, s jakou vystupoval proti nešvarům v duchovenstvu, hlavně svatokupectví.

A to právě bylo, co ho doporoučelo Karlovi. Ukazuje to jistě i potřebu nápravy, ale také význam Pražského němectví, že především k němu hleděno. Waldhauser byl Němec, který se česky nikdy nenaučil, třebas nezůstal bez vlivu i na české hnutí náboženské. Jako příčiny nespokojenosti byly všeobecné, tak také odpor proti nim musil působiti mezinárodně.

Povolání do Prahy naráželo na některé překážky, snad Waldhauser jako řeholník nemohl snadno rozvázati svazky, jimiž k Rakousům byl připiat. Odpomoc nalezena tím, že mu Karel propůjčil a Arnošt dne 17. srpna 1363 potvrdil bohatou faru v Litoměřicích. Rozumělo se arci samo sebou,

že bude působiti v Praze — nezachování residence bylo, jak víme, tak obecným hříchem, že ani reformnímu kazateli nevadilo dopouštěti se ho, ovšem s dispensí. Někdy v dubnu, květnu Waldhauser začal kázati v kostele sv. Havla, zprvu s úspěchem nevalným. Waldhauser byl zvyklý dotýkati se zjevů nejnápadnějších, a jimi v době tehdejšího blahobytu a uvolnění mravního byly přepych, rozkošnictví, marnivost i rozpustilost při zevně okázalém plnění předepsaných obřadů; bohaté kruhy Pražské chodily do kostelů, jak bylo předepsáno, ale spíše, aby tomu vyhověly, než za modlitbou, aby se ukázaly a pobavily, při čemž zvláště chování mládeže a zneužívání kostela za místo milostných schůzek bylo věcí běžnou. Waldhauser vystupoval proti tomu velmi ostře, a to nebylo doporučením.

Ale již v tom ohlašuje se, co právě bylo nové v činnosti Waldhauserově. Obraceje se proti těmto nešvarům, Waldhauser, i kdyby jen bezděky, byl nucen obraceti se proti vlastním příčinám těchto zjevů. Poukazuje, jak nynější způsob života, spokojující se povrchem, při všem vnějším plnění formalit uvnitř jest vlastně prázdný a naskrze nemravný, Waldhauser již tím odkrýval rozpor mezi officiálním církevnictvím a pravým křesťanským životem, a již tím obracel se proti církevnickému formalismu, celou církev ovládnuvšímu. Zde se hlásil nový směr, kladoucí váhu na vnitřní, opravdový život proti povrchní obřadnosti a okázalosti zevní.

A to nemohlo zůstati bez účinku. Snad tu na počátku působila spolu i zvědavost, touha po vyrušení a zábavě, snad zprvu bylo to jen módou,

mohl-li se kdo pochlubiti, že Waldhausera slyšel, ale opravdovost nového směru nemohla nezvítěziti. Praha kazatelskou činností mnichů ukolébaná v lehkomyslnou naději, že zakoupené odpustky stačí k pojištění věčného blaha, že posmrtné odkazy ke zbožným účelům stačí vyvážiti nepravosti celého života, slovy Waldhauserovými byla vyburcována z mámivého snu a probudila se úplně.

Měštky Pražské odkládaly nádherná roucha, v nichž se dosud chodily do kostela dát obdivovati, známí lichváři vraceli peníze podvodnou lichvou vyzískané, a sami hejskové měštští, kteří do nedávna sháněli v kostele kratochvíli a obtěžovali druhé pohlaví, ať docházeli povšimnutí čili nic, nyní nevynechali jediného kázání z opravdového zápalu a skutečné zbožnosti. Nával na kázání Waldhauserova býval veliký, kostel záhy nestačil. Waldhauser musil kázati na prostranství před ním. A ne již pouze Němci, také Čechové houfně sem spěchali. Mimo jiné i sama choť Karlova, císařovna Alžběta, navštěvovala jeho kázání, a přímost, s jakou Waldhauser dovedl i ji na kázání pokárati, když svým chováním vyrušovala pozornost posluchačů, jistě také přispěla k vzrůstu jeho obliby. Vedle toho však Waldhauser, nespokojuje se těmito úspěchy, záhy také zahájil zvláštní kázání pro studenty — budoucí kněží.

Mniši žebraví žárlivým okem sledovali rostoucí popularitu nového kazatele, a obavy jejich před touto konkurencí nebyly liché. Jestliže již celý směr kázání Waldhauserových obracel se proti výsledkům jejich činnosti nepřímo, dostavil se záhy i náraz přímý. Waldhauser s úžasem pozoroval, jak rozličné, zištností a obchodem pách-

noucí podniky jejich, které arci i jinde kvetly, v Praze, opojené obřadností zbožnosti Karlovy, provozují se otevřeněji než jinde, a když, upozorniv arcibiskupa, zvěděl od něho, že zakročiti nemá moci, odhodlal se zakročiti sám. V době adventní 1363 odsoudil v řadě kázání všecky tyto zlořády.

Především přijímání nových členů do řádů, zvláště ženských, jen měli-li určité peníze, nazval přímo svatokupectvím, a upozorňuje na nebezpečenství takového jednání, výslovně řekl, že dívka, která takto do kláštera vstoupí, lépe by byla opatřena, kdyby se provdala za jakéhokoli, tedy i nejhoršího muže. Stejně jako svatokupectví odsoudil obecně rozšířené prodávání pohřebních míst v klášteřích, které sice od Arnošta již r. 1349 bylo zakázáno, ale trvalo dále, a při němž mniši i sobě navzájem dělali konkurrenci. Waldhauser za toto předstihování o bohaté pohřby přirovnal je k hladovým supům, kteří se rvou o mrtvoly, vytýkal mnichům, že do jeho příchodu proti tomu nevystoupili a výslovně také odsoudil, že mniši za peníze i největším hříšníkům vystrojují nádherné pohřby. O podvodech s ostatky mohl se vyjádřiti hned na začátku; když v den sv. Barbory v kterémsi klášteře Pražském ukazovala se hlava této světice, upozornil, že je to podezřelé, poněvadž také v Prusku její hlavu ukazují.

Mniši arci nemlčeli, obžalovali smělého kazatele u arcibiskupa, ale situace jejich byla obtížná, proces se vlekl z části i jejich vinou, při čemž neváhali užívati ani zbraní nízkých. Dávali Waldhausera špehovati, zkrucovali jeho výroky, podkládali mu jiné. Ale v různicích a demonstracích,

k nimž pro to docházelo, hněv lidu obracel se již proti nim. Zavírány před nimi, když chodili po almužnách, dveře, i učení laikové dávali se s nimi příležitostně do hádek, z nichž bylo patrno, jak sémě Waldhauserovo již vzrostlo; obecný lid stíhal je výsměšky, ano někdy div nedošlo k násilí, kterému Waldhauser stěží zabránil. Praha stála za ním.

Spor musil skončiti jeho vítězstvím, nicméně jedné zbraně užívali protivníci s úspěchem, té, že Waldhauser, ač řeholník, má světskou faru, ale ani při ní nesídlí. Té výtce ulomen hrot tím, že asi začátkem r. 1365 Waldhauserovi propůjčena uprázdněná fara v Týně. Mniši arci ulevovali si pomluvami a klevetami. Hlásáno o něm po Čechách i okolí, že šíří bludy, a jeho výroky rozličně zkrucovány. Waldhauser zvěděl o tom r. 1364 při návštěvě vévody Rakouského v Praze od něho, a pod dojmem této zprávy napsal svoji slavnou Apologii, která jest jakýmsi deníkem z několika měsíců jeho života, a v níž podrobně vylíčen celý průběh jeho tehdejšího sporu s mnichy. Obecenstvu Pražskému pak vyložil pravý stav v pondělí Svatodušní na kázání hojně navštíveném. Ale již o málo později otevřeným listem do Rakous musil se hájiti proti pomluvě, na jejímž základě mu v Rakousích všeobecně přičítán výrok zkomolením jeho horlení znetvořený: Lépe by prý učinil, kdo by ze své dcery učinil nevěstku, než aby ji svatokupecky dostal do kláštera.

Klevetám a utrhačným pomluvám mnichů, dotýkajícím se i cti i pověsti Waldhauserovy, nebyla tím ovšem zavřena ústa. Ty však Waldhausera nevyrušily z horlivé činnosti, již se svolením

papežským nyní přenesl i na venkov. Kázal (v květnu 1365) v Žatci, snad i jinde, vždy stíhán záštím mnichů, kteří činnost jeho hleděli mařiti, ale vždy vycházeje vítězně.

Jeho strhující výmluvnost podmaňovala a uchvacovala posluchače. Současník, jenž jeho kázání ve svém mládí slýchal, když později, sepisuje praktický návod pro kazatele, vylíčil všecky vlastnosti, jaké má míti dobrý kazatel, dodává: Takového kazatele poznal jsem ve svých chlapeckých letech v panu Konrádu Waldhauserovi, jemuž jsem neviděl ani neslyšel podobného ani ve Švábích, ani v Čechách, ani v Bavořích, ani ve Francích.

A s oblibou rostl i vliv. Mezi vrstevníky jeho, kteří k němu vzhlíželi s obdivem a úctou, náleží i Karel IV. Asi r. 1365, nebo spíše později Waldhauser zvláštním listem obrátil se k císaři, upozorňuje ho na potřebu přispěti kurii a zvláště na nutnost zakročení v Italii, jež by uspíšilo návrat její do Říma — jest zajímavé, že zde Waldhauser vzpomíná slavných bojů českých proti Milánu, a důkazu českého vítězství tehdejšího, t. zv. Milánského svícnu v kostele Pražském chovaného. Odpověď Karlova, třeba svědčila o sebevědomí státníka, který nepotřeboval býti upozorňován na to, co má činiti, přece dává svou převahu na jevo se šetrností, z níž úcta k velikému kazateli patrně se hlásí. Ale ovšem ani nepřátel neubývalo, a budila-li missie Waldhauserova odpor mnichů na venkově, také v Praze spory s mnichy vrátily se znovu. Byli to zejména Karmelitáni od P. Marie Sněžné, kteří nyní vystoupili proti Waldhauserovi v otázce čistě theologické.

Spor bohužel jest málo znám. Běželo o t. zv. vidění boha (visio dei), o otázku, zda spravedliví, když zemrou, vidí boha hned po smrti, či teprve o soudném dni, v kteréžto otázce nedávno před tím i papež Jan XXII. bloudil. Waldhauser sice odmítal bludné výroky, jež mu podkládány, ale přece již označen kacířem, a protivníci odepřeli tento výrok odvolati. Tu Waldhauser, jenž ovšem nebyl zrovna vzorem křesťanské trpělivosti, nýbrž povahy spíše výbojné, odhodlal se zasáhnouti je na místě nejcitlivějším.

Stále se vracely spory o ony pohřební čtvrtiny. Waldhauser, užívaje toho, podal na všecky řády žebravé žalobu pro to u kurie, k níž, že běželo o zájmy hmotné, sjednotil i všecky faráře Pražské, a již hájiti sám se do Říma vypravil, kde docíleno shody aspoň potud, že obě strany slíbily přestati na rozhodnutí kardinála Tuskulského. Ale půda Římská nebyla tak bezpečná, žaloby mnichů docházely zde více sluchu. Waldhauser tedy se souhlasem svého prokurátora, ale k veliké zlosti protivníků opustil tajně Řím a brzo po návratu do Prahy zemřel dne 8. prosince 1369.

Waldhauser, ač horlivý hlasatel opravy mravů, není vlastně reformátorem ve smyslu, jaký se tomuto jménu dává. V jeho činnosti jest mnoho náladového, mnoho neujasněného. On při všem horlení nedotýká se církve, přijímá ji tak, jak jest, a přijímá i hájí mnohého, co již současníkům bylo nápadné. A přece také proti němu ozvalo se podezření z kacířství, z Říma byl takořka nucen před ním utéci. Zde nejlépe jest patrno, jak již pouhá horlivost mohla vésti do konfliktu s církví. To dalším vývojem musilo se stupňovati, a i zde tedy

Waldhauser s budoucností souvisí přímo. Ale pojidel jest více a závažnějších.

Především záleží na důraze, jaký Waldhauser klade na činnost kazatelskou; nejen sám horlivě káže, ale nestačí potřebu toho u všech kněží zdůrazňovati. Z té snahy vyplývá jeho péče o vychování dorostu, již dokazují jeho kázání studentům. Těm jest především určena také jeho sbírka kázání, nazvaná Postilla studentium Pragensium, jedna z nejčtenějších knih středověkých, doklad veliké učenosti Waldhauserovy, ale zároveň praktická rukověť pro budoucí kazatele. A v tom očekávání jeho splnilo se opravdu, třeba snad poněkud jinak, než tušil. Waldhauser jest první věhlasný kazatel v Praze, ale řada jím zahájená trvá v nepřetržité souvislosti až po Husa i dále. Ale ještě hlouběji působí tu nový směr této činnosti. Jakousi zevní etiketou jest na př. — poznáme později význam toho, — že v jeho kázáních zvláštní cyklus věnován jest umučení Kristovu. Ale třeba i to nemělo význam jen podřízený, důležitější jsou momenty čistě vnitřní.

Upozornil jsem již, jak zdůraznění vnitřního života nutně se obrací proti souvěké zevnějškovosti církevnické A Waldhauser tuto zásadu aspoň po jedné stránce domyslil, položiv zvláštní důraz na *subjektivní kvalifikaci*, na potřebu shody života s předpisy Kristovými, u každého a všude. Z jeho úst zase a zase slyšíme výrok, že si nedovede představiti dobrého kněze, aby nebyl zároveň a především dobrým člověkem. Ani tento požadavek nemizí od té doby ve hnutí našem, jen další rozvoj jeho můžeme sledovati. A v této souvislosti také jeho horlení proti okázalým po-

hřbům bohatých hříšníků zní jako vzdálená předzvěst požadavku již husitského o stavení zjevných hříchů.

Byla již zmínka o tom, že bezprostřední vliv měla činnost jeho na Němce Pražské, a nelze pochybovati, že opravné hnutí mezi nimi bylo skutečně opravdové, třeba z příčin, které později poznáme, nemělo dlouhého trvání. Ale také náboženské hnutí mezi českým lidem souvisí s ním přímo. Že Waldhauser míval i české posluchače, dosvědčuje sám, když je vybízí, aby vedle německé zpívali i českou píseň velikonoční, výslovné zmínky vzpomínají jeho českých posluchačů; Čech Vojtěch Raňkuv velebí jeho činnost, nazývaje ho druhým Eliášem, arci jen z doslechu, ale navštěvovatelem jeho kázání, jenž o něm vydává krásné svědectví, býval i Štítný, snad i Matěj z Janova, a zprávy kronikářů nezmiňují se rovněž o úspěchu jednostranném. Ale je-li třeba dalšího důkazu, nejlepším je ten, ač sice jeho příklad podnítil i německé kazatele, jichž se několik, a právě u sv. Havla uvádí, že jeho pokračovatelem stal se Milíč.

Moravan rodem, syn prostých rodičů z K r o m ě ř í ž e, J a n M i l í č objevuje se nám nejprve v l. 1358—1362 jako člen královské kanceláře. Jest to snad pouhá náhoda, přece však tuším nezcela bezvýznamná. Jeho pěkná latina, jeho veliké vzdělání, vykazující znalost všech středověku známých klassiku, jeho rychlý postup v hodnostech, ale zejména moderní a pokrokové prvky v jeho potomní činnosti dovolují souditi, že nezůstal nedotčen dechem moderního humanismu, třebas arci za nějakého nadšeného a uvědomělého přívržence tohoto hnutí nelze ho naprosto prohlašovati.

Také přízeň Jana ze Středy mohla by tomu do jisté míry nasvědčovati, třeba na počátku nějakých příznaků moderního směru nevidíme. Přízeň ta vymohla mu, tenkrát notáři královské kanceláře, r. 1361 provisi Innocencia VI. na duchovní beneficium, na jejímž asi základě stal se později kanovníkem a sakristánem pražským. Ale na rozdíl od jiných, kteří touto cestou beneficií došli, Milíč nespokojil se jen titulem a důchody, nýbrž stav se kanovníkem, vystoupil r. 1362 z kanceláře, přijal svěcení kněžské a věnoval se novému povolání s příkladnou horlivostí, již zejména rozvinul, když jal se zastávati úřad arcijáhna, ať již dostalo se mu plnoprávného jeho držení — a také zde byl by tedy bez rozpaků hřešil obecným hříchem doby, spojuje v rukách svých dvě obročí, ovšem taková, jejichž spojování zvyk učinil pravidlem, — ať již dobrovolně uvázal se v zastupování některého z cizinců, jimž tenkrát, arci na újmu kázně i prospěchu církve, úřady ty zadávány Zvláště této činnosti věnoval se s neobyčejnou bdělostí, liše se od jiných také tím, že nikdy na visitačních cestách nepřijímal, ač byl oprávněn, od kněží svého obvodu, odškodnění za výlohy a cestovné, a prozrazuje již tenkrát sklon k přísnému životu, horlivě se modle a v žíněné košili oddávaje se kajícnosti, třeba zatím jediný jeho stálý průvodce, kněz Štěpán, Moravan, byl zasvěcen do tohoto jeho tajemství.

Avšak právě tato činnost, při níž nejlépe mohl poznati hříchy tehdejšího kněžstva i vady celého zřízení, urychlila asi starší jeho touhu přispěti k nápravě, při čemž nezůstalo bezvýznamným, že Milíčovi i způsob, jímž beneficií došel, provise

papežská, stal se pochybným. Snad také příklad Waldhauserův působil, koncem r. 1363 Milič zřekl se všech svých hodností, a nedbaje nabídnutí kanovníků, kteří ho žádali, aby aspoň z jejich rukou, a tedy řádnou volbou, přijal své hodnosti, nedbaje ani přání arcibiskupova, jenž by nadšeného horlivce rád byl zachoval důležitým úřadům, připraviv se půletním pobytem v Horšově Týně ku praktické správě duchovní, asi na podzim 1364, v době největších bojů i úspěchů Waldhauserových, začal kázati u sv. Mikuláše na Malé straně a záhy také, chtěje větší lov zahrnouti, začal, jak se vyjadřuje jeho životopisec, rozestírati sítě slova božího v kostele sv. Jiljí, tenkrát kapitulním. Ale síť jeho, nezkušenou ještě rukou vedená, nedovedla hned pojmouti značnější kořisti, i nejtěžší ryby dovedly jejími mezerami proklouznouti. Ani Miličův úspěch zprvu nebyl valný, vadila mu i jeho výslovnost, zadrhoval patrně do hanáckého dialektu, což mnohým zdálo se směšné, vadila i nezvyklost, v níž zapomínal připojovati úřední vyhlášky. Sami přátelé jeho radili mu, aby činnosti kazatelské nechal. Ale pevné odhodlání dodalo mu vytrvalosti, a úspěch nedal na sebe dlouho čekati. Lid zvykl si na jeho zvláštnosti, jež Milič arci hleděl zmírniti, a vnitřní opravdovost byla příliš silná, aby se mohla minouti účinkem. Zejména od českých vrstev byla jeho kázání záhy četně navštěvována; pro duše unavené nesnesitelnými poměry a vyprahlé nevšímavostí nebo zištností kazatelů jeho kázání byla dobrodiním, a jako u Waldhausera jevil se účinek rychlým a opravdovým polepšením života, odkládáním nádhery, odčiňováním křivd, příkladným a v pravdě křesťanským chováním.

Arci vedle výmluvných úst také stkvělý příklad tu působil. Ještě důrazněji než Waldhauser byl si Milíč vědom, že požadavek shody života a učení, činí-li ho na jiné, musí především plniti sám. Zásada, již často vyslovoval, že kazatel má spíše životem svým kázati než slovy, jest v něm vtělena. Vzdav se všech výnosných úřadů, žil v úplné chudobě a velmi přísně. Na ulici nechtěje upozorňoval na sebe, když se sklopenou hlavou a s rukama pod pláštěm skříženýma, úplně ve své myšlenky pohroužen, spěchal s kazatelny do zpovědnice, ze zpovědnice na kazatelnu nebo k oltáři. Ani mezi jídlem ani v noci nepřál si klidu, oddávaje se modlitbám a studiu i nejpřísnější askesi, pohrdal vším pohodlím i čistotou oděvu a těla — jak středověká askese žádala — a na jeho jídelním lístku s chudou krmí často se střídal tuhý půst. Ale na rozdíl od jiných asketů středověkých Milíčovi jeho askese nevyplňuje celého účelu života, není projevem chorobně sobecké péče o vlastní osobu a duši, nýbrž tvoří samu podstatu jeho bytosti a činnosti. Život Milíčův jest zosobněním dvou základních předpisů křesťanských o lásce k Bohu a lásce k bližnímu, jest rozdělen mezi sloužení Bohu a sloužení bližnímu.

A právě jeho askese jest výronem obojího tohoto úsilí. Není v ní bezohledné soběstačnosti egoistického milovníka sebe, Milíčovi tuhý život sebetrýznitele jest ovšem potřebou vnitřní, ale také povinností k vnějšku. Každý křesťan a zvláště kazatel jest povinen všem jiným ukazovati pravou cestu životem. Je-li tudíž život v odříkání životem opravdu bohumilým, musí ten, kdo to poznal, upozorniti také jiné. A tak Milíč podle své zásady

káže slovy i životem, doveda ovšem toto své úsilí vyvrcholovati i šlechetným sebeobětováním na poli praktické humanity.

Rostoucí tím vším popularita i nadkřesťanský život záhy vzbudily Milíčovi závist mnichu, docházelo k podobným sporům, jaké míval Waldhauser. Ale záhy dostalo se mnichům záminky slibnější.

Doba, do níž jeho působení padá, byla opravdu těžká. Říše Římská slabá a jen stěží úsilím Karlovým zadržovaná před rozkladem, církev upadající, lidstvo trápeno živelními i sociálními pohromami, dusivý tlak zatěžoval celé ovzduší. Podobné doby budí vždy analogické nálady. Nadšené, zjitřené duše ulevují sobě i vrstevníkum proroctvími, revelacemi, které působí svou naivní upřímností. V takovém ovzduší v prvních dobách křesťanství vznikla Apokalypsa, v takovém ovzduší později vznikají nálady apokalyptické. Tak i v tuto chvíli zjevy podobné vystupují současně na nejodlehlejších místech, abych jen nejvýznamnějších pro nás se dotkl, r. 1362 umírá v kázni papežské pro svá proroctví Johannes de Rupescissa, jehož revelace Milíč mohl již znáti, na severu působí neodvisle švédská světice Brigitta († 1373), také pro náš vývoj ne bezvýznamná.

Ani Čechy nemohly zůstati této nálady ušetřeny. Slyšíme-li o málo později (r. 1379) s vážné strany vypravování hodnověrného svědka, že r. 1366 v blízkém okolí Prahy narodilo se dítě Antikrist, jak onomu knězi sama matka a jiných pět žen pod přísahou potvrzovaly, není to jistě pouhá lehkověrná pověrčivost, nýbrž známka opravdového rozechvění z truchlivé přítomnosti.

Pociťuje ve své opravdovosti tíseň doby více než kdo jiný, Milíč přirozeně této apokalyptické nálady nemohl býti ušetřen, a časté posty a tuhá askese zvyšovaly její přirozené podmínky, jako také protivenství od mnichů jitřila jeho mysl. Milíč často ocitoval se v extási. V těch chvílích mluvil k němu duch. Milíč odmítal toto pokušení, jak myslil, na čas zdržel se i kázání, ano pomýšlel i na vstup do řehole, ale vytržení vracelo se zase a zase, vnitřní hlas-duch radil mu, aby zkoumal léta Danielova. V této náladě se svolením zpovědníkovým Milíč odhodlal se k tomu, a vycházeje ze slov Písma o ohavnosti spuštění na místě svatém, výpočty let proroctví Danielova (12, 11-12) dospěl k přesvědčení, že r. 1365—1367 jest ona hrozná doba, kdy se má objeviti Antikrist. Celá neutěšená přítomnost utvrzovala ho v tom, a pátraje po onom velikém Antikristu, Milíč opět známkami přítomnosti byl utvrzen v přesvědčení, že Antikrista objevil, při čemž jistě vedle jiných vlivů i přesycení obřadností a okázalým formalismem církevnictví spolupůsobilo. A mínění svému dal průchod se vší svou neohroženou upřímností. Při kterémsi slavnostním svém kázání o tomto thématě — bylo r. 1366 — ukázal prstem na přítomného císaře Karla, to že jest ten veliký Antikrist, o němž mluví Písmo.

Arcibiskup Jan Očko dal neopatrného horlivce za to uvězniti, mniši zdvihli žalobu, zkoumána jeho kázání. Ale bylo patrno, že křesťanského a téměř svatého zápalu nelze trestati. Tenkráte to asi bylo, kdy M. Vojtěch Raňkův, maje zkoušeti kázání Milíčova, vyjádřil se, že jemu nepřísluší zkoumati, co bylo napsáno z daru ducha svatého...

Milíče ani toto protivenství nezbavilo pochybností, ale zdálo se, že mu kyne vysvobození z nich. Celý svět s nejradostnějšími nadějemi obracel se k tehdejšímu papeži Urbanovi V., muži svatého života, zvláště když se proslechlo, že se míní vrátiti do Říma. Také Milíč odhodlal se u něho hledati poučení. R. 1367 vypravil se do Říma, ale když se příchod papežův zdržoval, umínil si vyjíti mu vstříc. Dříve však, opět z ponuknutí onoho ducha, hodlal v Římě v den Nanebevstoupení páně (27. května) kázati o thématě, že Antikrist již přišel. Než jakmile vyhláška o choulostivém tomto předmětě objevila se na veřejných místech, byl Milíč na rozkaz inkvisitoruv zatčen, když dlel na modlitbách v chrámě sv. Petra, uvězněn v klášteře na Ara Coeli a postaven před soud inkvisiční.

V žaláři ohromil Milíč mnichy žalářníky úžasnými projevy své askese i daru věšteckého, ale také extáse vrátily se znovu, opět mlavil k němu duch.

V těchto nervosních záchvatech veden proti němu proces inkvisiční. Inkvisitor donutil ho nejprve, aby napsal, co chtěl kázati. Je-li, a to se zdá, výsledkem toho rozkazu Sermo de die novissimo, jest to nový důkaz neobyčejné paměti a pronikavé učenosti Milíčovy. Ač v žaláři a tedy bez pomucek psáno, jest toto kázání řetězem citátů z bible a otcu církevních o tomto thématě. Ale Milíč neřekl zde všeho, co říci chtěl, ponechávaje si věci nejdůležitější pro papeže samého. Slídivý inkvisitor poznal to a donutil Milíče, aby se o věci vyjádřil ještě jednou. Ale to již trápení Milíčova bylo na mále, príchod pa-

pežův otevřel dveře jeho žaláře, a kardinál Anglicus Grimaud, bratr papežův a někdy člen řádu Augustiánského, snad zakročením Waldhauserovým zjednal Milíčovi stkvělou satisfakci.

Libellus de Antichristo, psaný v žaláři na Ara Coeli na druhý rozkaz inkvisitorův, jest jedním z nejzajímavějších plodů tehdejší literatury, z něhož vane duch přímo prorocký. Milíč tu bezděky vyznává, jak na vývoj jeho ideí působila doba svým mravním úpadkem, poklesnutím církve, slabostí říše, ale na konec vykládá potřebu okamžité nápravy, již může provésti toliko obecný koncil za účelem oprav svolaný.

To byl asi výsledek jeho římského pobytu. Milíč se ve své duši uklidnil, přestal se honiti za fantómem vzrušené mysli, přestal hledati osobního, hmotného Antikrista, pochopil ethickou stránku tohoto učení a odtud také viděl v reformě církve nejlepší prostředek k potírání Antikrista.

Myšlenky tyto úplně vyrovnané a propracované vracejí se v jeho slavném listě Urbanovi V. asi z r. 1368, jednom z nejpamátnějších dokumentů doby.

Vida v návratě papežově do Říma začátek potírání Antikrista, Milíč vybízí papeže, aby dílo dokončil, slibuje pomoc všech věrných, zvláště kazatelů, i také císaře, ale netají, že boj bude těžký. Ani kazatelům není dovoleno volně kázati, a tím roste moc Antikristova; v dokladech toho provádí Milíč přísnou kritiku celého stavu církve od biskupů, u nichž příčinu liknavosti vidí v nesprávném obsazování jejich úřadů bez volby a povolání, od sesvětštělých a nedbalých kanovníků až do zkažených, zištných mnichů. Na konec pak znovu

zdůrazňuje jediný prostředek, koncil, jehož svolání jest svrchovaně na čase.

V této formě toto volání z úst Milíčových zaznívá poprvé, aby již nezaniklo, nicméně nelze nevzpomenouti, že hlasy o potřebě koncilu, arci v jiné podobě, zazněly již dříve, jak jinde uslyšíme. Nelze dokázati, že by je Milíč byl znal, ale jest to právě zajímavý důkaz, jak současný stav církve vedl nezávisle k stejným výsledkům na rozličných místech.

Zdá se, že s oním listem souvisí druhá Milíčova cesta do Říma r. 1369, z níž se však na zprávu o smrti Waldhauserově rychle vrátil. Naučiv se teprve v pozdějším věku německy, Milíč již za života Waldhauserova kázával německy v jeho kostele, v Týně, nyní měl za svou povinnost ujmouti se osiřelého stáda vůbec. A stejně uznávaje potřebu dorostu, kázal po dvě léta také pro studenty v kostele sv. Mikuláše na Starém městě — z těchto kázání vznikla jeho postilla Abortivus (nedonošené) zvaná, — právě jako shromažďoval kol sebe mladé kněží odhodlané opravně pusobiti, pečuje o ně a dávaje jim návod k činnosti kazatelské; jakousi rukojetí pro ně jest sbírka kázání Gratiae dei. V této době vznikl asi také jeho spis nedávno objevený a ještě neprozkoumaný, výklad jednotlivých slov Morálií Řehořových, nazvaný Angelus (Incipiunt accepciones diccionum secundum ordinem alphabeti collecte per Milicium predicatorem Pragensem ex Moralibus Gregorii pape), v této době někdy vznikly asi také jeho české, dnes ztracené, a německé, z části snad zachované modlitby.

Mimo to však, nezapomínaje svých denních kázání u sv. Jiljí, kázal i na synodách, i kde byl žá-

dán. Jest to doba úžasného rozpětí jeho činnosti kazatelské. Ne dvakrát, nýbrž čtyřikrát i pětkrát za den kázal nyní rozličnými jazyky a vždy několik hodin, jsa i jinak stále horlivý a ještě více asketický — od návratu z Říma nejedl ani masa ani ryb. A také jeho dobročinnost, pro jiné sebe zapomínající, byla ještě stupňována. Pěkně to karakterisuje známá episoda, již zaznamenal věrný a oddaný ctitel a životopisec Milíčův: Jakýsi vážený šlechtic, jménem Tomáš — jest to nepochybně Tomáš ze Štítného, — vida i za prudkých mrazů Milíče choditi v jedné lehké sukni, nabídl mu šetrně skrze jeho důvěrníka, kněze Vojslava, dobrý liščí kožich, ovšem kdyby ho chtěl podržeti pro sebe. Ale daru touto podmínkou vázaného Milíč nepřijal...

Zdálo se, jako by Milíč chtěl nyní předstihnouti sama sebe a svou minulost. Úžasná přísnost života, nadlidské sebeobětování a bezpříkladná horlivost kazatelská stávají se příznačným motivem jeho života.

A ohromná činnost korunována také ohromným úspěchem, vše dosavadní předstihujícím. R. 1372 veliký počet nevěstek Pražských vlivem kázání Milíčových odřekl se nemravného života a odhodlal se sloužiti Bohu. Milíčovi k hojným starostem přibyla tím nová, pečovati o ty, které se chtěly vrátiti do života; jeho mravně obrodnímu a lidumilnému úsilí dostává se tím nového nál ožensko-sociálního rázu. Pod jeho dozorem vznikl tak jakýsi zaopatřovací ústav a zároveň ústav pro zprostředkování práce, neboť bývalé hříšnice, vedeny k modlitbě a práci, z největší části vracely se do života řádného, domů, do služeb i do man-

želství. O významu podniku lze si učiniti přibližný obraz, když počet chovanek, ač nebyl stejný, někdy přesáhl i 80.

Karel IV., ceně hospodářskou a sociální stránku podniku, daroval Milíčovi pověstný kdys vykřičený dům, Benátky zvaný, kde Milíč, nabyv koupí i darem domů okolních, zbudoval kapli svatých hříšnic Magdaleny, Marie Egyptské a Afry, vystavěl domy pro chovanky i pro svou družinu kněžskou. Nový ústav nazván Jerusalémem, a vykoupen byv z povinností k okolním farám, měl se státi jakousi farní osadou, kde také, poněvadž Milič sám byl patronem, i poměry patronátní měly býti uspořádány vzorně.

Ale tím přibylo závisti a záští. K starým protivníkům, mnichům, přibyli noví, skoro všickni faráři Pražští, spory hmotné záhy vystřídány žalobami na kacířství Milíčovo. Byl-li Milíč již jako kazatel vzorného života většině kněžstva nepohodlný, jako duchovní správce musil se ovšem státi přímo nebezpečným. A nenávisti přibývalo, když Milíč, třeba šetrně a jen soukromí, neváhal i vysoce postavené preláty kárati pro jejich nemravný život. Ale to vše k zakročení nestačilo, bylo nutno nalézti záminku jinou. Ani to nebylo však nesnadné.

Život v Jerusalémě i bez úmyslu Milíčova a proti jeho přání nesl na sobě jakýsi ráz života klášterního, který kouzlem osoby Milíčovy, poutajícím stejně i kněžské horlivce z jeho družiny i kajícnice ony, ještě byl zvyšován a rozličnými nahodilými okolnostmi také na venek se jevil, třebas Milíč žádné řehole členům své osady nedal a dáti nechtěl, mimo jediné pravidlo života Kristova. Ale již to stačilo ke vzniku pomluv o nedovolené

řeholi, jimž, když někdy některá z bývalých hříšnic v tuhé kázni zatoužila po někdejší svobodě, vypravování její dodávalo nové látky. Ne bez obmyslu stylisována jest dvojsmyslná výtka, že Milíč kolem sebe shromažďuje nevěstky, častěji bývá označován jako beghard, v celém potupném a mravní nevázanost zahrnujícím významu toho slova, že jest Sodomník, ano proskočí i označení „chudý", jistě proto volené, aby se jím mohlo rozuměti i určité „chudý Lyonský", tedy Valdenský, kacíř.

Ale vlastní příčinu žalob bezděky prozradili faráři sami, když jednou před soudem arcibiskupským vytýkali Milíčovi, že od jeho vystoupení nemají pokoje, ježto lid poukazuje na jejich nezřízený a jeho svatý život. Z Milíčovy zbožné odpovědi trčí ostrý hrot ironie. Zněla: Jakož bylo na počátku i nyní i vždycky...

Když proces v Praze nesliboval výsledku, neboť arcibiskup Milíče chránil, faráři obvinili Milíče z kacířství u kurie, jež zatím znovu přesídlila do Avignona. A skutečně již dne 13. ledna 1374 datována jest pověstná listina Řehoře XI., v níž se arcibiskupu Pražskému a všem biskupům českým ukládá přísné vyšetření a příkladné potrestání toho, čeho se papež doslechl, jak totiž „kněz Milíč, někdy sakristán pražský, pod zdáním svatosti pojat duchem vypínavým a výtržným, a osobiv si úřad kazatelský, který mu nenáleží, odvážil se a odvažuje věřícím, zvláště prostším, veřejně kázati bludy netoliko výtržné a nesprávné, nýbrz přímo kacířské a rozkolnické a tudíž pohoršlivé a nebezpečné, jimiž již mnoho lidí svedl ke své sektě i k bludům zatracení

i k činům zavržení hodným na újmu katolické víry a na potupu svatých práv.“

Arcibiskup, jsa ovšem lépe zpraven, snad i nyní rád by byl Miliče chránil, ale nařízení papežské bylo příliš přísné, aby byl mohl úřadu svému brániti v zakročení, zvláště když některé stoupence Milíčovy jejich horlivost zaváděla k výrokům neprozřetelným. Zahájen proces, v němž hlavní slovo mělo arci připadnouti inkvisitorovi. Ale před inkvisitorem Milíč zdráhal se vypovídati, a přes všecko nebezpečenství vypravil se ke kurii osobně. A jako kdysi při jeho cestě do Říma, tak i nyní protivníci ohlašovali, že bude pro kacířství upálen.

Ale vlivem kardinála Grimauda byl Milíč čestně přijat, jeho protivník Jan Klenkok, jenž byl kurii předložil žalobní artikuly z Prahy zaslané a výtkám oné listiny papežovy za základ posloužívší, dostal se do úzkých, když měl žaloby dokazovati. A ke všemu Milíč mohl také zde podati nový projev své úžasné křesťanské lásky i vůči nepřátelům. Když právě v té době Jan Klenkok onemocněl, Milíč s úzkostlivou starostlivostí sledoval průběh jeho nemoci, se svými pruvodci modlil se vroucně za svého nepřítele, a když Klenkok skutečně zemřel, Milíč sám zbožným dopisem zpravil o tom císaře Karla i arcibiskupa Jana Očka.

Takovýto příklad nadkřesťanského sebezapření musil i rozmařilému Avignonu vlíti přesvědčení, že muž, který takto jedná, nemůže býti nepřítelem víry. Milíčovi dostalo se zadostiučinění, směl i před kardinály slavnostně kázati, ale konce procesu se nedočkal. Neúmorná činnost a tuhé sebetrýznění podlomily jeho síly, zemřel v Avignoně asi dne 20. srpna 1374.

Milíč jest ve vývoji našeho náboženského hnutí zjevem neobyčejně důležitým, jenž s budoucím vývojem souvisí přímo a nerozlučně, jako ho také nikdy nebylo zapomínáno. Po celé 14. stol. i později jeho kázání horlivě opisována, ještě r. 1390, 1399, 1400, 1402, 1403 nacházíme rukopisy jeho děl znovu opisované nebo kupované, v soukromých, farních i klášterních a j. knihovnách setkáváme se s jeho knihami, často objevují se výpisky a citáty z nich — jistě důkazy jeho přímého vlivu, pro který arci bylo dosti podnětů. Jeho zdůraznění činnosti kazatelské, větší ještě měrou nežli u Waldhausera, jest v nepřetržité souvislosti s budoucností, horlivci nejbližší doby jsou jeho přímými žáky, kazatelská nálada odtud trvá a vyvíjí se dále. Ale v něm také již vývoj pokračuje a určuje směr postupu dalšího. U něho čteme již kritiku, třeba nesmělou, systému papežského, jeho horlení pro očistu mravní nabývá již určitější podoby a stává se úsilím absolutního požadavku o stavení hříchů, jenž celé hnutí odtud prostupuje. A tak tomu i jinde.

Ani toho nelze zapomenouti, třeba zatím běželo jen o něco na pohled zevního, že Miličova, řekl bych biblická nálada, která na venek došla výrazu již volbou biblického jména pro jeho novou kapli, odtud nemizí, naopak drží se stále a oživuje zejména při vypuknutí hnutí již husitského. Neběží tu toliko o nějakou chvilkovou zálibu věc má pozadí hlubší a souvisí také s celým obrozením zbožnosti vlivy duševních nálad tehdejších podporovaným, jak o tom ještě později bude zmínka.

Jest možné, že na vývoj Milíčův nezůstal bez vlivu, ač ovšem stal se toliko vzpruhou, nikoli podně-

tem, italský augustinián a slavný kazatel Šimon Fidatus de Cassia, jeden z předních zástupců opravného hnutí humanismem podbarveného, jemuž především náleží zásluha o zdůraznění významu Kristova jakožto nejlepší opory proti zkaženému církevnictví, a v jehož činnosti lze také pozorovati péči o kleslé ženy, zbožnému životu získané. Ale i v Milíčovi jest mnoho spontánního, a právě hnutí, jež vedlo k zřízení Jerusaléma, jest tak bezprostřední a náhlé, že také zde spíše může běžeti o pouhý stejný projev téhož úsilí, na rozličných místech obdobně, ale nezávisle se objevující. I když smíme věřiti v dotčení Milíče dechem humanismu, i když smíme jinak připustiti vliv právě zmíněný, jest jeho přilnutí k činnosti opravné i činnost sama spolu novým důkazem, jak daný stav církve nutil dosud vývoj všude bráti se jedním směrem. Než v tom již také hlásí se budoucnost, pro niž vedle toho, co již uvedeno, hlavně ještě jedna stránka činnosti Milíčovy má důležitost vynikající.

V žalobních artikulech do Avignona poslaných jest také obvinění, že Milíč v Jerusalemě zavedl denní přijímání svátosti oltářní a nutil k němu. V tom artikuly, jinak prolhané, mají v základě pravdu. Milíč opravdu doporoučel časté a třeba denní přijímání. A to jest požadavek dosahu dalekého, třeba plynul přirozeně z jeho úsilí. Jest to důkaz opravdové vnitřní zbožnosti, jest to svědectví plného cenění významu Kristova, ale jest to také doklad, jak celý vývoj, směřující proti zevnějškovosti a církevnictví, musil i mimo svou vůli a proti své vůli přiostřovati se proti církvi, nebo zatím aspoň proti kněžstvu. Ctnostným, řádně žijícím

laikům má býti zjednána aspoň část těch výhod, jimž se těší kněz, jenž, třeba nehodný, denně přijímá tělo Kristovo, jak tento požadavek již mezi stoupenci Milíčovými podle žalobních artikulů zřetelně se hlásí. *Tomu náleží důležitost zásadní, neboť vedle všeho jiného odtud přímá cesta vede k požadavku kalicha pro laiky, odtud musilo se později dostaviti přijímání pod obojí.*

Kdybychom směli věřiti posledním žalobním artikulům, byl by Milíč dospěl ještě dále, k odsuzování každého obchodu, k požadavku úplné chudoby kněžské, k odmítání důchodů pro kněze pojištěných, jež prý zval lichvou, ano přímo proti platnosti klateb a moci duchovní. Nelze naprosto vylučovati, že by již sám Milíč nebyl mohl k těmto závěrům dospěti. Bohužel pramen, který nás o tom zpravuje, jest příliš kalný a prostředky k jeho kontrolnímu vytříbení příliš nedostatečné, abychom odtud vážiti mohli. Vedle křivých žalob na zavádění nové řehole, o nichž jsme již slyšeli, anebo vedle věcí již dávno odbytých (hlásání hmotného Antikrista) najdeme tu i výtky zcela jistě smyšlené (na př. že Milíč vyvyšoval své zásluhy nad Kristovy, že štval světskou moc proti kněžím), nebo do nepoznání zkroucené, takže i tam, kde mohly žaloby míti věcný základ, nelze ho bezpečně zjistiti.

Snad nebylo zcela bez podstaty obvinění, jež pro budoucnost mnohem vzdálenější není bez zajímavosti, že Milíč kdysi mezi kázáním kterési nádherně oděné dívce roztrhal drahý závoj. Milíč ovšem horlil proti přepychu v oděvu a dovedl užívati prostředků, jež působily svou žíravou iro-

nií, jako když — jeho životopisec vypravuje o tom — potkav kdys ženu příliš obnaženou, a nemaje sám než jedinou sukni, požádal svého příbuzného, kněze Štěpána, aby ji zakryl svým pláštěm. Ale víme také, že právě toto jeho horlení záhy mělo znamenité účinky; neběží-li tedy o nějakou dávno minulou událost, není žaloba příliš pravděpodobná.

A tak jest i se žalobou, že studium svobodných umění označoval za smrtelný hřích, takže jeho stoupenci jmenovali pak studenty kacíři. Přirozeně zvýšená zbožnost musila vésti k menšímu ceněni všeho, co od ní odvádělo, tedy i studia, mimo theologické. Ale nelze ovšem odtud vyvozovati, jak se někdy stává, že by byl Milíč nepřítelem vzdělání vůbec. Naopak víme o něm, že na vzdělání, arci především theologické, kladl velikou váhu, vidíme, jak si dává opisovati knihy Tomáše Aquinského, slyšíme, co péče i nákladu obracel k řádnému vzdělání svých kněží.

A nejlíp je patrna nespolehlivost artikulů oněch z toho, že rozsáhlé vyšetřování, které nyní proti stoupencům Milíčovým zahájeno — pokud nutno, stane se o něm zmínka později — mimo časté přijímání ze všech žalob až na ojedinělé a nepatrné výjimky (asi jiného původu) nic nepotvrdilo.

Ale i kdyby skutečně Milíč k oněm výrokum byl již dospěl, na povaze jeho činnosti ani tím mnoho by se neměnilo. Artikuly celkem správně postihují — a to jim asi dalo vznik, — k jakým důsledkům vývoj z těchto základu dospěti sice nemusil, ale velmi snadno mohl a někde později, někde však již nyní opravdu dospíval, jak to později ještě u otázky českého přijímání uvidíme.

A právě proto ony artikuly jsou, i když nadsazené, přece také poučné. Milíč jedním slovem jest světec, a přece také on po celý život trpí protivenství a jest stíhán příhanou kacířství. I když jeho důvěra k papeži vlita byla osobností Urbana V., Milíč jistě neměl v úmyslu od církve se děliti, mínil v ní zůstati, přijímal ji, i když ji kritisoval, po stránce věroučné celou. Ale celý jeho život a všecka činnost ukazuje znovu, jak již pouhý pokus zdůrazniti vnitřní život musil vésti ke střetnutí s autoritou církve a mohl v dalším vývoji vésti k rozchodu s ní, zvláště od té doby, co celá situace přiostřila se schismatem čili dvojicí papežskou.

III.

Za dlouhého vzdálení kurie papežské v Avignoně Řím, rozervaný spory domácích stran, upadal a pustl. Kdežto v Avignoně rozmařilost i vkus papežů, labužnictví i uměnímilovnost kardinálů stavěly skvělé paláce a nádherné chrámy, v Římě opuštěné paláce papežské upadaly v rozvaliny, staré chrámy zanedbány, nové, pokud vůbec, vznikaly jen jako smutné doklady žalostného úpadku. Minulost staletých tradic, posvěcená krví tolika mučeníků a posvátná všemu křesťanstvu, zírajíc ze zřícenin, ztratila na působivosti a nedovedla vyvážiti útulného pohodlí a vkusného přepychu, jimiž hýřila nádherná přítomnost Avignona. Ani papež tak vynikajícího života, jako byl Urban V., který žil a zemřel v pověsti svatosti, nedovedl, když r. 1367 své sídlo do Říma přenesl, ve zdech „věčného“ města přemoci tesknoty po časné kráse Avignona, na sklonku života k neskonalému zármutku všeho křesťanstva vrátil se tam. A když jeho nástupce Řehoř XI. na doléhání Karla IV. a na úpěnlivé prosby sv. Kateřiny Sienuské, jež náleží do počtu visionářských zjevů zrozených neutěšenou přítomností, o nichž předešle byla řeč, přenesl do Říma své sídlo trvale, hned první volba po jeho smrti vedla k rozdvojení západní církve, k velikému schismatu. R. 1378 proti Řím-

skému papeži, třebas ne bez výtržností, přece úplně legitimně zvolenému Urbanovi VI. kardinálové francouzští zvolili později svého papeže Klimenta VII.

V myšlenkovém vývoji lidstva není snad, aspoň pokud se vnějšího nárazu dotýče, památnější události nad vypuknutí velikého schismatu církve západní. Universalismus papežský hroutil se, přepiaté sebepřeceňování moci duchovní usvědčeno z nepravdy, celý středověký názor světový otřesen přímo v základech.

Sotva půl století uplynulo teprve od doby, kdy vypukl poslední středověký zápas mezi císařstvím a papežstvím, jinde již dotčený boj Ludvíka Bavora s kurií, který, jak již pověděno, skončil sice hmotným vítězstvím církve, v němž však převaha zbraní ducha byla na straně císařově, ne ovšem zásluhou jeho osobnosti, jako vlivem těch, kdo se kolem něho seskupili. Zvláštní shoda okolností chtěla tomu, že v tétéž skoro době vzniká veliký spor Jana XXII. s celým řádem františkánským, onen spor, v němž — běželo o evangelickou chudobu vůbec a řádu františkánského zvláště — papež za kacířskou prohlásil větu, že Kristus a apoštolové neměli jmění, a v němž, krutými tresty stíhaje odporující Minority, donutil je hledati útulku na dvoře Ludvíkově, s nímž zatím jeho spor byl vypukl. Ale na dvoře jeho císařského protivníka hledali a docházeli ochrany i jiní, kdo z jiných příčin musili prchati před hněvem papežským.

Kolem r. 1324 dva professoři university Pařížské Marsiglio z Padovy a Jan z Jandunu napsali svůj spis Defensor pacis,

pokus o určení hranic mezi mocí duchovní a světskou, o jejich uvedení do normálních mezí, a tím v tehdejší době vypiatých theorií kuriálních přirozeně o zvýšení významu moci světské proti přechvatům papežství. Vycházeje ze zásady, že zákon Kristův teprve v budoucnosti stane se výhradní normou vlády, poněvadž podle slov žalmistových bůh vyhradil sobě nebe, zemi však ponechal člověku, spis přichází k výsledku, že církvi vlastně žádná moc světská nenáleží. Úkolem hierachie není světovláda, nýbrž péče o duchovní dobro věřících, jemuž každý její člen má sloužiti ne v bohatství a rozkoši, nýbrž v chudobě, a každý se stejnými právy i povinnostmi: biskup nemá větší moci než kněz, papež ne větší než biskup. Již tím padá tvrzení kruhů kuriálních, že by pojmy hierarchie a církev se kryly, pojem církve ve smyslu původnímu svému významu bližším rozšiřuje se na společnost všech věřících, ať kněží nebo laiků, jiż také v souhlase s ustanovením božím náleží vláda nad světem; a jejím zákonným zástupcem jest tudíž kníže světský. Z toho ovšem důsledně vyplývá, že světský kníže jest pánem všeho světa, jemu náleží zákonodárná moc nad kněžími i laiky, jemu náleží obsazování míst duchovních. Papeži tedy nejen nepřísluší vláda světská, ale ani nejvyšší místo v církvi, neboť je-li roven obyčejnému knězi, nemůže státi výše; jménem církve má právo mluviti a tedy také Písmo, jediný pramen víry, vykládati nikoli papež, nýbrž toliko koncil. Avšak koncil svolati — to jest důsledný závěr předchozích výkladů — může panovník světský, a účastniti se ho náleží nejen kněžím, nýbrž i laikům.

Rozumí se, že proti hlasatelům takovýchto názorů, třeba přítomností zrozených, kurie ihned zakročila, r. 1326 oba autoři musili opustiti Paříž a utéci se k císaři, kde ovšem jejich názory nezůstaly bez vlivu na průběh jeho boje s kurií, stejně jako k tomu přispěli Minorité, u císaře útulku hledající, z nichž nejvýznamnější jest Vilém Occam, anglický Minorita, nejznamenitější duch této doby, s kterým se co nevidět také jinde setkáme.

Occamovi poměr církve a státu jeví se v podstatě zcela nezávislým, každá z obou mocí má své úkoly, řídí se svými zákony. Ale mimořádné poměry — a ty byly nyní, kdy na stolici papežské seděl podle jeho přesvědčení kacíř — žádají také mimořádných opatření, nutí staré řády nahraditi novými. Může tu nastati vsahování do vzájemných kompetencí. Papež může, žádá-li toho prospěch víry, sesaditi světského knížete, ale stejně jest možno ve prospěch víry zříci se universální jednoty církve a spokojiti se rozdělením na jednotlivé církve provinciální. A stejným právem smí a musí světský kníže, je-li pravověrný, vsahovati do pravomoci církve, a jemu právě náleží dbáti o jednotu víry, když papež pobloudil.

Příbuznost těchto ideí s myšlenkami Defensora jest ovšem na první pohled patrná, vždyť je zrodilo stejné ovzduší, a jeví se ovšem i dále. Souhlasně s nimi Occam prohlašuje, že výše nežli papež stojí obecný koncil, jemu náleží také papeže souditi, jenže Occam tuto zásadu ve smyslu svých názorů domyslil, nelekaje se ani krajních důsledků; přijímaje autoritu nevzdává se kritiky. Slova Kristova jsou zárukou, že se pravá víra v církvi

udrží, ale tím není řečeno, že tak bude v církvi celé nebo její většině, tím méně jenom u papeže. Slovo Kristovo zůstává autoritou, ale jeho vykladači mohou se mýliti. U Occama poprvé čteme s plným uvědoměním jejího ohromného dosahu vyslovenu větu, že ovšem se může mýliti papež, ale může se mýliti, třeba stál nad papežem, také koncil....

Názory tyto, když ve třicátých a čtyřicátých letech 14. stol. po prvé se začínaly ozývati, byly ovšem příliš nové, příliš smělé a příliš dalekosáhlé, aby rázem mohly proniknouti, naopak překvapovaly svou nezvyklostí, zarážely svou prudkostí a ohromovaly svou krajní dusledností. Přece však, jednou se ozvavše, nemohly již úplně upadnouti v zapomenutí, a musilo-li celé ovzduší buditi vzpomínky na ně, nemohly zůstati nepovšimnuty právě po vypuknutí schismatu, kdy se zdálo, že sama skutečnost potvrzuje správnost jejich, kdy arrogantní fikce o jediném svrchovaném vládci světa, jednom papeži, byla povalena, kdy se pravdou stávala věta, že jednoho papeže není k zachování církve třeba, ale kdy otázka, u kterého z papežu jest skutečně pravda Kristova, stala se spornou.

Kurie ovšem nedovedla se s touto myšlenkou smířiti, oba papežové zdvihali nárok na svrchovanost, a tím zase vše, co již dříve bývalo patrno, jevilo se jasněji. Povážlivý vykořisťovací systém kurie v zadávání úřadu schismatem se nerozdělil, nýbrž zdvojnásobil, tíživý tlak autority nebyl zmírněn, nýbrž stupňován, mravní úpadek nebyl omezen, nýbrž vzrostl; zároveň však, když nyní vše to vycházelo ze dvou ústředí, tím zřetelnějším se stá-

valo, že kořen všeho zla nutno hledati právě u kurie.

Tu pak zvláštního významu nabylo, že papežské schisma, přinášejíc zřetelné doklady toho, co se dávno tušilo, stupňovalo také možnost dáti tomuto poznání otevřeně průchod. Každý z obou papežů sebe prohlašoval za pravého nástupce Kristova, protivníka stihal klatbami — papežové sami přičiňovali se o to, aby autorita kurie byla otřesena, aby mizelo nebezpečenství, co se poznalo, také veřejně vysloviti. Papežské schisma přirozeně musilo u v o l n i t i k r i t i k u, a jejím východiskem staly se university, v čele s universitou Pařížskou.

Zemí našich schisma papežské po jedné stránce nedotklo se tou měrou, jak tomu z části bylo jinde, po té totiž, aby duchovenstvo i lid bylo rozdělilo ve dva tábory, třeba nestejné, přece rozrůzněné, ač pokusů o to nechybělo. Sice děkan Vyšehradský Kuneš z Wesselé, který jako plnomocník císařův dlel v Římě, když tyto události se odehrávaly, a sám je pak vypsal, tak že jeho vypravování jest jedním z pramenů pro vznik schismatu, vrátil se do Čech jakožto horlivý stranník vzdoropapeže Klimenta VII., pro něhož ihned rozvinul čilou agitaci. Při ní vydatné podpory poskytnul mu děkan kapituly Svatovítské Hynek z Klučova se svým bratrem Jindřichem ze Stvolenky, jenž tenkrát již druhým rokem byl rektorem university právnické, a podařilo se jim značnější počet kněží získati. Ale rychlé zakročení, jímž hlavním původcům, zbaveným úřadů a vypovězeným, odňata možnost další činnosti v tomto směru, zmařilo tyto začátky. Sice oba děkanové, stavše se téměř jednateli papežů Avignonských v Německu, udržovali styky

se zeměmi českými a někdy ne bez úspěchů, ale většího významu ani to nemělo. Také papežové Avignonští rozdíleli sice duchovní úřady v Čechách svým věrným — Hynek z Klučova jmenován na př. biskupem Litomyšlským, — a poznáváme odtud nejednoho jejich přívržence českého puvodu, ale ani to, ponévadž skutečného držení úřadů takto propůjčených nebylo lze dosíci, nepadalo na váhu, stejně jako podezření, které se tu a tam proti jednotlivým prelátům ozývalo. Občas proskočí sice zpráva, že některý duchovní zbaven byl místa pro příchylnost ke vzdoropapeži, ale zjevů těch jest příliš málo, aby mohly něco změniti na faktu, že země České téměř úplně po této stránce zůstaly schismatem nedotčeny, že zůstaly při oboedienci Římské.

Hlavní zásluha o to náleží vedle arcibiskupa především králi Václavovi. Králi Václavovi bývá to vytýkáno, a zvláště často ozývá se výtka, že prý nepochopil, jak vývoj dějin sám dává mu do ruky možnost pokořiti zpupné nároky kuriální a zjednati převahy vyvýšenosti moci světské. Ale proti této výtce, která ostatně může se týkati jen jisté doby, lze krále Václava vždy hájiti. Nehledě k tomu, že sama myšlenka tato, třeba jí podobné již se ozvaly a skutečnost k nim vybízela, byla přece tak smělá a nova, že její proniknutí do kruhu vládnoucích v tu chvíli bylo téměř nemyslitelné a potřebovalo dlouhého vývoje, nehledě dále k tomu, že Václav setrval jenom na cestě, již mu určil jeho otec, v posledních nedělích svého života starostmi těmito znepokojovaný, nehledě k tomu všemu, o tom nemohlo a nemůže býti pochybnosti, že papež Urban VI., třeba pro svou hrubou, ano

brutální povahu k úřadu svému málo se hodil, byl k němu přece zvolen úplně legitimně a měl nárok platiti za papeže pravého. Váha této okolnosti nejlépe se jeví tím, že Václav cesty otcem vyznačené přidržel se jen po jistou dobu a že neváhal ji zaměniti za jinou, ono vyšší chápání jeho úkolu prozrazující, když již vývojem bylo připraveno, a když také nástupcům Urbanovým známek legitimity každou volbou ubývalo.

Vedle krále a tehdy ještě v plné shodě s ním stojí arcibiskup Jan z Jenštejna, jenž ovšem za své povýšení děkoval Urbanovi VI., ale u něhož nelze pochybovati, že nikoli tato okolnost, nýbrž skutečné přesvědčení bylo vůdčím motivem.

Jejich přičinění podařilo se tedy země naše ochrániti před přímým vnitřním rozkolem. Ale tím ovšem nemá býti řečeno, že by byly k schismatu zůstaly lhostejné. To bylo tím méně možno, čím více již do té doby včlenění zemí našich do oblasti světové kultury bylo provedeno. Theoretickými traktáty řešili učenci otázku schismatu, slavný M. Vojtěch Raňkův zabýval se jí zvláštním spisem dnes ztraceným tak, že mu to od nedůtklivého arcibiskupa vyneslo důtku příchylnosti k Avignonu; na popud arcibiskupův professor theologie M. Jan de Braclis píše traktát o schismatě příznivý Římu, v němž, położiv si otázku, zda by byli směli Samuel a lid Židovský zříci se Saula, zvoleného a pomazaného a k volbě přivolivšího krále, a zvoliti jiného, kdyby nebylo viny na straně Saulově a žádné zákonité příčiny, a Saul sám byl tomu odporoval, v průhledné alegorii řeší ji záporně, dokazuje tak s cennými narážkami na dobu současnou neoprávněnost

kroku od nepřátel Urbanových mezi kardinály podniknutého.

Téhož r. 1379 vzniká i když ne přímo vlivem dvora a arcibiskupa, přece ne beze spojení s nimi snad v zákoutí kartouského kláštera na dnešním Smíchově (Hortus beatae Marie virginis prope Pragam) zvláštní traktát proti voličům Klimenta VII. namířený a platnosti volby Urbanovy obhajující, traktát, jenž všímaje si již současné literatury předmětu a moha se opírati o sdělení z kruhů dvoru i arcibiskupovi blízkých, stává se výmluvným dokladem tehdejší nálady v zemích našich. A rovněž ještě téhož roku i sám arcibiskup Jan z Jenštejna zabýval se schismatem ve zvláštním, mysticky naladěném, ale při tom v přízeň Urbanovu nevybíravě, i tam, kde zdánlivě odvažuje se k výtkám, se vtírajícím traktátě De consideratione, o němž ještě jindy bude zmínka.

Jestliže již tato hojná literární produkce svědčí o zvýšené pozornosti, také pilné opisování a čtení traktátů o této otázce jinde vzniklých, Jindřicha z Langensteina, Jana z Lignana a j. i jejich, zvláště spisu Lignanova, vydatné užití v domácí produkci jsou důkazem neutuchajícího zájmu. A tu právě ono ušetření Čech přímých následku rozkolu stalo se, lze říci, dobrodiním, poskytujíc v uvolnění kritiky tím větší možnosti k rozvinutí myšlenek opravných.

Východiskem této kritiky nebo učené oposice universitní, jak se také říkává, stala se universita Pařížská, jež v otázkách kulturních ode dávna již udávala tón, a již ke kritice již ode dávna sám směr jejího učení filosofického vyzýval. Universita Pařížská stojí ve znamení filosofického směru zvaného nominalismus.

Na tomto místě není možno podrobněji vykládati podstatu tohoto filosofického směru, jenž svými začátky vychází v podstatě až ze starořeckého filosofa Aristotela, není ani možno vykládati rozdíly mezi nominalismem a jeho filosofickým soupeřem realismem, jemuž v podstatě základem jest krajan a vrstevník Aristotelův Plato, třebas ovšem ani jedno ani druhé učení nebylo již čisté, nýbrž prostoupeno prvky jinými, dílem náboženskými, dílem jinými vlivy prostředí se uplatnivšími. Pro dnešního čtenáře jemné rozdíly obou těchto směrů na pohled nemají již zájmu, učené hádky a důkazy zdají se někdy, a někdy opravdu byly, malicherné, přece však v duševním vývoji lidstva oběma těmto směrům i jejich potyčkám a sporům náleží význam ohromný, a náleží jim i jejich poměru místo neobyčejně důležité také v našem vývoji náboženském. Jsem proto nucen aspoň letmo dotknouti se toho, třeba se tím vydávám nebezpečenství, že budu svými výklady unavovati ještě více než jindy.

Stručně lze věc formulovati tak: Realismus přičítal skutečnou existenci, opravdovu jsoucnost pouze pojmům všeobecným (universalia realia), tedy pojmům rodovým, druhovým atd., pokládaje jednotlivce či spíše jednotliviny (individua) za pouhé projevy těchto skutečných existencí všeobecných, za zjevy, kterým jsoucnost přísluší jenom potud, pokud v nich a s nimi bytnost rodu žije a trvá.

Naproti tomu nominalismus za skutečné existence pokládal pouze jednotliviny (individua), o pojmech všeobecných učil, že jsou vytvořeny pouhou abstrakcí, pouhým odvozením individuálních

názorů, takže jim skutečná bytnost nepřísluší. Jsou to pouhá označení pro soujem jednotlivých jevů, pro rod, druh atd., pouhá jména, pouhá slova (voces, nomina) bez skutečné bytnosti.

To jsou základní rozdíly, ale při tom nelze zapomínati, že čistý proud jeden i druhý jsou vlastně vzácností, obyčejně jeví se všelijak zeslaben. Tak čistý, výstřední realismus vrcholí ve větě universalia ante rem, čímž se rozumí bytnost všeobecného pojmu naprosto samostatná, na individuu nezávislá, jež existuje již před individuem a jest tedy vlastně jeho příčinou. Ale častěji vystupuje realismus umírněný, který připouští také universalia in re, věře sice ve skutečnou existenci pojmů všeobecných, ale přijímaje její projev i v jednotlivinách; universalia existují mu sice před jednotlivinami, ale prozrazují se také v individuích, trvají v nich, ale ne jimi, nejsouce jimi podmíněna.

Naproti tomu výlučný nominalismus hlásá universalia post rem, uče, ze ze skutečné existence jednotlivin vznikají abstrakcí všeobecné pojmy, při nichž hlavně na totožnosti jména zvoleného záleží. V mírnější formě nominalismus konceptualistický rovněž odvozuje pojmy všeobecné z bedlivého srovnávání individuí, jež jedině skutečně existují, ale připouští, že pojmy všeobecné aspoň logicky chovají podstatu věcí.

Jest na první pohled patrno, že z obou směru dalšího rozvoje a pokroku schopen byl především nominalismus, zejména nominalismus pokrokový, jenž v době, k níž jsme dospěli, již od delšího času byl a na dlouhé doby zůstal směrem moderním, a stupeň jeho pokrokovosti lze do jisté míry

měřiti již tím, že zakladatelem tohoto moderního obnoveného nominalismu není nikdo jiný než Vilém Occam.

Sice Occam sám to byl, který důrazněji nežli jeho předchůdci vytkl rozdíl mezi pravdou poznanou a pravdou zjevenou a tedy určil hranice filosofie a theologie, vysloviv požadavek jejich oddělení. Ale v praxi nebylo, zvláště v tehdejším prostředí, možno toho zachovati. Stačí na př. vzpomenouti, že slavný Pierre d'Ailli, později kardinál Cambrayský a v Kostnici soudce Husův, horlivý stoupenec nominalismu Occamova, neváhal také bez výhrad opakovati jeho větu: jak papež, tak koncil může se mýliti. Ale již samo důsledné zachovávání onoho vymezení obou věd musilo vésti k důsledkům jak církevně politicky tak dílem i theologicky důležitým.

Nominalismus již svým východiskem blíží se empirismu a ve svém konečném vývoji vede k individualismu, a třeba tyto důsledky v tu chvíli ležely ještě v daleké budoucnosti, náběhy k nim, plynouce z povahy nominalismu samé, ohlašují se hned.

Již zdůraznění existence viditelného světa nutí k bedlivějšímu — vždy arci tak, jak ve středověku bylo možno — povšimnutí skutečných zjevů, k jejich cenění a hodnocení, a tím nutně obrací se proti pověře. Jasné poznání rozdílu mezi pravdou poznanou a pravdou zjevenou a odtud plynoucí ostré rozlišení aktů rozumu, vztažných k pravdě poznané, od aktů vůle, odpovídajících pravdě zjevené, které již u předchůdců Occamových (Duns Scotus) vedlo k vyššímu cenění aktů vůle, na jedné straně přináší jistou skepsi vůči všemu poznání

filosofickému a tím v budoucnosti připravuje pád filosofie scholastické, na druhé straně však, přijímajíc účel života, jak věrou křesťanskou byl dán, nutně vede k vnitřnějšímu a opravdovějšímu jeho chápání. To všecko však v daných okolnostech nezbytně prohlubuje oposici proti současnému stavu církve a nutí ji nezarážeti se před nadhazováním a někdy i domýšlením problémů dosahu zásadního.

Nominalismus Occamův měl v sobě tolik životní síly, že dříve nebo později byl by se dovedl uplatniti v okolnostech jakýchkoli, nicméně pro jeho naprosté na čas ovládnutí všeho myšlení stalo se rozhodujícím, že zásluhou žáka Occamova Jana Buridana získána novému směru záhy universita Pařížská, jež potom, jak již zmíněno, zůstává východiskem učené oposice na dlouhou dobu. Záhy však v její šlépěje vstupuje a nezřídka svého vzoru téměř dostihuje také universita Pražská.

Její sláva rostla tou měrou, že již po třiceti letech jejího trvání, když po vypuknutí schismatu universita Pařížská ocitla se v několikerém sporu pro tuto otázku s kurií i vládou, při čemž jí hrozil úpadek, již r. 1379 mohl se vyskytnouti vážný plán na její přenesení do Prahy. A nebylo divu, že plán takový — Jan z Jenštejna byl předním jeho podporovatelem — mohl se zroditi; dobrá pověst university Pražské měla pevný základ. Třebaže z velikého počtu mistrů a professorů jejích přemnozí zapadli v neznámo prostřednosti, vyskytlo se záhy přece dosti mužů takových, jejichž činnost stačila zjednati slavného jména universitě, na níž působili, zejména však musila hluboko zasáhnouti do duševního i náboženského vývoje na-

šeho, do onoho vření, jež přítomným stavem mravním i začátečními pokusy o reformu bylo probuzeno.

V l. 1366–1377 působí v Praze M. Jindřich Totting z Oyty, rodem z Oldenburka, jenž pobyv r. 1362 jako rektor škol v Erfurtě, asi v Praze již stal se mistrem svobodných umění a později také bakalářem v theologii, po několikaletém působení v Paříži (od r. 1377 asi) opět do Prahy se vrátil a v l. 1382—1385 zde pobyl než odešel do Vídně a zde zemřel dne 12. máje r. 1397. Po celý čas svého působení na jednotlivých universitách zůstával však vždy v držení výnosných praebend v Hamburce, Widdenbruce a j. Oyta jest jedním z nejplodnějších a podle všeho i velmi čtených a tudíž také vlivných spisovatelů, jistě významnější než dosud znám. Ve svých velmi četných spisech, z nichž některé ovšem souvisí s výklady universitními, všímá si vedle thémat filosofických (Soluciones quarundam questionum, Questiones Phisicorum Aristotelis) a theologických (Commentarius in evangelium Marci, Lectura super Cantica, Lectura primi nocturni psalterii, Questiones in Petrum Lombardum) k nimž za pobytu ve Vídni přibyly četné jiné, jež nás zde nezajímají, všímá si také praktických otázek právních i denních. Píše o uzavírání smluv (De contractibus), kteréhožto spisu zvláště často užíváno, vyslovuje se proti braní odúmrtí, rozhovořuje se o rozličných záhadách řeholního života (Dicta et responsa cuidam viro religioso de 4 causis), zkoumá oprávněnost svátku o početí panny Marie (Quaestio, an conceptio b.

Marie debeat celebrari), jedná o hříších a zabývá se některými články víry (De articulis fidei), kde sice jeho autorství není zcela prokázáno, ale jistě není pro Jindřicha z Oyty nepříznivým doporučením, že spis tento také Tomášovi Aquinskému bývá připisován, ač některé názory hlásí se spíše k Oytovi, jako na př., že jen na základě práva lidského vyšlo ustanovení, aby nemohl každý kněz každého rozhřešovati, ano věnuje také zvláštní spis zjevením (De revelationibus) snad Brigittiným. Mimo to proslul jako slavný kazatel, kteroužto činností hlavně ve Vídni vynikl, bývaje řečníkem university při slavnostních příležitostech, ač ze sbírek jeho kázání nedělních, svátečních i příležitostných (Sermones dominicales, Sermones de sanctis, Sermones de Maria) jistě mnohé svými začátky sáhají do Prahy, při čemž zvláště nutno vytknouti také cyklus kázání o těle Kristově a jeho z mrtvých vstání (Sermones de corpore Christi De resurreccione domini). Jeho činnost vynesla mu za prvého působení v Praze také dogmatický spor s M Vojtěchem Raňkovým, v němž až před kurií musil se zodpovídati, jak se s tím jinde setkáme.

R. 1368 stal se v Praze mistrem svobodných umění Konrád von Soltau (Soltow), rodilý snad z Hannoverska, později bakalář theologie (jmenuje se tak poprve 1383), r. 1384 rektor university, jenž svým strannictvím přiostřil národnostní protivy v tehdejších sporech universitních, ale již r. 1387 odešel do Heidelberka, — zůstávaje při tom ještě nějaký čas kanovníkem Všech svatých na hradě Pražském(kam mu universitní kar-

riéra dopomohla), jako také byl kanovníkem Wormským, Zvěřínským, arcijáhnem Goslarským, měl provisi na kanovnictví ve Špíru, proboštství v Brunšvíku a thesaurářství ve Wormsu a později (r. 1400) stal se biskupem ve Verdenu († 1407), — protivník českých snah na universitě, ale spisovatel rovněž na slovo vzatý, autor spisů filosofických (Argumenta veteris artis, což je společné jméno pro řadu výkladů: Dicta super Porphirium, commentum super Predicamenta Aristotelis, commentum super Pery Ermenias, vzniklých před r. 1379, Argumenta contra soluciones questionum Buridani de generacione et consumpcione et de celo dokončená r. 1371) i theologických.

Z těchto hlavně jeho příruční zpracování Sentencí Lombardových (Questiones super Sentencias), vydané v Praze r. 1385, stalo se jakousi učebnicí na universitě Pražské a záhy také jinde (v Krakově). Jiné jeho theologické výklady (Exposicio Psalmorum, Utrum mater domini, virgo beata, fuerit in peccato originali concepta a j.) jsou ještě málo prozkoumány — a to platí vlastně o celé jeho činnosti literární. — ale obracejí se místy také proti zvrhlým mravům zvláště kněžstva. Jeho obšírný výklad víry (Super Firmiter credimus de sancta trinitate), ač také čeká bližšího probrání, již velmi záhy v rukopisech jest provázen poznámkou: „et contra mores cleri — a proti mravům kněžstva“, a povaha jeho mimo to i tím jest naznačena, že spis velmi záhy upadl v podezření z kacířství.

A život kněžský byl také stálým thématem jeho kázání synodálních v Praze konaných, jako také on slynul jako kazatel, třeba zvláštní Postilla přičítá se mu asi omylem. Za zmínku však zajisté také stojí, že v některých svých disputacích, tuším po příkladu Jindřicha z Oyty, vyslovil se rozhodně proti braní odúmrtí, nazvav je loupeží, a že zvláštní poznámky věnoval také odpustkům (Notata de indulgenciis).

Stejnou dobou s ním opustil Prahu Jan Marienwerder, r. 1367 bakalář, r. 1369 mistr, r. 1374 děkan fakulty artistské. R. 1375 jmenuje se baccalarius cursor, r. 1377 baccalarius formatus, r. 1380 mistr theologie; byl členem kolleje Karlovy a odtud kanovníkem Všech svatých do r. 1387, kdy odešel do vlasti a zemřel jako děkan v Kwidzině (r. 1417). Také on jest slavný kazatel některými synodálními nebo slavnostními řečmi známý, mezi nimiž jsou i kázání o lásce boží, o umučení Kristově (De caritate divina, de passione Christi). Jako spisovatel všímá si i praktických účelů. Jeho výklad na Věřím v boha (Exposicio symboli apostolici) došel hojného rukopisného rozšíření.

Podobným směrem vynikl také M. Jan Isnerův, Polák rodem, mistr od r. 1376, od r. 1395 jmenuje se bakalářem v theologii. Současně byl mansionářem ve Vratislavi, o kteréžto hodnosti, ač neměla býti s jiným úřadem spojována, vyžádal si r. 1390 svolení papežského, aby ji směl podržeti, i když se stal scholastikem v Poznani, později (r. 1399) také kanovník ve Vratislavi. U něho však tento shon za tučnými duchody — ostatek většině těchto mužů společný — má sloužiti účelu

opravdu ušlechtilému. Velikou část bohatých jeho příjmů jistě pohltila vydání za knihy, a počet knih, který jeho horlivost dovedla shromážditi, jest zvláště vzhledem k tehdejší drahotě knih opravdu úctyhodný. Neméně než 17 velikých foliantů jest dosud známo, které bývaly jeho majetkem, a jsou tu díla, která ho ukazují na výši tehdejší vědy, základní díla theologická i spisy nejmodernějších autorů jako Tomáše Aquinského, Scota, Tomáše Strassburského, Holgota, Jindřicha z Oyty, Matouše z Krakova a j.

A v příznivém světle ukazuje ho i pilná činnost kazatelská. Reformní prvky hlásí se v jeho řeči na smrt Jana z Jenštejna, zvláštní kázání věnoval dobrému a zlému svědomí (De consciencia bona et mala). R. 1401 odešel na universitu Krakovskou, o niž zjednal si značných zásluh mimo jiné i darováním své bohaté knihovny. Zde asi vznikly i některé jeho traktáty (De abusionibus misse, De confessione).

Do Krakova následoval ho i slezský Němec Matěj z Lehnice, r. 1374 bakalář, r. 1379 mistr svobodných umění, později (ještě r. 1401 před odchodem do Krakova) professor theologie v Praze. Vedle filosofických a theologických výkladů (Questiones super libros Ethicorum Aristotelis, Commentacio super epistolas ad Romanos et Corinthios duas), v nichž narážkám na současné poměry se nevyhýbá, a vedle zvláštního spisu, věnovaného umučení Kristovu (Concordancia evangelistarum de passione domini) proslul zvláště jako kazatel, o jehož oblibě svědčí mimo opisy jednotlivých kázání i zvláště hojné rozšíření

(a dílem i upravování pro české čtenáře) jeho Postilly na epištoly nedělní (Postilla super epistolas dominicales).

Nad něho vyniká mladší jeho krajan Mikuláš Magni z Javora, bakalář r. 1378, mistr r 1381, později (aspoň r. 1392 bakalář a (asi od r. 1395) professor theologie, r. 1397 rektor university, jenž však již r. 1402 odešel do Heidelberka a zůstal ozdobou této university až do své smrti (1432), vyniknuv i na koncilu Kostnickém (zde konal i slavnostní kázání) jako protivník Husův, i později jako nepřítel jeho stoupenců. (Drändorf).

V Praze rozvinul pilnou činnost spisovatelskou i zvláště kazatelskou. Byl kazatelem v kostele sv. Havla, k němuž se pojily tradice Němců Pražských od doby Waldhauserovy, a v němž právě r. 1392 farář Linhart zřídil nadání pro kazatele a oltářníka, k němuž Mikuláš jmenován. S touto jeho činností souvisí zvláště jakýsi cyklus kázání o umučení Kristově (Super quatuor passionibus domini nostri Jhesu Christi secundum concordanciam quatuor ewangelistarum). Jako spisovatel nevyhýbá se palčivým otázkám časovým, přihlašuje se ke směru opravám v církvi přejícímu a na potřebu řádného života proti zevnějškovosti a povrchnosti poukazujícímu. Píše traktát (kol. 1400) o povinnostech řádně žijících řeholníků (De tribus substancialibus čili De tribus essencialibus votis) věnovaný jeptiškám kteréhosi kláštera a kárající mravní úpadek života mnišského, doporučující zachovávání řehole a odsuzující zvláště soukromé jmění řeholníků, v Heidelberce r. 1405 dokončuje, ale jistě užívaje i materiálu v Praze na-

sbíraného, svůj veliký spis De supersticionibus, věnovaný thématu stejně časovému jako choulostivému, pověrám, proti nimž velmi rozhodně vystupuje.

Řádu dominikánskému náležel Jindřich z Bitterfeldu, důvěrník Jana z Jenštejna, s ním i jeho asketicko-mystickým vytržením podléhající, jež však u něho nezapuzují, nýbrž podporují živý smysl pro potřeby praktického života a zálibu v moderních thématech. Polské královně Hedvice připisuje traktát De contemplacione et vita activa, podává mystický výklad Písně písní (Exposicio Cantici canticorum mystica), pojednává stručně o svatokupectví (Definitio simonie), zabývá se zpovědí (De confessionibus et de proprio sacerdote z r. 1396), četné práce věnuje osobě Kristově, svátosti oltářní a jejímu častému přijímání (Magisterium Christi in septem artibus liberalibus před r. 1400, De crebra communione čili Quod licite possit cottidie communicari laycus devotus, De institucione sacramenti eucharistie), a otázka tato zajímá ho ještě na sklonku jeho života — pobyl v Praze a v Čechách ze všech těchto cizinců nejdéle (zemřel po r. 1419 jako kazatel v klášteře svého řádu v Č. Budějovicích) — kdy ovšem s hnutím, k jehož probuzení byl přispěl, již úplně se rozešel, když pokročilo ve vývoji dále, než si přál; na sklonku života píše traktát proti přijímání pod obojí.

Do této řady smí také býti přičten muž, který možná že na universitě Pražské vůbec nepůsobil, leda v jejích začátcích, ač se mu přikládá název professora theologie, a v Praze jistě nějaký čas

svého života ztrávil — vůbec známe o něm více záhad nežli vědomostí, — jest to Augustinián z řádu poustevníků Jindřich de Frimaria. Jeho život jest dosud velmi málo znám, a nesnázi přibývá tím, že v stejné době vyskytují se dva nositelé téhož jména, i že nad to jméno bývá nesprávně čteno. S jistou pravděpodobností jen lze říci, že narodil se asi v poslední čtvrti 13. stol., vstoupil záhy do řádu Augustiniánského, vzdělal se a působil v Paříži, poznal Italii a celé Německo, r. 1318 jmenován byl examinátorem svého řádu v Německu a někdy potom ředitelem vyššího studia řádového v Praze u sv. Tomáše. Škola tato byla sice později přičleněna jistým zpusobem universitě, zdá se však, že se Frimar v Praze toho vůbec nedočkal, odešed v neznámé době do Erfurta a zde snad zemřel nejspíše 21. dubna 1354.

Náleží-li jemu, jak za to mám, výklad Sentencí od neznámého Augustiniána asi ve třicátých letech 14. stol. psaný a podnes zachovaný (Lectura super quatuor Sentenciarum — jisté jest, že Frimar nějaký výklad Sentencí sestavil), pak ovšem pověst velikého učence o něm nelhala. Výklad — místy i časovými narážkami zbarvený — jest učeností přeplněn (zvláště v úvodních partiích) až do nesrozumitelnosti, a autor, opíraje se vedle Tomáše Aquinského a j. hlavně o autority řádové, především Jiljího Colonnu, i když se jim — jen zřídka — odvažuje odpírati, činí to tak, aby stál na stanovisku ještě papežštějším, jako vůbec smýšlení řádové, úplně stotožněné s programem kuriálním, ve výkladu tomto vystupuje velmi ostře. Traktát asi nedošel velikého rozšíření, pokud nějaké ohlasy v pozdější litera-

tuře lze nalézti, nevybočují z mezí, nutných při církevním výkladu stejného oboru. Za to tím více působily jiné spisy jeho. Jindřich de Frimaria byl spisovatel velmi plodný, jenž s porozuměním sledoval praktické potřeby křesťanské výchovy, třebas ani zde zpravidla nad běžné stanovisko církevní se nepovznáší. Podává výklad symbolu, desatera, otčenáše (Exposicio symboli, Exposicio oracionis dominice, Super decem precepta), jedná o tajemství mše (De sacrificio misse), všímá si zpráv o umučení páně (Concordancia passionis domini) a vedle jeho četných jiných spisů také jeho sváteční kázání (Sermones de sanctis) došla značného rozšíření. Praktický ráz jeho spisů dovedl jim přes církevnické stanovisko autorovo zjednati obliby v době, která k těmto thématům i pro jejich časovost i z vnitřní potřeby se obracela. Zvláště výklad desatera velice byl oblíben, jak svědčí ohromné rukopisné rozšíření a častá pozdější zpracování, takže po této stránce jeho vlivu nelze podceňovati.

Zejména však dvě jména nesmějí v této řadě býti pominuta, jejichž nositelům ve vývoji dalším připadá místo nejvýznačnější.

Albert Engelšalk ze Štrubing, na universitě člen národa bavorského, od r. 1373 bakalář — promotorem byl mu Soltau, — od r. 1376 mistr svobodných umění, později (asi r. 1390) bakalář a pak mistr theologie, člen kolleje Karlovy, někdy po r. 1402 odchází na universitu Vídeňskou, k jejímž nejslavnějším členům náleží. Ale již v Praze zaujímá místo velmi významné, dvakráte (1386 a 1393) byl, nehledě k jiným funkcím, děka-

nem fakulty artistské, r. 1391 rektorem university a dovedl tuším i v národnostních rozmíškách zachovati spravedlivé stanovisko, což ho činilo oblíbeným i u členů českého národa a zvyšovalo tak jeho vliv na vývoj náboženského života u nás, již povahou jeho spisovatelské a zvláště pronikavé činnosti kazatelské (sem náleží jeho Postilla a nepochybně i Lectura super evangelia dominicalia, Lectura super epistolas dominicales, Lectura in evangelia de sanctis) velmi značný.

Také v jeho činnosti vedle školských výkladů filosofických a theologických (Disputata Phisicorum Aristotelis, Questiones super Sentenciarum před r. 1398) najdeme práci oblíbenému thematu, umučení Kristovu věnovanou (Passio Christi secundum 4 ewangelistas), ani on nevyhýbá se praktickým otázkám — společně s Vídeňským kollegou Kašparem Meiselsteinem jedná o desátcích (De decimis) — ale nade vše jiné jeho význam ve snahách opravných buduje jeho spis Speculum aureum de titulis beneficiorum, hotový určitě r. 1404, ale pravděpodobně vzniklý již asi o 10 let dříve a aspoň v zárodku již v Praze. Ráz tohoto spisu vystižen jest poznámkou, již některé rukopisy k titulu přidávají: „de simonia“; v něm ve formě dialogu mezi Petrem a Pavlem ostře se bičují současné poměry církevní, zejména nesprávný postup kurie v osazování úřadů duchovních a celý systém i život kuriální, vyděračnost při taxách, prodejnost při zadávání úřadu, úplatnost zřízenců, libovůle a protekcionářství, jež vedou k povyšování lidí neschopných a špatných.

Celá kurie Římská od paty k hlavě, jsouc zřejmě oslepena svými bludy, ještě jedem svých bludů opila skoro všecky končiny světa, jakoby papež nesmírnou všemohoucnost stvořitelovu po své libosti mohl omeziti. Všickni sice uvnitř reptají, ale žádný nevolá, ač mlčeti nelze. Spisovatel uvádí zejména tři největší zla, proti nimž se chce obrátiti na základě Písma, zákona přirozeného a práva kanonického. Jsou to předem přetěžké bludy kurie při provisích a udílení odpustků povahy simonistické, jež chce odhaliti a odsouditi. Za druhé chce dokázati o mnohých spisech kuriálních, že jsou vlastně kacířské, za třetí že celá kurie jest bludná i její systém, opírající se o plnost moci papežovy. Tím jest dáno rozdělení spisu na tři větší oddíly, v jejichž jednotlivých kapitolách autor pronikavým způsobem svůj slib plní. Celek jest sestaven velmi účinně, autor popírá vůbec právo papežovo k tak samovolnému jednání, poněvadž přece papež nemůže měniti Písma, ba nesmí ani bez naléhavé nutnosti měniti ustanovení velikých koncilů oekumenických. Na četných místech účinek vážných vývodů zvyšuje břitká ironie, jako když vtipnými poznámkami provází bezobsažnost a nepravdivost frásovitých formulí o „důstojnosti a vzdělání“ obdarovaných atd., ač také vážné odsuzování svatokupectví a jiných základních vad celého systému svojí rozhodností nabývá značné účinnosti: Tolik se u kurie děje smluv, tolik denně nadchází platů, kolik beze všeho strachu a studu jednatelů a prostředkovatelů svatokupectví jakoby veřejný trh ustavuje. Již za podpis papežův na takové obročí nebo milost jsi povinen dáti tolik a tolik, již za dispens k podržení neslučitelných be-

neficií tolik a tolik... Již sotva se přihodí, uprázdní-li se beneficium, aby dva, tři, čtyři nebo šest jich k dosažení jeho se nesběhlo, a začasté oni nebo přátelé jejich při té příležitosti i zbraněmi se napadají a navzájem zabíjejí. I lotři běhají ke kurii jako na trh.

A ovšem, jak již z hořejšího patrno, ani zásadním důsledkům svého pozorování nynější zhoubné praxe nevyhýbá se autor, spatřuje v nich přední oporu svých vývodů: Pouhá vůle papežova nemá říditi klíčů církve, nýbrž právě naopak spíše proto byly mu svěřeny, aby sám podle nich se řídil a spravoval . . . Papež, jenž podle své libosti nebo za peníze rozhoduje o beneficiích nebo udílí dispens ku mnohoobročnictví, usurpuje si moc, jíž nemá... A jestliže tedy papež činí něco protivného Písmu nebo rozumu, účin moci boží, na jejímž základě by se to díti mohlo, poustane, a následkem toho jeho výrok nebo nařízení nemá vztahu k tomu, co nařizuje a ve svém účinku nic neznamená.

Ostrý tón celého spisu, důraz, který zvláště na nešvary u kurie položen a četná místa, prozrazující myšlenkovou příbuznost s jiným neméně památným dílem souvěkým, způsobily, že nověji autorství Engelšalkovi bývá upíráno a oba spisy prohlašovány za dílo jednoho autora.

Zde arci není možno této otázky řešiti, ale stačí uvésti, že autorství Engelšalkovo jest dostatečně zaručeno svědectvím současníka, jenž v Praze studoval a Engelšalka znal — jest to Dětřich Engelhús, — a že současné žaloby nepřičítají oba spisy autoru jednomu, nýbrž dobře je rozlišují. Ideová příbuznost a některé stejné doklady v obou

spisech (přístupných ostatně dnes pouze v pozdějším přepracování) se vyskytující nemohou jediného autora zaručiti, vysvětlit se velmi snadno stejným prostředím, v němž oba spisy vznikaly, stejnou náladou dobovou a vedle možného přímého použití snad i vlivy osobních styků. Byltě také autor onoho druhého spisu (i když snad spis dopsán o něco později) professorem university Pražské, a pro Engelšalka, i kdyby mylné, nebylo by nelichotivé, že autorství mohlo býti připisováno jemu. Jeť autorem onoho druhého spisu jeden z nejslavnějších mužů tenkrát v Praze působivších a z nejvýznamnějších mužů své doby, nositel onoho druhého jména, jež nesmí v tomto výčtu chyběti — M. Matouš z Krakova.

Víme dnes bezpečně, co dříve platilo za sporné, že Matouš má své jméno po rodišti, polském Krakově; ale ač na universitě Pražské byl připsán národu polskému, jest skoro nepochybné, že syn městského písaře v Krakově, tenkrát dosti německém, byl původu německého, jako také v potomních sporech universitních stává vždy po boku a někdy i v čele Němců. Roku 1365 představuje se nám jako bakalář Pražské university, r. 1367 byl Jindřich z Oyty jeho promotorem při dosažení mistrovství. Záhy stal se členem, r. 1378 jmenuje se proboštem kolleje Karlovy, odtud postoupil ke kanovnictví Všech Svatých (1383 až aspoň do r. 1396), jsa zároveň kanovníkem a proboštem u sv. Jiljí ve Vratislavi do r. 1392, kdy hodnost probošta směnil za faru Týnskou v Praze, jíž podržel do r. 1395 (pak směnil za oltářnictví v Zárově), zůstávaje kanovníkem Vratislavským a Špírským. Jako člen kolleje Karlovy studoval dále v theo-

logii, r. 1380 jmenuje se posledně baccalarius formatus, r. 1381 již licenciátem a pak professorem theologie. Právě však v době, kdy přijetím farního úřadu měl býti ku Praze pevněji připoután, stává se tu hostem. Již r. 1391 potkáváme ho v Krakově, od r. 1394 v Heidelberce. Roku 1396 dostává na svou žádost svolení papežské, aby směl kdekoli kázati, ale zůstává, ne bez přerušení, professorem v Heidelberce do r. 1405, kdy se stal biskupem ve Wormsu, spojení s universitou ihned nepřerušiv.

Víme již, že podobné nedůslednosti nevadily těm, kdo se jich dopouštěli, býti hlasateli reformy, jako ani nevadily jejich vlivu. Nicméně Matouš z Krakova neplatí zde toliko daň době, u něho lze mluviti o slabosti karakteru. Biskupství Wormského získal za diplomatické a politické činy ve službách vzdorokrále Ruprechta. a jemu osvědčil se věrnějším než svým pokrokovým zásadám. Muž, který ve svých spisech neobával se pronášeti názory, jejichž důsledky samých základů církve musily se dotýkati, nyní, stárnoucí, z nicotných důvodů, jen jako služebník svého pána staví se proti reformě, jíž slibuje koncil v Pise, ano neštítí se posměšnými a zlehčujícími poznámkami provázeti jeho opravné návrhy. Zpronevěra na věci reformy byla u něho na sklonku jeho života úplná, ale dovedla se na něm vymstíti. Muž, který kdysi uchvacoval ohnivou výmluvností, když v zápalu svatého přesvědčení přednášel své smělé opravné názory, v několika případech, kdy ujal se slova k hájení věci Ruprechtovy, odstrašuje téměř hluchým bombastem a vnitřní prázdnotou svých projevů. Ale jest s tím ovšem zcela ve shodě,

že bývalý bezohledný kritik kurie a jejího systému, který ještě jako biskup musil se hájiti proti podezření z kacířství, vzbuzenému jeho výpady proti kurii, nyní přijímá pocty a hodnosti od kurie, takže vedle obtíží hmotné povahy vlastně jen smrt jeho r. 1410 způsobila, že bývalý červený oposičník nezemřel v purpuru kardinálském.

Než toto pozdější odklonění od starších, čistých zásad pokrokových nemohlo již ohroziti úspěchů, kterých mu zjednala jeho činnost dřívější. Také Matouš z Krakova jest spisovatelem velmi plodným, a také jeho činnost prozrazuje živý zájem pro otázky životní. V řadě jeho spisů najdeme ovšem i filosofické a theologické výklady školní (Commentarii in Ecclesiasten, Exposicio super Cantica canticorum, Commentarius in Matthei ewangelium, Commentarii in epistolam ad Romanos), zajímavé také potud, že podobná témata i jejich české zpracování vyskytují se v této i následující době také po česku, a bude úkolem příštího badání jejich vztahy k Matoušovi vyšetřiti, také kanonistické pojednání se mu připisuje (Questiunculе). Jeho Řád děl božích (Rationale divinorum operum), připsaný Warmijskému biskupu Jindřichovi, byl vhodně označen jakožto theodicea Matoušova, a svými výklady o původu a příčině zla, o jeho poměru k Bohu a p. musí se dotýkati i účelu života lidského a otázek s tím souvislých. Matouš jeví se zde jakožto nominalista sice umírněný, ale přece spíše k Occamovi nežli k Tomášovi Aquinskému se přiklánějící. Také Matouš zvláštním traktátem (De contractibus vendicionis et empcionis asi r.

1381) zdůrazňuje potřebu poctivosti při uzavírání smluv a obchodů na základě podobného díla Jindřicha z Oyty a Jindřicha z Langensteina, s nimiž po dokončení traktát srovnán, dotýká se zvláštním traktátem i potom ve spojení s moderními tenkráte revelacemi Brigittinými umučení Kristova (De passione Christi, Revelaciones b. Brigitte de Suecia), jako se také zvláštním traktátem velmi rozhodně vyslovil ve prospěch častého přijímání (Dialogus de quodam conflictu rationis et consciencie de communione nebo Duellum rationis et consciencie, řidčeji De frequenti communione), a jako této svátosti i jindy věnoval pozornost (De corpore Christi), podává praktické pokyny i theoretické úvahy o zpovědi (De confessione a s rozličnými jinými tituly: De modo confitendi, De pura consciencia, Speculum puritatis et mundicie, Libellus de mundo corde et pura consciencia, De informatione confitentium atd.) a jedná o jednotlivých skupinách hříchů (De novem peccatis alienis, rozdílný od kázání o téže látce De peccatis mortalibus et venialibus).

Zejména však — a v tom spočívá také veliká část jeho významu — oddává se horlivé činnosti kazatelské, jak soustavně (Sermones de sanctis per circulum anni), tak porůznu, na synodách a při jiných příležitostech. A příležitostí dostalo se mu někdy velmi slavnostních. Matouš z Krakova častěji navštívil dvůr papežský, zvláště později jakožto plnomocník Ruprechtův, kdy ovšem, jak víme, bývalé slávy již nedovedl rozmnožiti, ale

také již dříve, několikrát byl členem poselství vypravených universitou Pražskou ke kurii, a obyčejně tu proslovil nějaké kázání. Tak zejména r. 1385 promluvil před papežem na choulostivé théma Isaiášovo: Quomodo facta est meretrix civitas fidelis — jak to přišlo, že město věrných stalo se nevěstkou, při čemž, ač před papežem, jak sám přiznává ukládal si reservu, přece ostře se dotýká zkaženosti církve a všímá si, třeba lehce, i jejího předního pramene — postupu kurie v udílení beneficií, a ovšem zvláště nejpatrnějšího následku toho všeho — nynějšího schismatu.

Zahajuje své kázání — bylo konáno počátkem adventu — vtipným obratem, že by nyní, soudě podle špatnosti doby a spuštění církve, spíše než o příchodu (adventus) Kristově mělo se mluviti o jeho odchodu, anebo raději o příchodu Antikristově, vzpomíná, kolik biskupů, kapitul, klášterů, měst i hradů odpírá věrnost pravému papeži a náměstku Kristovu a přidrží se vzdoropapeže namnoze z účelů zištných. A kdo jiný způsobil toto schisma, nežli kněží, kdo tak pronásleduje pána jako klerikové? Proto by církvi nejlépe prospělo, kdyby při obsazování míst duchovních dávala se přednost lidem schopným a učeným; jest přece každému patrno, co vše nutno v církvi Kristově vykořeniti, opraviti a zlepšiti...

Jestliže tedy ani tam, kde jistých mezí musil šetřiti, neobával se mluviti dosti otevřeně, tím nespoutaněji zaznívaly jeho výtky tam, kde podobnými ohledy vázán nebyl, tedy především na kázáních synodálních. Jest poučné slyšeti i dnes jeho horlení. Opravdový zápal sálá z jeho slov, a jsou-li doklady

o životě kněžském minule uvedené zárukou oprávněnosti jeho výtek, objevuje se tu i zároveň, jak reformní úsilí, daným úpadkem živeno, musilo již dospívati dále.

Již první kázání na říjnové synodě 1384 proslovené na théma: Čím to, že milý můj v domě mém páše zločiny mnohé (Quid est, quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa? Jer. 11, 15) jest plno ostrých výtek proti nemravně žijícím kněžím, a kazatel, ač praví, že se nechce zmiňovati o podrobnostech, uvádí jich přece dosti.

Nedbalost kněží, zejména prelátů ve vykonávání povinností způsobuje úpadek další. Poněvadž není, kdo by káral, upadají i světští stavové do neřestí tím spíše, že sami kněží dávají zlý příklad a pohoršení Jsou mezi nimi přímo vlci a podvratní podvodníci, kteří zabíjejí a podvracejí řád. Dříve to činívali kacíři; neustávají ani nyní, ale kněží je v tom podporují, sami jsou přední kazitelé lidu, když bez ostychu hoví pitkám, kvasům, tancům, milkování, ano dokonce tvrdí, že ani horši věci, rozkošnictví, cizoložství nejsou pro kněze těžkými hříchy, když společnosti zvrácených lidí nejen se nevyhybají, nýbrž přímo po ní touží, když bez ostychu udílejí rozhřešení největším hříšníkům, násilníkům, lichvářům, sodomnikům a to za peníze, za pohoštění nebo k udržení přízně, když jim ukládají nejmírnější pokání i plné odpustky . . .

Jedinou útěchou lidu jest svátost oltářní. ale i ta se nyní častým vystavováním a nošením po processích znehodnocuje, ba kněží sami ji poskvrňují, když přisluhují ne z lásky a povinnosti, nýbrž ze zisku. Jaký tu div, že mravnost upadá, že lidé

scházejí se v chrámích jako k dostaveníčkům, že si zde umlouvají milostné pletky. Přispívá k úpadku i to, že kněží je příliš mnoho a že se propůjčují ke každé službě. Chce-li míti kdo vychovatele, písaře, kuchaře, správce, pořídí to vše svým kaplanem. A to se zase stává, že úřadu kněžského docházejí namnoze nesprávně, hlavně simonií, vcházejí do ovčince jako vlci a zlodějové.

O rok později, v kázání na théma epištoly Petrovy: Střízlivi buďte, bděte (Sobrii estote, vigilate), kazatel přirovnavá církev k obleženému městu, které, třeba sebe silnější, musí padnouti, má-li v sobě zrádce, před sebou oblehatele a málo bdělých strážců. Kdysi byl jediný Jidáš, teď je zrádců počet nesčíslný. To jsou ti, kdo Krista nehodně přijímají, z jeho dědictví špatně žijí, ve svátostech ho prodávají a, křesťané jen podle jména, křesťansky nežijí. Kolik jest těch, kdo, jak dí Bernard, živi jsouce z oltáře, jemu neslouží, kdo přijímají důchody, ale pro církev nepracují, ani hodinek neříkají, nýbrž pěstují pýchu, tance, štvanice. To neznamená sloužiti oltáři, ale ďáblu. Ani výmluva, že i takoví někdy zboží duchovní rozmnožují, neplatí; to by dovedl i laik a lépe.

Jiní ve shonu po penězích nechtí křtíti, zpovídati, zaopatřovati, oddávati ani mši zpívati bez zaplacení. takže se zdá, jakoby opakovali ona slova rouhavá a svatokrádežná: „Co mi chcete dáti, a já vám ho zradím...“ Jiní hlásají veliké odpustky, za peníze na veliké hříchy ukládají malá pokání, tak svádějí lid. Preláti nekáží, nekonají bohoslužeb. Ti všichni jsou zrádci.

Ale i nepřátel mnoho a zase kněží. Ti chováním i radami způsobili schisma. Každý člověk konáním

povinností pečuje o svou výživu, kněží naopak zlým příkladem lid svádějí.

A strážců není! Každý vidí, jak se zmnožila Sodoma, jak málo se dbá svatokupectví, jak zavládla lichva, smilstvo, cizoložství, nádhera, ale nikdo nebrání. Křesťané žijí pohansky, a kněží pomáhají. Měli by považiti, jaké to zlo a jak trestuhodné z drahé krve Kristovy obohacovati kejklíře, oblékati ženimy, sloužiti rozkoši a okrádati chudé. Tím kněžstvo pokleslo, že není zaměstnání tak povrženého, aby ho kněz nezastával. Ten je prokurátorem, jiný kuchařem, celným, ten, jda po žebrotě, běhá po krčmách, ten po vsích svádí lid. Došlo tak daleko, že jest skoro stydno býti knězem, leda že bohatí jdou k tomu pro prebendy, chudí že nemají nic jiného. —

A v kázání podzimní synody 1386 na théma Důstojně choďte (Digne ambuletis, Efes. 4, 1) hned na začátku táže se řečník: „K čemu, nejmilejší otcové, myslíte, obdrželi jste své důstojnosti? Snad k tomu, abyste se odívali hedvábím a nachem, abyste denně stkvěle hodovali, aby kytara a lyra, buben a píšťala zněly při vašich kvasech a obžerstvích, v ložnicích a nestydatostech, abyste žili ve svárech a závisti? Jistě ne!... Neboť není-li hříšník hoden chleba, jímž se živí, jak by mzdy, jež dělníku přísluší, hoden byl ten, kdo jest dělníkem špatným nebo ničitelem? My, kteří denně naříkáme, že klérus jest co den olupován a utlačován, kéž bychom považili, že se to děje po zásluze, ne, že by utlačovatelé byli v právu, ale že jsou metlou trestajícího boha. A já — dodává — spíše se divím, že buh nás tak mírně trestá..."

A pozoruje současný stav, s bolestnou ironií volá: „Jak lze viděti i jen jediného pastýře, pečujícího opravdu o duše, když probošti leží v kolébkách, faráři hrají v kostky a válejí se po hospodách, biskupové shánějí statky?“ . . . a rozohňuje se k účinné apostrofě: „Ptám se tě, preláte, kanovníče a faráři, jenž z ceny krve Kristovy 100 či 50 či 10 kop béřeš a o nic jiného nedbáš, než abys sehnal důchody na koně, drahá roucha, hostiny a stálé radovánky s panoši, lehkými ženštinami, herci a kejklíři a kéž by ne s povaleči a nevěstkami, ptám se tě, zda bys, maje příjmy podle toho, zřídil jediné nadání, kdybys věděl, že ho bude zneužíváno k životu, jaký vedeš sám?!“

A ze smělých premis vyplývá smělý závěr: „Čím jiným stalo se, že všecky důstojnosti, světské i duchovní, tak poklesly, než-li tím, že se k nim dostává mnoho nehodných? Neboť kterému slušnému a rozumnému člověku chtělo by se hodnosti, jíž snadno dosahují největší ničemové? . . . Zajisté křesťané špatně žijící stávají se Antikristy, ale kněží zločinně živí stávají se ďábly . . .“

Ukázky tyto snad stačí k důkazu, že ani jindy Matouš neopomíjel tímto směrem pracovati.

A stejným, jenže ještě rozhodnějším, smělejším a všecky důsledky domýšlejícím způsobem nesen jest také traktát, v němž reformní činnost Matouše z Krakova vůbec vrcholí, který sice byl dokončen teprve r. 1405, ale ideově vznikl již v Praze, v němž autor odložil již všecky ohledy. Jest to onen druhý z traktátů svrchu zmíněných, onen pendant k Speculu Engelšalkovu, nesoucí karakteristický název De squaloribus curiae Romanae — o špínách Římské kurie.

Vzpomínaje nejprve biblického příběhu, jak Mojžíš viděl keř, jenž hořel, ale neshořel, vidí autor ještě větší zázrak v tom, že dnešní církev rovněž jest zachvácena plameny, rozdmychovanými bouřnými větry, a přece neshoří. To se děje jen řízením božím, neboť církev sama k tomu nepřispívá. Kurie jest ovšem základ celé Římské církve, ale tam věci duchovní upadly v úplné zapomenutí, jen o světské statky je tam zájem a shon. Beghardi a Fraticellové i jiní kacíři chodějí se vztýčenou hlavou, konkubinát v kléru jest věcí běžnou, podezřelé ženštiny v nádherném šatě vystupují okázale, jako by ani taký život nebyl hříšný. Ani největším zločincům nebrání se konati bohoslužby, ani nejdarebnějšímu bídáku neodepře se svěcení. Nezřízená touha po zlatě ovládla u kurie všecky. Za peníze dojde se tam všeho, nastává pravý hon za obročími, a kdo je smělejší a obratnější, má úspěch. Služba u kardinála nebo dokonce příbuzenství s ním váží více než umění a zásluhy. Ale systém tento nakazil i biskupy, a tím se zkáza šíří. Za všecko se musí u kurie platiti taxy neobyčejně vysoké a neoprávněné. Autor uvádí doklady, obraceje se proti jednotlivým článkům tohoto obchodu, provisím, expektancím, annátům, a nevyhýbaje se pravému jménu, připomíná, že kněz, jenž svatokupecky úřadu dojde, nemůže býti řádným pastýřem, a neopomíjí ani upozorniti na rozpor mezi ochranou kněží zkažených a pronásledováním řádných.

Matouš z Krakova tedy obrací se ostře proti obchodnímu systému v zadávání beneficií, ale nespokojuje se jen žalobami, jde přímo k jádru věci, všímá si právní její stránky. Táže se, kdo dal

kurii právo obsazovati vyšší místa v církvi, udíleti biskupství, opatství, kanovnictví, a odpovídá, že nikdo, sama si je usurpovala. Hájí tudíž práva kapitul a klášterů k svobodné volbě a práv biskupů i patronů k zadávání nižších beneficií a vytýká stejně podrobně jako ostře, jak nynější systém otravuje celou církev, a nakaziv i biskupy, znemožňuje nápravu, když papež, jenž by jinak mohl chyby napraviti, sám je dělá, a není ke komu se obrátiti. Na výmluvu, že kurie oněm ústavům jejich práva odňala, poněvadž jich zneužívaly, má pádnou odpověď: mělo by se tedy nyní toto právo odníti kurii, poněvadž ho zneužívá ještě hůře. Rovněž pokus vyvoditi její právo k tomu z plnosti moci papežovy odmítá poukazem, že papežovo náměstnictví Kristovo týká se věcí jen duchovních, a toliko moc Kristova jest neomezená, nikoli papežova.

Prostředkem k opravě jest obecný koncil, jemuž jako zástupci celku církve přísluší to především a výhradně. Neomylnost byla propůjčena církvi celé — zde se ozývá Occam, — ne pouze papeži a kurii. Papeži jakožto náměstku Kristovu náleží úcta a vážnost. Nazývá-li se však hlavou církve, není to přesné. Jedinou hlavou církve jest Kristus, papež jen prvním údem. Má tedy církev říditi, ne kaziti, jinak vzdává se sám své moci, a nikdo není povinen ho poslouchati. Koncil jakožto veškerenstvo církve smí tedy papeže i souditi a po případě ssaditi — to jest nutný důsledek základních myšlenek ve spojení s důrazem položeným na subjektivní kvalifikaci i u papeže. Autor sice nevyslovuje známé nám již poslední konsekvence Occamovy, vyhýbá se téměř prohlášení,

pokládá-li také koncil za omylný, ale popření svrchovanosti papežské jest zde rozhodné.

Nelze se téměř ani diviti, že spis tak prudký a smělý nemohl nenaraziti. Již r. 1405 dominikán Jan Falkenberg obvinil autora, tenkrát ještě neznámého, z kacířství, stejně jako autora spisu Speculum, a Matouš již jako biskup přiznav, třeba ostýchavě, své autorství spisu Squalores, byl nucen k obraně, jež arci protivníka neuspokojila. Spis i pak pokládán za nebezpečný a záhy ocitl se na indexu.

V Matoušovi z Krakova činnost těchto pokrokových professorů vyvrcholuje, a třeba činnost všech nebyla stejně pronikavá, a třebas také všecky ty ideje nemohly se ihned státi obecným majetkem, nicméně význam její zajisté byl veliký. Zároveň však objevuje se v ní další rozvoj reformních prvků domácích. Zajisté ne bez důvodu vyslovena byla domněnka, že Matouš z Krakova ke svojí činnosti pohnut byl příkladem Waldhauserovým i zvláště Milíčovým; příbuznost některých názorů již z tohoto přehledu byla patrna, jako zase uvidíme Matouše z Krakova i později ještě ve stycích s jinými zástupci hnutí reformního, na př. Štítným, a jako podrobné srovnání jistě objeví i přímé vlivy zásad Matěje z Janova na Matouše z Krakova. Ale vedle této zevní a přímé souvislosti jeví se také jinak přímá a ještě důležitější vnitřní souvislost věcná.

Nevadí, že mužové tito byli cizinci, většinou Němci. Až dotud hnutí nepozbylo svého internacionálního rázu. Úpadek církve, její obřadnictví a dusící tíha autority právě proto musily tak všeobecně býti pociťovány, že byly universálního,

mezinárodního rázu, a právě proti nim se obracejíc, musila i činnost těchto mužů působiti na všecky vrstvy. Bylo to dáno již její povahou. Nominalistické přesvědčení filosofické těchto mužů samo již vedlo k tomu, že se obraceli proti pověře, jak již z výčtu jejich spisů jest patrno. Ale v tom jest již také obsaženo, že jejich činnost musí se obraceti proti vlastním pramenům, z nichž pověra prýštila, a jimi ve spolku se ziskuchtivostí byly právě celý duch tehdejšího církevnictví, zdůrazňování obřadů, vyvyšování ostatků, přeceňování odpustků.

Proti tomu míří činnost těchto mužů, jenže tato negativní a vzhledem k tehdejšímu stavu třeba destruktivní stránka jejich činnosti jest těsně spojena se stránkou positivní, tvořivou. Neběží jen o to zbaviti se toho, co jest špatné, nýbrž také nahraditi to něčím lepším.

Není nahodilé, že v jejich literární činnosti tak často se vrací théma o povinnostech řádného života řeholníků, a ještě méně jest nahodilé, že se i zvláštními spisy, i celým rázem své činnosti obracejí k praktickým otázkám dne, že zdůrazňují nutnost poctivosti a vůbec řádného života křesťanského ve všem a všude. Také tito mužové podléhají obecnému hříchu doby, ani oni nezdráhají se přijímati úřady, jichž nevykonávají, ani oni neostýchají se sháněti beneficia pomocí kurie, ač to v zásadě odsuzují. Ale tato nedůslednost, již potom vlastně teprve Hus odstraňuje, tento kompromis s názorem dobovým, který jejich činnosti nijak nepřekáží, poněvadž právě celým nazíráním dobovým jest podmíněn, nejde tak daleko, aby jim dovolil zapomínati na jejich základní my-

šlenku. Přijímají beneficia z ruky papežovy, poněvadž jinak jich dosíci není možno, berou důchody z úřadů, jichž nezastávají, ale při tom nevzdávají se požadavku, že jejich život, i když s tímto hříchem doby se smiřuje, jinak má a musí býti řádný, v pravdě křesťanský.

Požadavek subjektivní kvalifikace, požadavek osobní zodpovědnosti, požadavek shody života se zásadami Kristovými, který u Milíče a Waldhausera již se hlásí, stává se ještě zřetelnějším. Nezáleží zatím na tom, jakým způsobem kdo svých úřadů nabyl, ale jak je živ. A přijímajíce tento požadavek z hnutí staršího, tito pokrokoví pracovníci sledují ho až do konce, jak arci právě schismatem bylo umožněno. Z požadavku toho není vyňat ani kněz, ani biskup, ani papež, také u něho měřítkem oprávnění k úřadu jest jeho život. Jest to jen další doklad, jak hnutí z účelů čistě reformních a bez úmyslu dotýkati se dogmatu vzniklé, již svým mravním úsilím musilo se dostati na cesty vedoucí k rozporu nejprve s nynější praxí, potom s officiální církví a v dalším vývoji vedoucí i z officiální církve — rys, který našeho náboženského hnutí již neopouští, ani když se stává husitským, neboť také husitství, i když vědomě opouští půdu dogmatu, činí tak jen vlivem svého mravního úsilí.

Avšak tato souvislost také jinými okolnostmi byla podmíněna. Činnost těchto pokrokových cizinců v jistém směru znamená první sblížení oněch dotčených svrchu tří oposičních proudů, a jako každé jejich sblížení znamená krok v před na dráze za neuvědomělými cíli daleké budoucnosti, tak musilo býti i zde.

Ze hnutí humanistického a z náboženského úsilí humanismem podbarveného vyvinula se, jak již jindy uvedeno, jistá změna literárního vkusu, jistá záliba v určitých thématech. Skoro každý z uvedených cizích professorů jest autorem jednoho nebo několika spisů o umučení Kristově, o životě a skutcích jeho. Théma bylo moderní, nicméně má věc také hlubší pozadí. I když by jen z modernosti a bez hlubších motivů vnitřních voleny, což arci o všech neplatí, látky tyto mimovolně upozorňovaly na význam Kristův, vyzdvihovaly pravou podstatu jeho vykupitelského díla, oceňovaly jeho vzorný zásadový život — tedy zase v příkrém odporu ke zpovrchnělému církevnictví.

A vlivy tyto musily se státi tím vydatnějšími, že jejich rozkvět tolik vychází vstříc také náboženské náladě lidové. Bylo by zbytečno znovu upozorňovati, že všickni tito učenci prosluli jako znamenití kazatelé, a stejně není třeba znovu zdůrazňovati, že tato jejich činnost jeví se časově i věcně přímým pokračováním působení slavných kazatelů doby Karlovy, zvláště Waldhausera a Milíče. Bylo již také upozorněno, že tato jejich činnost, třeba kázání svá konali latinsky a německy, dotýkala se i vrstev širších. U Matouše z Krakova jeho úzké styky s obyvatelstvem máme také jinak dosvědčeny, u jiných vedly k nim již samy úřady, které zastávali, a vedle přímého působení vlivy jejich uplatňovaly se z části ovšem také negativně, jak o tom ještě později bude řeč. Ale nechybělo — a po tom, co o povaze jejich činnosti již víme, i to snad není třeba opakovati — ani positivních momentů, a také ty jsou z části

jen pokračováním toho, co již u Miliče, jak jsme viděli, se dostavovalo.

Zdůraznění nutnosti vnitřního, opravdového života a vůbec požadavek osobní zodpovědnosti na straně jedné a upozorňování na pokleslou mravnost u kněží na straně druhé nutně musilo celému hnutí dáti určitý, třeba zprvu bezděčný ráz protikněžský, který trvajícím odcizováním kněží a lidu, o jehož příčinách již jindy byla zmínka, nabýval podoby určitější. Klade-li se důraz na osobní vlastnosti, na řádnost života v každém stavu, nutným závěrem musí tu býti, že laik řádně žijící jest a musí býti výše ceněn nežli nešlechetný kněz, jak toho zárodky vidíme v našem hnutí již dávno.

V posledních důsledcích však tento vývoj nevyhnutelně vede k zásadě naskrze proticírkevní, k zásadě t. zv. obecného kněžství laiků. Arci zásada tato v plnějším uvědomění svého dosahu směla býti vyslovena teprve po více než stu let, v době, o níž jednáme, nikdo nebyl si jí plně vědom, a snad každý byl by se jí zhrozil. Ale tím se nic nemění na faktu, že, třebas bezděky, ohlašuje se již přece, že všecky okolnosti k ní tlačí a nutí a že, třebas neuvědomělá, svou vnitřní silou obrací vývoj určitým směrem, což také v jiné formě a opět v pokračování vývoje Milíčem zahájeného se objevuje.

Od dob Milíčových zůstala otevřena otázka častého přijímání, o níž již víme, že nechtíc měla stejné pozadí, že jsouc důkazem neskonalé úcty ke Kristu a svědectvím jejího všestranného proniknutí, zároveň prokazuje snahu zjednati řádně žijícímu laikovi část těch výhod, jimž se těší kněz,

třebas nehodný, tedy opět projev této zásady, třeba neuvědomělý. A zase skoro všickni z učenců, jejichž jména byla uvedena, objevují se nám jakožto přívrženci tohoto požadavku. Od většiny z nich máme zachována díla doporučující časté přijímání způsobem rozhodným, důvody přesvědčivými. Stanovisko k tomuto požadavku stává se měřítkem pokrokovosti, a působení těchto mužů i těch, kdo vedle nich a po nich v tom směru pracovali, náleží zásluha, že požadavek Milíčem vyslovený již nezanikl, nýbrž tímto duchem vyvíjel se dále až k požadavku přijímání pod obojí, jež, jak již bylo vyloženo, jest přímým následkem častého přijímání a s ním tedy v přímé a organické souvislosti.

Ale v tétéž souvislosti také horlivá kazatelská činnost těchto mistrů, jíž známe jako přímé pokračování úsilí Milíčova a Waldhauserova, jejich zdůrazňování nutnosti častého a pilného kázání vede dále. Na témž základě a za týchž vývojových podmínek mohl vzniknouti a skutečně vznikl požadavek, jenž jest dalším pokrokem oné zásady: aby i schopný laik mohl se ujmouti slova na kázání, jak se s ním již v nejbližší době a stále častěji setkáváme.

Dobová nálada, jež činnost těchto mužů vznítila a podporovala, sama z ní zase čerpá podněty další. A nebylo možno jinak, když všecka tato činnost nese známky opravdového a upřímného úsilí, a když jí pečeť opravdovosti vtiskuje vedle ochotného, ale bezděčného podléhání vnitřnímu tlaku pokrokových nálad také jistá, arci jen do jisté míry se jevící neohroženost, s níž stojí za půsledky svého přesvědčení.

Když roku 1371 M. Vojtěch Raňkův Jindřicha z Oyty obvinil z kacířství, jak o tom ještě později uslyšíme, mezi články, které byly označeny za kacířské nebo podezřelé, a k nimž Oyta, ač s jistými výhradami a omezeními, přece se znal, čteme také tyto věty: Kdo nějaký skutek, o sobě dobrý, k němuž jest vázán příkazem, slibem nebo povoláním, učiní, jsa ve smrtelném hříchu, hřeší tím nanovo smrtelně ... Toliko duch sv., nikoli kněz, může odpouštěti hříchy; povinností kněze jest toliko oznámiti, že duch sv. hříchy odpustil ... Ze dvou kněží, z nichž jeden dovede rozeznávati (posuzovati, discernere), ale nemá moci rozhřešovati, druhý však, maje tuto moc, nedovede tak dobře rozeznávati, lépe jest (ke zpovědi) voliti prvého ... Universita v těchto článcích ztotožnila se s Oytou.

Roku 1385 M. Jan Munczinger, rektor škol v Ulmě a někdy žák university Pražské, byv od Dominikánů svého působiště obviněn z kacířství, předložil universitě Pražské (i Vídeňské) články prohlášené za podezřelé, a universita Pražská (i Vídeňská) neobávala se, třeba opatrně, prohlásiti, že nic kacířského není v článcích: Tělo Kristovo není bůh; člověčenství Kristovo není člověk; posvěcená hostie není bůh, o nichž, třeba nebyly kacířské, vždy bylo choulostivé mluviti, a ujala se také vět: Žádný tvor nemá býti uctíván kultem latriae, poněvadž ten jen Bohu přísluší; Kristus při svém z mrtvých vstání oslavil všecku svou krev, jež mířily přímo proti obřadnictví církevnickému a kultu ostatků.

A stejně nelze nevzpomenouti neohroženosti, s jakou Matouš z Krakova vyslovoval i nejkraj-

nější konsekvence svých zásad. Matouš sice, jak víme, neopakuje výslovně věty Occamovy, že také koncil může se mýliti, ale slyšeli jsme z jeho úst větu, že papeže neřádně žijícího netřeba poslouchati, a není mu cizí zásada, že hříšný kněz jest vlastně zločinec.

Zdá se mi téměř vyloučeno, že by žádného z těchto zjevů nebyla si povšimla, že by ničeho z těchto zásad nebyla zaslechla dospívající generace universitní, k níž náležel také Hus, jako vskutku také u Husa najdeme stopy aspoň zevního dotčení příkladem těchto mužů a hojně shod myšlenkových, a jako ještě na začátku 15. stol., také jinde můžeme pozorovati znalost jejich děl. Než dejme tomu, že nemožnost byla by skutečností, že by Hus a jeho generace opravdu nic nebyli zvěděli o těchto mužích a o jejich činnosti. Ani pak nedalo by se tím odčiniti, že mužové tito u nás působili, že působili pronikavě a pokrokově. Při nejmenším činnost jejich budila a pomáhala udržovati zájem o vážné otázky životní, dotýkajíc se rozličných, i nejtěžších problémů, ukazovala možnost uvažovati i o nich a tím do jisté míry — vždy ovšem ve smyslu dobovém — vybojovala jistou volnost projevu i o záhadách nejchoulostivějších, vzkřísila náladu pro tyto záhady, způsobila, že nové myšlenky, když se objevily, nalezly půdu připravenu, že také směr dalšího vývoje byl již takořka předurčen. Také zde tedy vývoj další jest s jejich činností nerozlucně spiat, jest přímým jejím pokračováním, i když snad někdy — nutno se vrátiti k tomu, co svrchu nadhozeno — popudy z jejich činnosti vznikající byly také rázu více negativního.

To platí do jisté míry o činnosti kazatelské. Víme již, že ani přímého vlivu jejich na vrstvy nejširší nelze vylučovati, ale ještě více působily tu vlivy nepřímé — a také zde vidíme souvislost s minulostí i budoucností. Listina Řehoře XI. na popud protivníků Milíčových proti němu kdysi vydaná, zmiňujíc se o neoprávněném Milíčově vykonávání úřadu kazatelského, dala podnět, že úřad arcibiskupský ještě před odchodem Milíčovým do Avignona vydal nařízení, aby nikdo, kdo není k tomu oprávněn svým úřadem anebo nemá zvláštního dovolení, neopovažoval se kázati. Zákaz tento potom často opakován a přísně prováděn, zůstal po celou budoucnost posledním prostředkem úřadu arcibiskupského proti nepohodlným kazatelům. Zvláště přísně však prováděn pod dojmem listiny Řehořovy nyní. A tak kdežto v Avignoně Milíč měl úspěch, v Praze, jak již jinde dotčeno, jeho směr ještě před jeho odchodem a tím více po jeho smrti pronásledován a potlačován.

Zprávy o vyšetřování — nutno se k tomu na chvíli vrátiti — ukazují již tenkrát další pokrok myšlenek Milíčových v lidu samém, jenž činí také pochopitelnými následující vlivy zmíněných pokrokových kazatelů. Již v oněch žalobních artikulech proti Milíčovi čteme, že někteří z jeho přívrženců na boži hod vánoční žádali přijímati třikrát s odůvodněním, že v ten den i kněz tak činí. A třeba při prolhanosti onoho pramene nelze určiti, pokud skutečnost žalobu odůvodňovala, také zde platí, že tendence vývoje postižena tu dobře. A stejně do vývojového rámce zapadá, slyšíme-li nyní při výslechu stoupenců Milíčových o ženě — byla to

Kačka z čeledi paní ze Šternberka — obviněné, že káže, a omezující popření viny aspoň tím, že doma po návratu z kázání opakuje družkám jeho obsah, i přiznávající, že složila nějaké modlitby.

To ovšem zvýšilo pozornost a horlivost úřadu arcibiskupského. Světlý zjev Milíčův stal se téměř přízrakem, jenž strašil špatné svědomí, mnoho úsilí vynaloženo na potlačení jeho směru. Kazatelé jemu oddaní přísně trestáni i vypovídáni, kázání zakazována a omezována, až se zdálo, že se úsilí podařilo. Ještě r. 1380 straší jméno Milíčovo polekané úřady, ale později se s ním v této souvislosti již nesetkáváme, zdálo se, ovšem klamně, že i památka jest vyhlazena.

Shoda okolností chtěla tomu, že tyto kroky především dotkly se kázání českých. Universitní professoři měli vždy postavení poněkud nezávislejší, a kdežto tedy oni svým krajanům mohli kázati jejich jazykem, lid český zůstával namnoze bez této útěchy. Ale nebylo lze zapomenouti činnosti někdy Milíčovy a jeho školy, nedostatek pokrokových, opravdových kázání českých tím větší budil touhu po nich, tím více podněcoval kazatelskou náladu. Zákazy arcibiskupské v jedné věci docilovaly, čeho jistě nechtěly, česká kázání konána soukromě, ano pokoutně po domích a tedy bez kontroly.

Ale stupňovaná nálada hledá všech prostředků k svému ukojení, jak jen poměry dovolují, snaží se i zákonnou cestou dojíti, po čem touží. Množí li se v pozdější době nadání právě pro kazatele určená, jest to jistě výmluvný doklad neutuchající nálady. A jejím opravdovým vtělením stává se kaple Betlemská.

Již sama zakládací listina ze dne 24. května 1391 a ostatní listiny, jež se založením jsou v souvislosti, jsou po nejedné stránce zajímavé, nejen tím, že se zde hlásí i noví lidé — Kříž kramář, v dalším vývoji ne nedůležitý. Hlavním účelem nového ústavu jest především a výhradně kázání, jemuž se v jistém smyslu přikládá význam větší, než každé jiné službě boží — jiných momentů dotknu se jindy. Kazateli a správci kaple ukládá se za povinnost konati určitá kázání, nikoli však sloužiti mši, to se ponechává jeho svědomí. Zakladatelé tedy jistě očekávají, že mši zpívati bude, neboť to má býti kněz řádný, dbalý svých povinností, ale neukládají mu toho, právě proto záleží jim více na jeho kázání. Ale také jinde jest patrno, že tento kazatel má býti jiný než veliká část tehdejšího duchovenstva. Správce nové kaple měl také velmi přísně zachovávati residenci, a zakladací listina, ač počítá s možností, že by chtěl míti beneficií více — byl to hřích tak všední, že se nad ním skoro žádný nezarážel a možnosti jeho ani u řádného kněze nevylučoval, — nařizujíc vzdálení jen v případech opravdu nevyhnutelných, jen se svolením úřadů a s dodatkem, aby neopomíjel za sebe ustanoviti zástupce, a hrozíc jinak ztrátou důchodů, dává na jevo, že zakladatelé, ač oné možnosti nevylučují, přece si jí nepřejí, zrovna jako Kříž kramář, když r. 1396 zřizoval v kapli místo oltářníka a druhého kazatele, výslovně mu zakázal sloužiti mši jinde — za peníze.

Podobně zakladatelé smiřují se s obvyklými oférami a milodary, připouštějí je, nemají však připadati správci kaple, nýbrž ukládati se ve spo-

lečné pokladně (po jednom ze tří klíčů měli míti správce, patron a jeho rádcové), aby z nich placena byla především náhrada faráři sv. Filipa a Jakuba, z jehož farní osady kaple byla vyňata a svými právy opatřena, dále opatřovány knihy a zbytek zachován pro zřízení druhého kazatele, po případě, až by kapitál náležitou měrou vzrostl, na založení kolleje pro chudé studenty, k čemuž pak, když štědrost a zbožnost Křížova sama nového kazatele nadala, dosti záhy došlo a vznikla kollej s biblickým jménem Nazaret — i zde smíme viděti vliv biblické nálady Milíčem vzbuzené.

Jako tedy hlásí se zde noví lidé, tak v díle jejich hlásí se nový program, program reformní, a kaple Betlemská jakožto výraz kazatelské nálady dobové, jakožto ztělesnění jejích požadavků, představuje také na venek přímou souvislost minulosti s budoucností.

Tím ovšem není řečeno, že by hnutí další bylo toliko napodobením toho, co předcházelo, ale jest jistě součástkou celého vývoje, ovšem vývoje stále pokračujícího, na který vedle starších působí i vlivy nové, které, již při zakládání kaple Betlemské se dílem uplatnivše, rostou i dále, neboť noví lidé stávají se a zůstávají jejich prostředníky, noví horlivci, již čeští.

IV.

Středověk své učenosti z veliké části nečerpal z původních pramenů, nýbrž cizím prostřednictvím, z druhé ruky. Jen tím lze vysvětliti, že přes to, že spor mezi realismem a nominalismem táhne se celým myšlenkovým vývojem středověkým a že základní rozpor obojího tohoto směru pramení z rozdílných názorů obou velikých řeckých filosofů Aristotela a Platona, středověk ani Aristotela a tím méně Platona neznal bezprostředně, z originálu, a ovšem ne důkladně. Aristoteles byl celkem známější, ale také on znám byl především prostřednictvím arabským a římským, prostředníkem znalosti Platona byl na prvém místě sv. Augustin, který svou opravdu velikolepou soustavu, držící klenbu veškeré potomní věrouky církevní, zbudoval na realistickém základě Platonově, ovšem dotčeném již také vlivy pozdějšího, ze základů Platonových vyrostlého učení t. zv. novoplatonismu.

A tím dospíváme ke skutečnému významu onoho hnutí v dějinách našeho náboženského vývoje, které lze u nás označiti jménem novoaugustinismus. Bylo již upozorněno, že hnutí toto u nás jest čistě náladové, nekritické; obliby dochází zprvu vše, co se nějakým způsobem pojí k osobě Augustinově a jeho přátelského kruhu, co se za

Augustinské nebo z jeho cyklu vyšlé vydává, jak o tom všem již jinde byla řeč.

Než při vší jen povrchní modernosti, při vší náladovosti, při všem shonu za zvukem jména musily se zvolna dostavovati také účinky hlubší. Již sama záliba v dílech Augustinského cyklu, v jejich čtení, opisování, překládání, zpracování, nejenom udržovala tuto náladu, nýbrž i nutně prohlubovala, třeba ponenáhlu, také vědomosti o něm, šířila známost vedle nepřesných také skutečných spisů jeho, přiváděla poznání jeho nauky a zásad.

A v tom právě tkví cena tohoto hnutí, v tom spočívá význam novoaugustinismu pro vývoj našeho hnutí náboženského. Novoaugustinismus připravuje návrat přes Augustina k Platonovi, usnadňuje přechod k proniknutí druhého tehdejšího směru filosofického, otevírá cestu vlivům druhého po Paříži východiska učeného odporu proti pokleslému stavu církve, vlivům university Oxfordské, urovnává půdu zkypřenou pokrokovým nominalismem pro přijetí pokrokového realismu Wyclifova.

Není správné tvrzení, které dosti často se vyskytuje, jako by Wyclif se svým realismem stál jaksi mimo vývoj. Ovšem nominalismus byl v tu chvíli a zůstal na dlouho — víme již proč — směrem moderním, ale ani realismus Wyclifův nesmí býti vylučován z vývoje, k němuž tolik přispěl. Záleží především na tom, že to byl realismus pokrokový, a neposlední známkou jeho pokrokovosti jest, že zůstávaje ovšem věren svému filosofickému základu, v praktických otázkách neuzavíral se vlivům, jež při nich jeho filosofický

soupeř nabízel. Realista Wyclif stojí v otázkách církevně politických pod silným a nepopíratelným vlivem názorů, jež vyslovoval nominalista Vilém Occam. Filosofický základ ovšem byl nesmiřitelný, boj nominalismu a realismu se vystoupením Wyclifovým a jeho vlivem zvláště na Pražské universitě přiostřil, ale pokrokových důsledků nominalistické praxe se nevzdal ani realismus, když na Pražské universitě zvítězil, pokrokovým jeho zásadám se nezpronevěřil.

Tak abych jednoho příkladu dotknul se hned zde již předem: Pozdější vystoupení M. Jana Husa a Stanislava ze Znojma proti podvodným zázrakům s domnělou krví Kristovou ve Wilsnacku jest jenom přirozeným pokračováním uvědomělého boje někdejších nominalistů Pražských proti pověře a zištnému jejímu vykořisťování, a také jinde uvidíme české Wyclifovské realisty navazovati na pokrokovou práci nominalistických předchůdců.

Tím však již předbíhám pásmu vypravování v němž jsme dospěli teprve k začátkům, nebo snad lépe před začátky vlivů university Oxfordské. Poznáme později příčiny, které působení Wyclifovo na náš náboženský vývoj činily téměř samozřejmým a nevyhnutelným, ale jest obecně známo, že vlivy tyto, nepopíratelné a nikým nikdy nepopírané, byly velmi značné. A již tato skutečnost sama pojišťovala by tudíž vynikající místo v našem náboženském vývoji tomu, kdo první na Oxford upozornil, kdyby ani jiná jeho činnost mu tohoto místa nezabezpečovala. A mužem, jenž první uvedl země naše ve styk s universitou Oxfordskou a jenž také jinou činností ve směru reformním vynikl, není nikdo jiný než nejučenější

Čech té doby, „muž hrozného rozumu a odivné paměti," jak pěkně Štítný vyjádřil svůj obdiv k němu — M. Vojtěch Raňkův, někdy žák, později professor i rektor university Pařížské, potom slavný kanovník a scholastik kapituly Pražské.

M. Vojtěch Raňkův z Ježova (M. Adalbertus Ranconis de Ericinio) zní plné jeho jméno, ale mimo jeho vlastní podpisy jen zřídka najdeme je v pramenech plně uvedeno. Nebylo toho ani třeba. Najdeme-li v pramenech pouhou zmínku o M. Vojtěchovi, můžeme ji obyčejně vztahovati k Vojtěchovi našemu, neboť zpravidla záznamy další některým detailem potvrdí nám, že nás tušení neklamalo. Bylo sice v této době několik vynikajících mužů i mistrů toho jména, ale M. Vojtěch byl přece jen jediný, při jednoduchém vyslovení tohoto jména sotva kdo ze současníků myslil na jiného. Štítný nebyl sám, jenž se divil hrozné jeho učenosti, kořili se před ní poctiví současníci všichni, nazývajíce ho člověkem osvíceným a mužem ohromných vědomostí (vir nimie literature), ba sami protivníci nesmějí, pokud ovšem nejsou stranníky vášní zaslepenými, upříti mu názvu nejslovutnějšího mistra. A vším právem. Jestliže v novější době dějí se pokusy tento jeho význam snížiti, jest to skutečně křivda. M. Vojtěch Raňkův není sice vzorem pevného a čistého karakteru, ale jeho veliké učenosti a tím i velikého významu vědeckého nelze mu upírati.

Pocházeje asi z vládycké rodiny z Ježova na Táborsku — pan Raněk z Velikého Ježova, dobrodinec kostela v Těchobuzi, jest asi otec a paní Běta odtudž snad matka jeho — Vojtěch r. 1349 stal se v Paříži mistrem svob umění a potom

i theologie, profesorem i členem kolleje Sorbonny, r. 1355—1356 i rektorem university a působil někdy později jako professor také na universitě v Oxfordě. I z tohoto pobytu může nás zajímati, že na obou místech, v Paříži i Oxfordě, kupoval a dával opisovati knihy; nejeden rukopis od něho a pro něj tam pořízený zachován podnes, jako také jiné zprávy ukazují, že jeho bibliothéka byla velmi značná, třebas jinak jeho hmotné poměry nebyly příliš stkvělé.

A ovšem i příležitost k významným osobním známostem se nacházela. Není vyloučena možnost, že mimo jiné vešel v bližší styky s arcibiskupem Fitz Ralphem, s nímž později srovnáván.

Již r. 1349 obdržel provisi papežskou na kanovnictví a prebendu při kostele sv. Víta. Ale buď že nedovedl v podobných věcech ještě dosti obratně si vésti, nebo z jiných příčin, ještě r. 1363 neměl místa podobného, a obdržel t. r. novou provisi na kanovnictví Vratislavské. Zatím však M. Vojtěch, vpraviv se do poměrů, začal proces o kanovnictví Pražské, a r. 1366 skutečně mu rozsudkem uprázdněné místo kanovnické přiřčeno. Od té doby vidíme ho mezi kanovníky, r. 1369 došel výnosného úřadu scholastika. Že by také byl býval profesorem university Pražské, jest tvrzení úplně bezpodstatné.

Nemilá aféra, do níž se zapletl, obviniv, ač tuším jen z nedorozumění, r. 1371 Jindřicha z Oyty z bludů, způsobila mu však nové nepříjemnosti. Universita ovšem stála za svým vynikajícím členem, ale také veřejné mínění bylo pobouřeno, nejspíš také tím, že Vojtěch, ač mu v nepřítomnosti arcibiskupově generální vikář uložil mlčení,

v přesvědčení, že Boha jest více poslouchati než lidí, vydal se do Avignona a tam věc oznámil auditoru papežskému. Ač prý se tak stalo jen soukromí, byl Jindřich z Oyty přece obeslán, neušel ani domovní prohlídce, ano měl i do vězení býti uvržen, od čeho prý také přímluva Vojtěchova ho zachránila. To vše arci stupňovalo rozčilení v Praze, zvláště když se ukázalo, že Jindřich z Oyty své artikuly všelijak omezil, a když r. 1373 výrokem rozsudí podezření z kacířství bylo s něho sňato.

M. Vojtěch stal se v Praze nemožným, a smíme asi věřiti zprávě, třeba z kalného pramene plynula, že sám císař Karel odňal mu svou přízeň. Obvinění z kacířství vrhalo stín na celou universitu, na níž si Karel právem zakládal — M. Vojtěch uznal sám za dobré universitě se omluviti zvláštním listem (r. 1372), v němž snaží se chování své vysvětliti, ač arci ne vždy se zdarem a snad ani ne vždy podle pravdy.

Do Prahy však M. Vojtěch vrátiti se asi neodvážil, odebral se do Paříže, znovu k úřadu učitelskému. A tu málem bylo by ho potkalo cosi podobného, jako v Praze připravoval Oytovi. Hned na počátku této jeho činnosti jeden výrok jeho zdál se ne sice kacířským, ale povážlivým, a M. Vojtěch musil ho odvolati. Smíme-li věřiti zmíněnému již kalnému prameni, běželo o mínění, že kněží i faráři, jsou-li na studiích, nejsou povinni říkati hodinky, což ovšem, jak ještě uvidíme, zásadám Vojtěchovým by neodporovalo

Ale podle všeho událost tato nezůstala bez vlivu na jeho postavení na universitě, jeho hmotné poměry nebyly asi stkvělé. Ovšem také o tom

vypravuje svědek ne právě spolehlivý, mladý Jan z Jenštejna, potomní arcibiskup, jenž tou dobou zavítav do Paříže, s Vojtěchem se tu setkal, ale vypravuje o tom teprve později, po úplném znepřátelení, a jest-li v jeho líčení i zřejmá nepravda nebo úmyslné zkroucení, jinde zase jest viděti, že tu není pravda celá. Vyčítá mu sice všecka dobrodiní, která mu prokázal, prý mu dokonce musil slušný oblek koupiti, ale zapomíná, co víme odjinud, že služby byly oboustranné. M. Vojtěch zase byl mu pomocníkem při shánění peněz, jichž lehkomyslný nastávající biskup Míšenský vždy potřeboval, a byl mu rukojmím při výpůjčce 500 zlatých, kterážto ohromná na ten čas summa nesvědčí právě, že by stav Vojtěchův byl býval tak bídný. Také již r. 1374 vrátil se M. Vojtěch bez závady do Prahy ke svému úřadu, který zastával do smrti Zemřel ve vysokém věku jako „movitý kanovník“ dne 15. srpna 1388.

M. Vojtěch Raňkův jest typem universální, internacionální učenosti středověké, první Čech, kterého takto poznáváme. Všecky přednosti a všecky vady, jež karakterisují tuto učenost, najdeme u něho, a také jeho povaha jest plna odporů. Obsáhnuv všecko vědění současné, zdědil také jeho domýšlivost a nesnášelivost k cizímu mínění — obé patří ke karakteristice středověké učenosti, — a tyto vlastnosti v jeho četných sporech objevují se někdy velmi nepěkně. Krajně úzkostlivý o jednotu víry, tuší leckde kacířství bez důvodů, ale sám nedovede se ubrániti názorů podezřelých a nedá se ve svém přesvědčení zviklati, ani když mu vášnivý protivník výtku kacířství skutečně vrhá v tvář. University Pařížské

hájí, i když za schismatu přilnutím k Avignonu stala se v Římě nenáviděnou, a v traktátě, který dvojici papežské věnoval, vede si tak, že mu rozčilený arcibiskup vytýkal, asi neprávem, sklon ke vzdoropapeži.

Universita Pařížská byla jeho chloubou, tím, že byl jejím členem, chlubí a vynáší se někdy až do malichernosti, drážde tím zvláště Jana z Jenštejna, stejně domýšlivého a stejně malicherného, ale při tom projevuje správné pochopení pro činnost Štítného a jest mu rádcem v obtížných otázkách, stejně jako zpracováním příbuzenského názvosloví přispívá do vznikajícího českého slovníku. Také pro jiné zástupce směru reformního má, jak uvidíme, plné porozumění a stejně jest i sám přítelem oprav, ale to mu nevadí, aby po celý život spokojoval se jenom důchody svého úřadu, odmítal vyšší svěcení, nenosil tonsury a zdráhal se zpívati hodinky, odbývaje prý naléhání arcibiskupovo výmluvou, že již, co třeba, slyšel v kostele od jiných, což ovšem přepiatému arcibiskupovi nestačilo, zvláště když ho vinil, že pro stálé mluvení a povídání s jinými kanovníky neměl ani času poslouchati. A při všem chápání a schvalování činnosti Štítného a vůbec činnosti literární, potřebám lidu sloužící, M. Vojtěch sám necítí s lidem, z něhož vyšel, a když arcibiskup odhodlal se zříci se t. zv. odúmrtí, t. j. nespravedlivých nároků na jmění poddaného sedláka, zemřelého bez přímých mužských dědiců, M. Vojtěch zaujal proti lidumilnému odhodlání arcibiskupovu stanovisko odporně zpátečnické, na němž nic nemůže změniti, že také arcibiskup v tomto velikém sporu (vzbuzeném z části i jinými příčinami, při nichž

M. Vojtěch, nepočínal si vždy dosti mužně a svými jízlivostmi dráždil protivníka k urážkám a hrubostem) zachoval se k starému učenci neobyčejně surově a bezohledně. Spor nebývá vždy líčen správně, a nemohu se zde jeho líčením zdržovati. Jest zajímavé, že nepřímý podnět k němu dal král Václav — jest to jedna z příležitostí, kdy můžeme pozorovati živý zájem tohoto panovníka o otázky vědecké, — a výpovědi Vojtěchovy o průběhu této části sporu nejsou tak nepřesné, jak se někdy tvrdívá od těch, kdo zamlčují násilnosti, jichž se vůči Vojtěchovi arcibiskup dopouštěl. A také když se potom spor rozšířil na otázku odúmrtí, M. Vojtěch vyvracel, a ne neobratně, jen biblický základ svých protivníků, čímž ovšem nechci hájiti ani stanoviska, které zaujal v praxi, žádaje, aby aspoň pro kapitulní statky zůstalo v platnosti, čeho se arcibiskup pro své statky vzdával. Bylo to stanovisko krajně nehumánní, a také ovšem v této otázce budoucí hnutí M. Vojtěcha úplně opustilo.

Také zde lze viděti, jak pokrokoví realisté čeští ujímají se dědictví svých nominalistických předchůdců cizích, proti stanovisku M. Vojtěcha Raňkova vracejí se v souhlase s úmysly arcibiskupovými k zásadám oněch pokrokových cizinců. Jest známo, že také Hus sám nejednou vyslovil se rozhodně proti braní odúmrtí, stejně jako činili Štěpán z Kolína, Ondřej z Brodu, Stanislav ze Znojma, Petr ze Stoupna.

Vůbec jeví se nám M. Vojtěch jako syn své doby, doby přechodní, jejímž vlivům, přednostem i vadám podléhá, ani snad nevěda. A tím právě lze vysvětliti, že při všem svém konservatismu,

někdy přímo zpátečnickém, přece stojí v čele pokrokového hnutí, kolem něho opravdu seskupují se všickni, kdo jsou pokrokoví, zvláště také z českého národa. Vedle Štítného poznáme jeho upřímné a obětavé styky také s Matějem z Janova, ze starších zástupců hnutí reformního vidíme ho v přátelské korrespondenci s Waldhauserem, s nímž v obdivu k jeho činnosti přátelské styky navázal ještě před osobním seznámením, jsa k němu arci lákán i svým odporem proti mnichům žebravým, Milíče sám nazývá svým obzvláštním přítelem, jemuž také opravdu své přátelství častěji skutkem osvědčil. Víme již, že svým výrokem o kázáních Milíčových z vnuknutí ducha sv. psaných jistě přispěl k zmírnění postupu proti Milíčovi po jeho označení Karla IV. Antikristem, on to také byl, jenž svůj obdiv k Milíčovi vyjádřil pěknou nadsázkou, že ku kázání, k němuž Milíč připraví se za hodinu, on sám by potřeboval měsíc.

Zejména však nutno vzpomenouti jeho úsilí, aby Milíčův Jerusalem zůstal zachován svému účelu, k čemuž ho vedle pánů z Rosenberka Milíč sám určil svojí závětí. M. Vojtěch přičinil se o to opravdu horlivě, ale úsilí úřadů duchovních shladiti památku Milíčovu bylo silnější. Ještě r. 1374 císař Karel daroval Jerusalem řádu Cisterciáckému. M. Vojtěch ani pak neustal, několikráte vyzval Cisterciáky, aby Jerusalem vyklidili, a jak mu na věci záleželo, jest nejlíp patrno z toho, že ještě krátce před smrtí dbal vykonáním toho, co jemu se nepodařilo, pověřiti jiné.

Listina o tom jest v nejednom směru zajímavá. Byl to opravdu výkvět pokrokové společnosti,

který tu Vojtěch kolem sebe shromáždil, vedle jmen starých hlásí se také zde i jména nová. Za vykonavatele určeni tu vedle pána z Rosenberka a j. nástupce Vojtěchův v úřadě scholastika, bude-li Čech, jinak děkan Pražský, kněz Martin, kdysi společník pana Milíče, Vojslav, farář v Miličíně a korrektor, někdy rovněž spolupracovník Milíčův, oltářník Štěpán z Kroměříže, rovněž věrný druh Milíčův, Mikuláš, kazatel Milíčův a M. Matěj, farář ve Veliké vsi — což není nikdo jiný, než Matěj z Janova, z měšťanů pak Pražských mimo jiné Angelo apotekář, známý nám již praktický průkopník snah humanistických, Machuta suken kraječ, který za pronásledování směru Milíčova dovedl se vymknouti inkvisitoru, když žádal, aby proti Milíčovi vypovídal, Kříž kramář, za málo let později zakladatel kaple Betlémské.

Ale obdiv nebyl pouze theoretický, přátelství nejevilo se jen účinnými úsluhami pro živého i mrtvého, světlý příklad Milíčův budil k následování. M. Vojtěch sám proslul činností kazatelskou, jeho vybroušené výmluvnosti užíváno zvlášť při slavnostních příležitostech (nad rakví Karla IV., při vítání legáta papežského Pilaea a j.), a jeho řeči, pokud jsou přístupny, ukazují, že pověst o jeho řečnické slávě a veliké učenosti nelhala. Stačí vzpomenouti jeho pohrobní řeči nad Karlem IV., mistrně stavěné a při vší někdy až přetíženosti citáty upřímnou bolestí prodšené — zde poprvé užito pro Karla názvu otce vlasti, — stejně jako stkvělou a při tom nevtíravou a nevlichocující se, nýbrž srdečnou apostrofou mladého Václava působící.

Pověst jeho řečnická měla ovšem starší základ. Již za prvního pobytu v Paříži jeho výklady pro-

sluly, a jejich směr lze vytušiti, když protivníci říkali o něm, že jest „jednoduše Armachanus", čímž míněn biskup Fitz-Ralph, známý svými ostrými útoky na mnichy žebravé, s nímž, jak řečeno, není nemožno, že M. Vojtěch měl i osobní styky, ač zcela bezpečná zpráva tato není. Nálada tato obráží se i v jeho zmíněném již dopise Waldhauserovi, ujímajícím se zvláště farářů proti přechvatům mnichů žebravých, z něhož zároveň lze vytušiti, jak tu asi působilo jeho živé slovo. I v samé kapli Sorbonny dostalo se mu příležitosti kázati, tím spíše tedy užíval jí v Praze. Na synodě r. 1385 měl kázání proti zkaženosti kněžstva, horle zejména proti svatokupectví a neslušnému obleku kněžstva. Stav církve, praví zde, zhoršil se vlivem některých velikých kněží, kteří vstupují za peníze jako Šimon Magus, nebo prodávají milosti duchovní, nebo pomocí bohatství, příbuzenství, násilí i přímluv mocných tohoto světa uchvacují kněžství, obelhávajíce papeže. Tím také život kněžský upadá: chodí bez přikrývek hlavy nebo s birety mistrskými po krčmách, jiní v sukních napřed i vzadu rozstřižených se procházejí na potupu stavu kněžského, jiní v nosatých střevících běhají mezi lid, v krátkém a vykasaném oděvu při tanci skáčí; od tisíce let nebylo tak rozpustilého obleku u kněží, a ten jest příznakem nepořádného života.

Ovšem srovnány se smělými výtkami kazatelů výše uvedených znějí tyto výroky dosti krotce. M. Vojtěch cítil asi sám, že jeho vlastní životní praxe nedává mu oprávnění k příliš veliké přísnosti. Tím hlubší bylo za to jeho působení literární. Jestliže jeho vlastní zkušenost podnítila jeho

vystoupení spisem dosud málo známým De vectigali clericis imponendo, jak se zdá, proti přetěžování desátky papežskými, jeho vědecký věhlas činil ho druhdy rozhodčím v jednotlivých sporných otázkách.

Jest jistě zajímavé, že od něho vychází první jakýsi náběh ke kritickému zkoumání listů přičítaných sv. Jeronymovi, tedy jednomu z autorů jakožto příslušníků kruhu Augustinského tehdy zvlášť oblíbených, a jeho zkoumání vyznělo proti pravosti jednoho z těchto listů. Podobně všímá si sv. Bonaventury, kterého jeho mystika činila rovněž oblíbeným autorem, a pořizuje praktické výpisky z jeho výkladu na evangelium Janovo (Notule de libro Bonaventure super Johannem), i později oblíbené.

Na přání Augustiniánů Třeboňských vyslovuje se o závaznosti jejich řehole (ač druhé, choulostivé otázce o vidění boha opatrně se vyhýbá). Sem náleží i list o pravidlech životních, sice jeptiškám Svatojirským adressovaný, ale všem jeptiškám Benediktinským určený a slovy rozhodnými povinnosti řeholní, zvláště neoprávněnost soukromého jmění připomínající a přílišné uvolnění mravní, nedovolené pletky a časté opouštění kláštera vytýkající, jak k tomu patrně dal podnět nedávný případ abatyše Kateřiny z Lipoltic, jež pro rozpustilý život musila býti donucena k odstoupení (1386).

A ovšem také jindy bylo M. Vojtěchovi dotazy o jednotlivých pochybnostech zodpovídati, z nichž nejpamátnější jest jeho odpověď na dotaz faráře u sv. Martina menšího, Martina z Nové vsi, v níž se vyslovuje, ač opatrně a s výhradami,

ve prospěch ne sice denního, ale častého přijímání.

Tato činnost pojišťuje M. Vojtěchovi významné místo v našem vývoji vedle ostatních již uvedených učenců a někdy i před nimi. Prostředkuje spojení s minulostí, připravuje budoucnost. Po této stránce však nejúžeji připojuje ho k vývoji dalšímu jeden z posledních jeho činů, jeho závěť z 2. dubna 1388. Listina sama jest nejedním směrem zajímavá. Jest psána v domě Kříže kramáře, kterému při vykonávání závěti měla připadnouti značná úloha, vedle něho i mnozí z těch, které jsme svrchu v okolí Vojtěchově poznali, tu vystupují; jejího významu po stránce národní bude ještě níže dotčeno. Ale nade vše důležitý jest její obsah. Všecko své jmění (mimo knihovnu, již věnoval klášteru Břevnovskému, kde také zvolil pohřebiště), velmi značné, určil na stipendium pro dva české studenty na studia v Paříži a Oxfordě. Sám první Čech, který v Oxfordě působil, tímto činem pojistil bližší sblížení Prahy s Oxfordem, které na vývoj našeho náboženského hnutí mělo nabyti tak závažného vlivu . . .

Než plod této poslední setby Vojtěchovy měl vzejíti teprve později. Zatím naše hnutí náboženské, vyrůstající dosud na výsluní vlivu university Pražské, právě nyní mělo se ozdobiti novým, ušlechtilým květem, jaký jen v této době a jen na naší půdě vzejíti mohl. Dříve než Oxfordský ještě jednou měl se poněkud jinak a přímo uplatniti vliv Pařížský, ovšem vliv zažitý, domácími prvky probuzený a ovzdusím celé doby prosycený.

M. Vojtěch Raňkův nebyl jediným Pařížským mistrem v souvěkých Čechách, a právě o něm, ač

si na tom tolik zakládal, nebylo tohoto označení specificky ani užíváno. Arci o něm nebylo toho ani třeba, pro něho stačilo pouhé jméno, jako zas označení mistr Pařížský platilo v této i pozdější době, pokud jím měl býti rozuměn domácí někdy člen této university, vždy jinému muži, blízkému krajanu Vojtěchovu a blízkému jemu také smýšlením, ač tu ovšem nad něho jak životem, tak činností i zásadami vysoce vyniká.

„Mistrem Pařížským" nazývá se Matěj Václavův z Janova na Táborsku, rovněž asi rodu vladyckého, asi v polovici 14. stol. narozený. Počátkem let sedmdesátých setkáváme se s ním v Praze. Jistě smíme se domnívati, že touha po vzdělání přivedla ho sem, a opravdu také za tohoto pobytu v Praze celému jeho dalšímu vývoji položen základ, od něhož se Matěj po celý život neodchýlil. Než nestalo se tak na universitě, jejímž členem Matěj z Janova stal se nepochybně teprve mnohem později. Za tohoto pobytu v Praze prošel školou jinou, jejíž vlivy snad byly ještě pronikavější, než by byly mohly býti universitní.

Matěj z Janova měl to štěstí, že poznav již asi někdy před tím Waldhausera a Milíče jako kazatele, dostal se také do kruhu oněch horlivců, jež kolem sebe shromáždil Milíč, a třebas, jak se sám přiznává, v blízkosti Milíčově setrval jen kratičký čas, vliv Milíčův objevil se trvalým. Uvidíme později, že činnost Matějova vychází vlastně z Milíče, jest přímým a uvědomělým pokračováním v činnosti jeho, třeba prohloubenějším, a třeba dospívala s postupujícím vývojem také dále. Ale snad ještě lépe osvětlí ten něžný poměr, jímž kouzlo osoby Milíčovy ho k sobě připialo, ona

krásná slova, kterými Matěj z Jancva ještě po letech provází své vřelé vzpomínky na Milíče, pravě, má-li vypravovati o ctnostech Milíčových, že vidí na sobě splňovati se slova básníkova: nadbytek činí mne k tomu chudým.

Ještě před smrtí Milíčovou však, r. 1373 Matěj z Janova odešel do Paříže, r. 1376 stal se mistrem svobodných umění a studoval dále theologii, celkem 9 let, tedy v době velmi vzrušené, kdy, jak již jinde dotčeno, papežské schisma hrozilo podrýti i existenci university. Matěj z Janova zde mnoho získal, jeho sklon k mírnému realismu a s ním příbuzné mystice, snad již z Prahy přinesený, byl tu ještě utvrzen, i když ne vlivy universitními, nýbrž jinými. Ale také universitě děkoval za své znamenité vědomosti, jež ho staví na vrchol současné vědy; a jest tudíž docela přirozené, že si, ač prost domýšlivosti a malichernosti Vojtěcha Raňkova, university Pařížské velmi vážil, nazývaje ji nejvyšším sídlem veškeré moudrosti a učenosti, jako také vlivy Pařížského studia prozrazují se v jeho činnosti všude. Chystaje se do vlasti, Matěj z Janova nejprve vypravil se do Říma ke kurii, kde r. 1381 obdržel milostný list papežský na kanovnictví Pražské s prebendou, až by se která uprázdnila, jako již od r. 1378 byl v držení provise na jakýkoli jiný úřad duchovní na patronátě arcibiskupa, probošta, děkana či kapituly Pražské. Nezákonný tento způsob zadávání úřadů duchovních tak se již vžil, a tak bylo nesnadno jinou cestou hodností dosíci, že ani Matěj z Janova neváhal tuto daň době zaplatiti, ač myšlenky z okolí někdy Milíčova čerpané v něm nijak neutuchly. Právě při této příležitosti

poznal však Řím, poznal i jiná města italská, a poznal zároveň hluboký mravní úpadek kněžstva, jak se zde jevil, a často později uvádí doklady právě odtud.

Vrátiv se, asi přes Norimberk, do Prahy, Matěj z Janova byl sice na základě svých listin přijat do počtu kanovníků, ale to byl pouhý titul, důchodů nedošel, a ačkoliv čtyřikrát se pokusil i cestou soudní své nároky na jednotlivá beneficia uplatniti, důchodů kanovnických nedošel ani r. 1392 ještě, ani nikdy potom, musil viděti, jak místa jemu náležitého zmocnil se jeho protivník, sám zůstal chudým učencem. Ve stísněných poměrech podal mu pomocné ruky M. Vojtěch Raňkův, poskytnuv mu pohostinství ve svém domě až do své smrti. Teprve potom, r. 1388, podařilo se Matějovi, snad na základě druhého listu papežského, dojíti fary ve Veliké vsi (Michelsdorf) u Mašťova.

Než Matěj z Janova nechtěl ani pohostinství Raňkova užívati v nečinnosti. Jsa v té době také zapsán na universitě Pražské, oddával se horlivé činnosti spisovatelské a věnoval se také, přijav již dávno před tím svěcení, úkolům kněžským, jednak jako poenitenciář arcibiskupský u sv. Víta, zejména však jako kazatel u sv. Mikuláše na Starém městě. Činnosti kazatelské v tomto kostele nepřerušil, ani když mu byla propůjčena fara ve Veliké vsi — nadbytečný doklad pro to, co jsme poznali již dříve, jak tomuto hříchu doby podléhali i ti, kdo o zlepšení mravního stavu chtěli pracovati. A kázání Matějova opravdu nesla se duchem Milíčovým, nad něhož arci pokročil dále.

Vycházeje z poznání, že zevnějškový formalismus a ploché obřadnictví církev ovládnuvší jsou

jí na škodu, a spatřuje neustále kolem sebe doklady o škodlivosti tohoto systému, Matěj z Janova neváhal své posluchače na to upozorniti, vystupuje otevřeně proti přílišnému uctívání obrazů, soch, ostatků. Prvním podnětem k tomu bývaly podvody, k nimž podobné věci sváděly. To jsme viděli u Waldhausera, Milíče i j., to bylo také popudem Matějovi z Janova. Ale jako tam jsme viděli, že odpor má také hlubší pozadí, tak u Matěje z Janova dostavují se také další důsledky. Nejenom proti podvodům, pokud s tím jsou spojeny, ale vůbec proti přeceňování úcty obrazů vystupuje Matěj z Janova, ukazuje, že přílišné uctívání obrazů a ostatků odvádí od pravé úcty k Bohu, vede k zpovrchnění života křesťanského, k pomíjení vlastního jeho účelu. Matěj z Janova nezamítá obrazů vůbec, jakmile však nějaký obraz jest více uctíván než jiné, jakmile se lid častěji u něho zastavuje a svíce zapaluje, má býti obraz z chrámu odstraněn. A dokonce, když se mluví o zázracích, které obraz nebo socha činí, má býti ihned zničena, poněvadž tím ďábel pokouší lid. Naproti tomu žádá Matěj z Janova prohloubení křesťanského života, jemuž tato nezřízená obřadnost brání, jak jest mu toho nejlepším důkazem, že jest největší překážkou nejúčinnějšího prostředku k povznesení života — častého přijímání, které velmi horlivě doporučoval.

Než otázka častého přijímání, jako se stala heslem pokroku, tak byla nenáviděna u úřadů duchovních již od dob Milíčových, jako vše, co s Milíčem souviselo. R. 1388 (18. října) vydán na synodě přísný zákaz, aby nikdo neopovažoval se podávati laikům častěji než nejvýš jednou za mě-

síc, a také již tenkrát jednáno o tom, že se nemá vystupovati proti úctě obrazů. Nemohl tudíž Matěj z Janova, když ani pak ve své činnosti neustal, ujíti zbystřené pozornosti úřadu arcibiskupského. Dne 18. října 1389 byl Matěj z Janova se dvěma přívrženci donucen k odvolání. Musil prohlásiti, že obrazy nedávají podnětu k modloslužbě a nemají tudíž ani pro jakékoli zneužívání býti ničeny a páleny, že mají býti uctívány i klekáním a zapalováním svěc, a o zázracích, které při nich se stávají, má se věřiti, že se mocí boží dějí, že ostatky svatých, jejich kosti, oděv atd. mají býti ctěny, a že svatí v nebi více mohou zásluhami a přímluvami prospěti než lidé svatě žijící, že ze zásady, že člověk důstojně přijímající stává se mysticky údem Kristovým, nelze vyvozovati, jako by i jednotlivé jeho údy stávaly se údy Kristovými, že laikové nemají býti vedeni a pobízeni k dennímu přijímání, že nemá každý začínající kajícník býti vybízen k přijímání, a že k dennímu přijímání nemá býti připuštěn každý bez rozdílu.

Vůči těmto obviněním nemělo arci velkého významu, že měl Matěj z Janova také býti tázán, proč zanedbával říkání hodinek anebo je zkracoval, měl-li kázati, poněvadž ani studium ani kázání neopravňuje k jejich pominutí.

Za pokutu bylo Matějovi z Janova zapovězeno kázati a bohoslužby konati mimo svůj farní kostel; měl býti patrně odstraněn z Prahy. Ještě krutější trest stihl druhého z jeho stoupenců donuceného k odvolání, kněze Jakuba z Kaplice, u něhož arci vývoj pokročil dále.

Srovnáme-li záznam o jeho odvolání s tím, k čemu se Jakub sám přiznal ve své žádosti ke

stolici papežské — oba prameny se dílem shodují, ale doplňují se i tam, kde se rozcházejí, — poznáváme, že Jakub dospěl již ke konsekvencím mnohem smělejším, třebas ve článcích, jež musil odvolati, i ony byly ještě někdy zveličeny. Jestliže podle vlastního přiznání řekl, že Marie může lidem více prospěti než ostatní svatí, sotva bude lze pochybovati, že ani mínění, které musil odvolati, nebyl vzdálen, že totiž svatí v nebi nijak lidem žijícím nemohou přispěti, a že modlitby za mrtvé nic jim nepomáhají, neboť také výrok, k němuž sám se zná, že plnost milosti jest toliko v Kristu, v panně Marii však toliko prostředečně, ve skutečnosti nezněl tak nevinně, a správněji asi vystihuje i smýšlení i drastický způsob vyjadřování Jakubova odvolací artikul, podle kterého užil slov, že panna Maria jen tak jest milosti plná, jako nádoba naplněná pivem anebo člověk dobře nasycený jídlem a pitím.

Odvolací článek, že zbožný člověk smí knězi odpírajícímu časté přijímání svátost vyrvati z rukou, jistě vzniknul z neporozumění (snad úmyslného) příliš populárnímu výkladu, že zbožný laik, kdyby mu kněz odepíral časté přijímání, smí tak úsilovně žádati, až by se zdálo, že svátost knězi téměř rve z ruky, a tak také jinde asi nedorozumění spolupůsobilo. Ale nepřekvapí věty: těm, kdo uctívají Marii, Augustina, Františka a p., dopouštějíce se při tom krádeží, cizoložství, vyděračství a jiných zločinů, ono uctívání nemůže prospěti, a dobré skutky, učiněné ve stavu hříchu, třeba jinak prospěšné, k životu věčnému prospěti nemohou, tedy totéž, z čeho byl viněn Oyta. Jakub sám, připouštěje své horlení pro časté přijí-

mání a odsuzování přílišné úcty svatých na úkor úcty k božímu tělu, zná se k výroku, že lépe by bylo obraz úcty této Bohu ujímající spáliti, a jinde, že udíleti odpustky k obrazům, a ne k tomu, koho představují, jest pošetilé. Ale i tu jest snadno možné, že přílišná horlivost strhla ho i dále, že tedy není zcela bez podstaty obvinění, že kosti a relikvie nemají býti ozdobovány, že by nebylo hříchem spáliti je, a že Jakub jednou, ukázav na sochu panny Marie, řekl, že by si na ohni z ní raději uvařil hrách. Podobně asi správněji v odvolání než v přiznání zní žaloba, že místo předepsaných hodinek stačí studovati a kázati, zásada to, z níž současně i Matěj z Janova byl viněn, a jež plně odpovídá směru jejich činnosti, zevnějškové obřadnictví odmítající.

Ale to platí také o názorech jiných: almužny na smrtelném loži za sebe nebo rodiče učiněné ze jmění křivě nabytého prospívají nanejvýš tomu, komu jmění odcizeno, neboť Bůh nepřijímá oběti z krádeže; živý člověk (sám Jakub) je spíše hlasatelem pravdy než kůže mrtvých zvířat (pergameny); kdo se žehná křížem, než jde krást či smilnit, tomu znamení to není nic platné; kdo ze jmění vydřeného ozdobuje sochy a ostatky, nečiní nic bohumilého.

Jsou to skoro vesměs názory, které plně vyplývají ze základů daných, k nimž vývoj směřoval, i když vždy dojíti nemusil, tím zajímavější, že se objevují již nyní, jako se také i v podobě mírné i v nejkrajnější objevují v době této i mnohem pozdější, v oné již nyní, jak brzo uvidíme.

Ale ovšem lze pochopiti, že trest Jakubův, jehož se pak odvoláním ke stolici papežské chtěl

zbaviti, byl mnohem těžší; byl zbaven práva kázati na 10 let. —

Matěj z Janova odvolal, ale přesvědčen nebyl, a jako později často svého odvolání želel, tak přesvědčení svého nezměnil. Otázka častého, třeba denního přijímání zůstala jako před tím i potom jeho základním požadavkem, o který nikdy se nepřestal zasazovati s největším úsilím. Ve svém velikém životním díle, o němž sám dí, že je psal z lásky a úcty k svátosti, nestačí na potřebu častého přijímání upozorňovati, théma se vrací znovu a znovu i ve velikých souvislých částech, i v částech jiným otázkám věnovaných. A že také základ zůstává týž, že řádným laikům má se dostati části výhod, jimž se těší kněží, ukazují na př. slova: „Kněží dnes, často sloužíce mše, těší se z nasycení tělem a krví Kristovou.... Proč tedy nečiní tak i jiným, totiž laikům.., stejně je k svátosti připravujíce a pobízejíce? ... Odpovídají-li, že jim bylo dáno, jest to čirá nevědomost a lež, neboť pán dal sebe všem obecně bez přijímání osob ... Říkají-li však: my jsme hodni a k tomu zřízeni, ne laikové, nebo aspoň my více než laikové, jest to pýcha a z ní závist a neschopnost, neboť nikoliv úřad činí koho důstojným k přijímání, nýbrž víra a láska a dobrý život“.

A že nezměnil svého přesvědčení o úctě obrazů a ostatků, toho nejvýmluvnějším důkazem jest, že do svého životního díla pojal i své spisy této otázce již před odvoláním věnované, závadných partií nevypustiv i nové téhož rázu připojiv. Tak tu čteme: „Stává se, že ve chrámích skrze obrazy dějí se znamení, zázraky, uzdravování; to jest velice nebezpečné a téměř zjevné tajemství a před-

zvěst Antikrista a dílo ďáblů, aby Kristu bylo ukřivděno a prostí lidé svedeni, přičítajíce jakousi božskou moc obrazu dřevěnému nebo kamennému, ... zapomínajíce, že jest to dřevo bez smyslu a bez života, neposvěcené aniž požehnané slovem božím. Každá šibenice v městě jest užitečnější a prospěšnější než nějaký nejuctívanější obraz či socha v chrámě. Neboť šibenice jest prostředkem a znamením spravedlnosti boží a zmenšením špatnosti lidské, má tedy pevné svědectví v slově božím, kdežto o obrazech mnoho zlého řečeno jest v Písmě, ... ano od obrazů a jejich ctění všecka pohanská modloslužba vzala počátek.“

Podobně také pro onu méně závažnou výtku najdeme četné doklady i později, na př.: „Dnes více dbají toho, jestliže kněz náhodou neodříká primu přede mší, nebo nedrží se zvyklého pořádku, než když jest lhář, opilec nebo lakomec atd. A mnohem spíše dělají si svědomí, když jiný veršíček nebo responsoř nebo alleluja řekne při mši, než velí obecný předpis, než když jde do krčmy a celé hodiny i dni marně žvaní a klevetí.“

Smýšlení svého Matěj z Janova tedy nezměnil nikterak, jen o někdejší jeho horlivosti kazatelské již neslyšíme, za to tím pilněji oddal se činnosti spisovatelské. Přes někdejší odvolání úřad arcibiskupský, víme ovšem, že právem, mu nedůvěřoval. Roku 1392 Matěj musil mu předložiti své dva spisy. Jeden bylo asi jeho životní dílo, o němž hned bude řeč, o druhém dovídáme se zajímavé podrobnosti, že byl psán česky; o osudu jejich však neslyšíme, jen se ještě dovídáme, že později

13. září 1392 Matěj z Janova slíbil v konsistoři poslouchati rozkazů arcibiskupových ve všem dovoleném a slušném, načež mu dovoleno konati kněžské funkce kdekoli. To jest poslední zpráva. Roztrpčen smutným stavem přítomným, Matěj z Janova ustupuje z veřejnosti a v ústraní umírá dne 30. listopadu 1394. Na jeho hrob u sv. Víta položen r. 1398 mramorový náhrobek. Ale trvalejší pomník než tento, který ještě v 15. stol. poškozen, zbudoval si sám svou činností.

Literární činnost Matěje z Janova byla dosti rozsáhlá. Vedle několika kázání zachoval se i latinský výklad desatera (De decem preceptis), a jistě jest zajímavé, že také on zvláštní spis věnoval umučení Kristovu (Super passione domini), tím zajímavější, že spis dokončen byl hned v prvních letech pobytu Pařížského, snad r. 1378. Ale vlastní literární i reformátorský význam Matějův tkví v jeho velikém díle životním, dokončeném mezi l. 1388—1392 De regulis Veteris et Novi testamenti — o pravidlech Starého i Nového zákona.

Bylo o tomto díle kdysi řečeno, že název nevystihuje obsahu, že by mu lépe slušel název „o pravém a lichém křesťanství", bylo dále řečeno, že jest přísnou kritikou tehdejšího stavu společnosti církevní. Ale to není vše. Regule jsou jistě rozjímáním o pravém a lichém křesťanství, jsou i přísnou kritikou tehdejší církve, jsou spisem vzdělavatelným i polemickým zároveň, ale vedle toho všeho a nad to vše jsou také smělým výkřikem duše stísněné přítomným tlakem, srovnávající život nynější se životem, jaký by podle zákona Kristova býti měl a v prvotní církvi

opravdu byl, hledající východiska z nesnesitelného stavu směrem jiným, jsou především výmluvným dokumentem doby, jejího chtění a snažení.

Bohoslovné vzdělání Matějovo z nich téměř na každé řádce vyzařuje, Matěj z Janova vnáší k nám theologickou učenost Pařížskou, jest to kniha těžká a vážná. Ale přece zase upřímnost, která vane z celého díla, jeho nadšení a jeho mluva téměř biblická působí dojmem tak mohutným, že ani moderní čtenář, kterého přece dnešní výchova tomuto cítění téměř úplně odcizila, nedovede aspoň některých míst přečísti bez pohnutí. A skoro se mi zdá, jako bych se ocitoval v postavení Matějově, když psal své vzpomínky na Milíče. Nadbytek činí mne neschopným, mám-li se pokusiti o zachycení ne myšlenkového postupu, ale jen jakéhosi přehledu obsahu, jakéhosi sestavení myšlenek porůznu se vyskytujících podle určitých hledisk s hlavním zřením k tomu, co prostředkuje spojení mezi minulostí a budoucností, při čemž jen na několika málo místech chci dáti slovo Matějovi z Janova samotnému spíše jako ukázkou než dokladem.

V době, kdy Regule vznikaly, dosud trvalo, ano ještě těžším se stalo ono dusné ovzduší, v jakém zjitřené fantasie docházejí úlevy v blouznění a zjeveních. Proroctví sv. Hildegardy, revelace sv. Brigitty, o nichž ještě jinde uslyšíme, jsou četbou, odpovídající této náladě. Matěj z Janova jich častěji vzpomíná, ale ještě určitější vzpomínky pojí se k této stránce činnosti Milíčovy, která týmiž dobovými prvky byla podmíněna. Lze říci, že Matěj z Janova vůbec Milíče jaksi jen v této

souvislosti pojímá a chápe, častěji ho nazývaje Eliášem, vzpomínaje, že on to byl, který přerušil dlouhé mlčení o posledním příští Kristově a o příchodu Antikristově. Milíčovy Knížky o Antikristu Matěj z Janova doslovně pojal do svého velikého díla, zrovna tak jako učinil s proslaveným apokalyptickým a polemickým spisem několika Pařížských professorů (zvláště Viléma de S. Amore) De periculis novissimorum temporum, přiznávaje tak obojí vliv, domácí i francouzský. Jenže vliv Milíčův objevuje se tu silnějším, názor Matěje z Janova o Antikristu vyvíjí se především pod dojmem slov Milíčových.

Ale není to již ono blouznivé hledání Antikrista v upadajícím císařství, ani rozčilený shon za fantómem osobního, hmotného Antikrista, nýbrž ono ethické pojímání Antikrista z doby uklidnění Milíčova. Sice také u Matěje z Janova setkáme se s pojmem veliký Antikrist, a také Matěj z Janova nalezl svého velikého Antikrista v osobě vzdoropapeže Klimenta VII. Ale to neodporuje jeho celkovému pojímání, nýbrž jest jeho spíše potvrzením. Matěj z Janova, ač jest si vědom — a uvidíme to ještě — dosahu schismatu, jest přece přesvědčen o legitimnosti Urbana VI., zůstává povždy horlivým stoupencem jeho a jeho nástupců, musí se mu tudíž osobivé vystoupení Klimenta VII. jeviti jako vystoupení Antikristovo. Praví na př.: „Jako Kristus byl všecek pravdivý a skrze pravdu přišel, tak Antikrist bude všecek lživý, všecek vzhledem k základním vlastnostem lidským, tedy co do svědomí i co do úmyslu, a přijde skrze lež. Kdož však jest ten v tomto čase, jenž jest lživý, a přišel skrze lež v papežství,

může tomu, kdo nespí, býti známo.“ Matějovi z Janova tedy Antikrist jest doslovně protiklad Krista, vše, co se Kristu protiví, a tím také dokladem přítomnosti Antikristovy stává se mu pokleslý stav církve.

Každý křesťan, ať to kněz, kazatel, mnich nebo kdokoli . . ., stojí-li ve vlastním zájmu o vědu, svěcení, beneficia, důstojenství v církvi, zjednává-li si hodností akademických za účelem vlastního vyvýšení a obohacení, jest bez odporu údem Antikristovým. Každý mnich vstupující do kláštera, aby měl pokojný život a zabezpečení hmotné, jest údem Antikristovým, poněvadž jeho jménem odívá se zdáním svatosti. Všecky kláštery, jež si libují v oblibě a oslavě, jakou jim vzdává lid, jsou tělem Antikristovým. Všecka zevnějšková nádhera mající zdání svatosti a vymyšlená k světské slávě, k přilákání lidu, nabytí zisku, to vše jest roucho Antikristovo, pod nímž rozvíjí mystické síly své ďábel k snazšímu svedení a ublížení lidu . . . Hlavou Antikristovou jest každý duch rozvazující Krista, a tělem Antikristovým jest všecko množství křesťanů, které znovu odpadlo k světu napodobením a láskou tohoto světa a žije podle tohoto světa . . . Každý křesťan, jenž miluje tento svět, jenž často a rád mluví o tomto světě a miluje, co jest ve světě, má na čele svém a na pravici viditelné znamení, že jest údem Antikristovým. A čím vyšší místo zaujímá v církvi, tím větším jest údem Antikristovým a bližším jeho hlavě; jestli pak na nejvyšším místě, stojí li svou mocí a vážností v čele všech, pak jest nejvyšším Antikristem na nejvyšším místě (summus in summo Antichristus).

Církev prvotní — a Matěj z Janova jest první u nás, kdo s takovýmto důrazem upozornil na význam prvotní církve, což v budoucnosti mělo nabýti zvláštní důležitosti — byla jiná, následovala Krista, nynější se mu téměř odcizila. Matěj z Janova krásně to vyjadřuje při závěru místa, které později uvedu, o účincích nynějšího schismatu, biblickými slovy: „Lišky mají svá doupata a ptáci nebeští svá hnízda, ale syn člověka, to jest pravý křesťan, syn pána našeho Ježíše Krista, nemá, kam by hlavy sklonil... Neboť hle, téměř všickni jsou přátelé Ježíše Krista řečí a jazykem, ale skutkem a životem téměř všickni nepřátelé, všickni domácí podle těla, ale skoro všickni cizinci skutkem a oddaností. Vyleješ-li komu duši svou oddaností a řečí, jakobys chtěl Ježíše ukřižovaného nalézti, odejdeš roztrpčen v duši, shledávaje sám v sobě, žes tam milost Ježíše Krista a spolu práci a krásné své řeči ztratil; a tak ani zjevně ani slavnostně neodvážíš se vyznávati Ježíše ukřižovaného, poněvadž ihned za kacíře budeš pokládán a neodejdeš nepotupen a nepoplván; a tu ze zkušenosti poznáš toto trápení největší a hořkost nejtrpčí všech v pánu Ježíši věrných těl, svědomí i duší.“

Proti původní jednoduchosti církve zavládla nyní přílišná nádhera, jež nevede k Bohu, nýbrž k světu. Následkem toho lid zvolna zapomíná na Ukřižovaného, zapomíná proto, že rozhodující kruhy v církvi vzpomínkám takovým nepřejí, ano přímo zakazují vzpomínati, a vše směřuje k tomu, aby vzpomínky z mysli vypudilo.

Nádherná roucha, stkvělé chrámy, umělý zpěv v nich, do odpornosti stupňovaný přepych obřadů, přílišný počet svátků, nezřízená úcta k ob-

razům a ostatkům, upřílišená víra v zázraky, nově vymyšlené odpustky, časté neodůvodněné posty, to vše odvádí od pravé zbožnosti, ale, což rozhoduje, odporuje také Písmu, přispívá k jeho zlehčení a zneváženi. Jsou to vynálezky lidské, které by k opravě církve měly býti odstraněny.

Matěje z Janova tento rozpor mezi životem a Písmem dotýká se tím bolestněji, že jemu opravdu Písmo jest celým životem, veškerým snažením, zkrátka vším. Matěj z Janova sám to vyjádřil krásnými slovy: „Bible jest to, již jsem si od mladosti své zamiloval a nazval ji přítelkyní a nevěstou svou, ano matkou krásného milování a poznání a bázně i naděje svaté. A když jsem četl Augustina... a Jeronyma..., ihned přilnula duše má k bibli u věčné lásce; a tak vyznávám, že od mladosti mé neodstoupila ode mne až do stáří a kmetství, ani na cestě ani doma, ani v zaměstknání, ani v prázdni. A ve všem svém soužení, ve všech rozpacích vždycky v bibli a skrze bibli dostatečného a jasného rozřešení jsem nabyl a útěchy duše své, a v každém pobouření, pronásledování i smutku všude utíkal jsem se k bibli, jež, jak jsem řekl, všude se mnou byla, ta má nejmilejší“...

Tak dojemnému přiznání jistě nelze nevěřiti, kdyby ani dílo Matějovo svými nesčetnými citáty z bible a svou skutečně evangelickou mluvou nebylo jejich velikým potvrzením. Ale také to vede dále. K čemu již předcházející praxe a z části i theorie ukazovala, to jest zde vysloveno jakožto požadavek. Bible jest zde postavena do ostré protivy proti formalismu a obřadnosti souvěkého církevnictví, a i více. Matějovi z Janova jest

bible téměř výhradným pramenem víry. Stanovisko, na němž stála praxe Milíčova, jest zde vysloveno theoreticky, a od minulosti jde nepřetržité spojení do budoucnosti. Zásada tato již nezaniká, od Milíče přes Matěje z Janova vede přímá a nepřervaná cesta k tomuto požadavku husitskému. Zároveň však tato zásada, toto jednostranné zdůraznění jenom Písma, jest vlastně proticírkevní, a byla tím více proticírkevní v této době; samo úsilí o prohloubení mravnosti tímto způsobem znovu jest vháněno na rozcestí . . .

Ono zatlačování a znevažování bible samo jest předním dokladem vlády Antikristovy v církvi, ale přítomná doba podává i spoustu dokladů dalších. Kristus nedal učeníkům žádného psaného zákona, také apoštolé málo psali a ještě méně poroučeli. Nyní jest pravý opak, a Matěj z Janova uvádí jednotlivé formule kanceláře papežské na doklad rozkazovacího tónu nynějších náčelníků církve, jako ovšem také doklady o jejich počtu snadno mohl nalézti. Papežové vydávají nespočetná nařízení, kdo by je chtěl všecka znáti, musil by studiu tomu věnovati celý život. A při tom hrozí se v nich přísnými tresty všem, kdo by neposlechli. Následek toho jest, že lidé bojí se více těchto hrozeb než hněvu božího, že se více starají o nařízení lidská než o zákon boží. Studium přikázání božích stále více upadá, naproti tomu studium nařízení lidských jest církví podporováno, zjednává velikých titulů, vyznamenání, bohatství. Studium dekretů a kanonického práva cení se výše než studium zákona a proroků, dopomáhá spíše k beneficiím než znalost theologie.

Spravedlivý nemá na světě téměř místa, projeví-li nespokojenost, hned je pronásledován, ale i když pouze chce býti skutečně křesťansky živ, hned jest mu trpěti posměch a nadávky, že je beghard, bekyně či turlipinus, hned je tedy podezírán z kacířství. Zvláště tato stížnost vrací se u Matěje z Janova velmi často v rozličných obměnách, prozrazujíc odpor k onomu trapnému slídění po všem, co porušovalo vnější jednotu, a podezírání všeho, co vybočovalo z uježděných kolejí.

Tak mluvě o pokrytcích, praví také, že vynášejí ty, kdo jim štědře dávají: „A stávají se tak jim podobnými a jako přátelé tohoto světa oslavují, svatořečí je a přijímají do svých bratrstev a do účastenství svých zásluh, ospravedlňujíce je a tvrdíce, že jest jim život věčný připraven i odpuštění hříchů, ačkoli tito lidé byli mrtvi u víře a přátelé tohoto světa. Avšak spravedlivé chudé a svaté boží v církvi, jejichž jediným podkladem jest Ježíš Kristus, a kteří na takové pokrytce méně dbají a jich nenásledují, nýbrž jsou jim nepodobní a protivní, tito pokrytci zabíjejí ostrým mečem svého jazyka, totiž tajně i veřejně jim utrhajíce, omezují je a drásají rozličně, nazývajíce je kacíři, beghardy, turlipiny.“

Mám za to, že slova tato zasluhují také po jiné stránce ještě pozornosti. Velmi často totiž v této souvislosti vrací se u Matěje zmínka o svobodě ducha sv. (libertas spiritus sancti), jejíhož významu tuším nelze přehlížeti. Již u Milíče setkáváme se také s pojmem přátel božích (amici dei), který ani Matějovi z Janova, ač se označení samému tuším vyhýbá, pojmově není cizí. Mimovolně jsme tu nuceni vzpomenouti na hnutí t. zv.

přátel božích v Německu, hnutí široce rozvětvené, i když snad jednotlivé jeho skupiny neměly k sobě určitějších svazků a vztahů, hnutí hluboce mysticky založené, vidoucí toto přátelství boží v mystickém splynutí s bohem, ve „zbožnění“ jednotlivce, jež pak vlastně nahrazuje příslušenství k církvi, jako zase svojí mystikou stýká se již s kacířskou mystikou t. zv. bratří svobodného ducha, která rovněž četnými samostatnými skupinami vystupuje, třebas netvořila jednotné sekty.

Nechci tím ovšem ani z daleka naznačiti, že by u Matěje z Janova bylo lze mluviti o takovéto kacířské mystice, zrovna tak jako ho nechci prohlašovati přímo za člena některé ze skupin přátel božích, leda pokud toto hnutí vůbec značí náladu dobovou, třebas spisy předních jejich zástupců, jako byli Jan Tauler a Jindřich Amandus Seuse (Suso), aspoň po jedné stránce nebyly mu neznámy, a třeba jeho jedna zmínka o Norimberce mohla by o nějaké známosti takové svědčiti. Ani kdyby snad i nějaká větší závislost a po jiné stránce prokázati se dala, Matěj z Janova nepozbyl by svého významu myslitele samostatného a svérázného.

Ale právě proto lze také míti za to, že jeho pozornosti toto mohutné proudění souvěké nemohlo ujíti zcela, třebas i pak poměr zůstal zcela volný. Matěj z Janova byl by vdechl ovzduší své doby, ale také tu neběželo by o jiný než o nezávislý poměr, jako byl u jednotlivých skupin přátel božích k sobě. Jestliže při tom vlivy přátel božích byly by působily přímo či jen nepřímo celým ovzduším dobovým, jest otázka sice již významu podřízenějšího — postavení Matěje z Janova jejím

vyřízením, ať již jakýmkoli, nebude podstatně proměněno, — ale přece taková, že snad stojí ještě za další pozornost.

Naproti tomu ona zmínka o bratrstvu a o účasti na zásluhách v citátu svrchu položeném ukazuje jasně, kdo jsou těmi pokrytci míněni. Matěj z Janova spatřuje hlavní příčinu zmíněného utrpení věrných v tom, že sami kněží a mniši nenávidí lidí svatě žijících, že to, co na svatých v nebi velebí a vynášejí, u lidí svatě žijících pronásledují, obrazy a kosti mrtvých svatých obkládají zlatem, ale svatým živým dávají strádati v nahotě a bídě; a tak podlehnuvše téměř všeobecně mravní zkáze, uvádějí ohavnost spuštění na místo svaté.

Její začátek vychází od papeže, jenž si nesprávně přiosobil obsazování všech úřadů duchovních a tím vlastně všecky stavy duchovenské zkazil. K tomu připojuje Matěj z Janova velmi ostrou a přísnou kritiku všech stupňů hierarchie, od biskupů přes veliké kanovníky po venkovské faráře, kritiku velmi břitkou a poučnou, stejně zajímavou pro poznání tehdejšího stavu, jako pro Matěje z Janova samého.

Papežova usurpace udílení všech úřadů duchovních jest ovšem netoliko nezákonná a dává podnět rozličným hříchům, zvláště svatokupectví, ale musí i jinak míti zlé následky. Papež nemůže znáti všech žadatelů, a již tím dostávají se k úřadům lidé nehodní, jichž však přibývá, proto, že za těchto okolností o jejich povyšování rozhodují začasté zřetele jiné. Papež touto usurpací povýšil se příliš nad biskupy, s nimiž by měl úzce býti spiat, vyhledává příliš styku s knížaty a mocnými tohoto světa, vzdaluje se od biskupů na úkor

moci duchovní, jež tím trpí. Tím se porušuje poměrné a souladné uspořádání mystického těla Kristova — církve, to přetrhává veškeré přirozené svazky jeho.

Ale tím také nakazil papež biskupy, kteří rovněž hledají spíše spojení s pány světskými, nad své podřízené příliš se vyvyšujíce a svých povinností také jinak nedbajíce. A tím také nakaženi faráři, kteří se rovněž vynášejí nad své osadníky, provozují přijímání osob, shánějí bohatství. Způsob u kurie zavedl nové umění vyzískávati beneficia (ars beneficia lucrandi), hledati jich všemi prostředky. Mnozí, nepřestávajíce na jednom úřadě, shánějí četná obročí. Takoví zasluhovali by býti oběšeni, a to výše, než obyčejní zlodějové a loupežníci, poněvadž jejich zločin lakomství jest tak veřejný a nestoudný.

Při tom zase duchovní z moci papežské povýšení nechtějí býti poslušni svých představených, a četné exemce a immunity stupňují tento nezákonný stav. Ale jestliže mnohdy chování farářů podrývá jejich vážnost v lidu, déje se to někdy i těmito exemcemi a reservacemi. Četné případy, k jejichž rozhřešení stačila by moc, jíž nabývá farář svým svěcením a ustanovením, jsou bez nutkavých důvodů vyhrazeny vyšším prelátům, a chudí lidé jsou tím nuceni konati daleké cesty do sídel prelátů, úpěnlivě prositi a těžko dosahovati rozhřešení, ne bez velikých nákladů a vydání, již i pouhým písařům, kteří jim listiny o tom vyhotovují . . .

Matěj z Janova svojí ostrou kritikou velmi dobře ukazuje, jak nynější systém, i kdyby chtěli, nedovoluje kněžím působiti blahodárně. Jenže těch,

kteří by chtěli, je málo, a zase vinou systému. „Pohleď, prosím," horlí Matěj z Janova, „kdo máš oči, kam až dospěla církev, a jak záře slov pána našeho Ježíše Krista jest zastřena a zatemněna. Toho stupně dostoupila pýcha Antikristova, že všeobecně ženou se k nejvyšším místům nevolaní, ba žádný již nečeká, až bude, jako Aron, povolán na stolici, nýbrž i prosbami, službami, penězi, mocí, přátelstvím a všemi možnými cestami vlupují se k úřadům a důstojnostem. Ale nejen to, beze všeho svědomí, strachu a studu činí tak, ano ten jest nejlepší a moudrý, kdo lépe a spíše umí a dovede se k úřadu dotříti . . ." „Opravdu nelze nyní nalézti zločinu nebo špatnosti, jíž by se nedostalo z evangelia a písem ochotné a vymyšlené ochrany nebo aspoň jména nějaké příbuzné ctnosti . . ."

To znovu nutí srovnávati s prvotní církví, a právě tím vyniká nynější úpadek ještě více. „Lid boží, v němž kdysi nemravnost ani nesměla býti jmenována, nyní jest zakryt smilstvím a obžerstvím, a zvláště kněží . . . Církev a chrám vesměs naplňují smilníci a kuběnáři, a beze strachu a studu svátosti ohmatávají, do bohoslužeb se pletou . . . Neboť smilstvo tak nyní hýří v kněžstvu i mezi mnichy, že i oním nejposlednějším hříchem Sodomským mnozí jsou poskvrněni, a ožralství tak se rozšířilo, že se již nezdá žádnou hanbou, když kněží a mniši denně se oddávají chlastu, veřejně chodí do krčem a v ustavičném opilství vrávorají."

Ještě výmluvnější známkou oné ohavnosti spuštění jest zkaženost mnichů, i také pokud se ony exemce jeví v jejich rušení ústavy církevní. Ma-

tějovi z Janova připadá tento stav jako třetí ruka u těla lidského nebo páté kolo u vozu. Ale také mnichům žák Miličův dovede činiti výtky velmi vážné. Vedle jiného vytýká zejména jejich shovívavost vůči slabostem lidu, s jakou si chtějí zachovati přízeň jeho, jíž potřebují při své žebrotě. Jemu však sama žebrota jejich se nelíbí. Viní mnichy žebravé, že žijí z potu a mozolů chudého lidu, žádají, co jim nepatří, proti přikázání Kristovu i apoštolů, chodí, ač mladí a silní, po žebrotě, ubírajíce tak almužnu lidem starým a opravdu potřebným. A svoje v pravém smyslu slova vydírání almužen provozují hůře nežli světští násilníci, kteří užívají meče a mučírny, tedy zbraní tělesných, kdežto mniši žebraví svým lichocením nebo vyhrožováním především duše lidské ohrožují a poškozují.

Mimo vše jiné svědčí však o jejich zhoubné snaze pojistiti si ze zištných účelů přízeň lidu zejména jejich poměr k horlivým a řádným kazatelům, již pro svou pravdymilovnost a otevřenost u lidu oblíbeným. Poměr ten vždy jest nepřátelský. Kdyby — míní Matěj z Janova — takový kazatel byl jedním z jejich středu, byli by naň pyšni, a jeho slávu považovali by za svou. Takto však staví se proti těmto kazatelům i z obavy, aby jejich vlastní hříšný život nebyl odhalen, i ze zmíněné již obavy o zisk. Od té doby, co mniši žebraví po světě se rozmohli, nebylo jediného svatého a věrného kazatele nebo horlitele pro spravedlnost, ať to byl doktor, farář či biskup kterého by nebyli pronásledovali, proti němuž by nebyli vystupovali, jemuž by nebyli překáželi.

Jejich působení jest tedy církvi škodlivé, a největší vadou jest, že moc mnichů jest příliš veliká, zvláště také, že na základě exemcí papežských jsou vyňati z pravomoci biskupů. To jim dovoluje četné jejich hříchy; vkračují do práv duchovenstva farního, překážejí mu a svým životem kazí lid. To dává podnět k četným rozporům. I v lidu tvoří se strany; ten jest stranníkem farářovým, onen mnišským, na újmu pravé zbožnosti. Matěj z Janova výslovně se ohražuje, že nemíní stav mnišský vůbec, ale nedovede zapříti, že mu není přítelem. Neobává se ani radikálního návrhu, že by všickni mniši, kteří žijí mezi lidem, mimo klášter, tedy ve správě duchovní (na farách), měli prostě býti vřazeni mezi duchovenstvo světské, a přiznává, že by tím někdy proti mnohým nevzdělaným farářům přibylo kněží učených a řádných. Tedy myšlenka na zrušení klášterů není ho příliš vzdálena, ač připouští, že by ti, kdo z přesvědčení touží po životě rozjímavém, mohli se mu oddávati někde v ústranní, na samotě, tedy ne mezi lidem.

Nicméně tato koncesse sama není se stanoviska Matěje z Janova dobře proveditelná. Matěj z Janova chce se tím snad krýti před výtkou, že vystupuje proti klášterům vůbec, nicméně jeho odpor jest velmi blízký odporu zásadnímu. Řehole samy jsou mu vlastně výmyslem oné zvláštní soukromé zbožnosti, církvi jakožto celku neužitečné. V prvotní církvi bylo ovšem společenství křesťanů, ale všech, netoliko jen několika, jak k tomu vedou řehole. V prvotní církvi onu zásadu bylo možno zachovati, poněvadž Kristus svým duchem křesťany sjednocoval v jedné lásce. Prostředky

lidskými však takové jednoty nelze dosíci ani mezi omezeným počtem (a to je vlastně samo nepřípustné), jak právě nynější kláštery dokazují.

Veškerá společnost jeví se tedy Matějovi z Janova v hlubokém úpadku a rozvratu. Proti tomuto pokleslému stavu nevidí Matěj z Janova jiného prostředku, z této spousty nezná jiného východiska, než návrat ku Kristu, odmítnutí vší zevnějškovosti, pokrytectví a všeho, co církev proti krásnému příkladu prvotní církve zkazilo: prohloubení vlastního života, srovnání jeho se životem Kristovým, následování Krista. A toho lze vedle kázání a více než jím dosíci jenom častým přijímáním a přísným zachováváním jediného pravidla všeho života křesťanského, kterémužto náleží přednost přede všemi vynálezky a předpisy lidskými — Písma.

V Matějovi z Janova vývoj náboženského hnutí českého před Husem pokročil nejdále, odtud musil se bráti určitou cestou, po níž nebylo návratu. Mnohé z jeho myšlenek v pozdějším hnutí, již husitském, vidíme se vraceti znova a znova, jeho idea o Antikristu u Jakoubka ze Stříbra ozývá se mnohdy doslovně. Jakoubkovo vystoupení pro kalich jest, i když snad také jiné vlivy přispěti mohly, přímým dovršením názorů Matějových o častém přijímání, ale také radikální názory husitských stran rostou přímo z názorů jeho. Vývoj nedělá skoků. Sotva lze si představiti, že by to, co uchvátilo Jakoubka, úplně nedotčena bylo zůstavilo jeho přítele Husa. Bylo by ovšem možné, a dokud nebude ukončeno bádání v tom směru, dosud vlastně téměř nezačaté, lze i připustiti, že Hus opravdu spisů Matějových neznal, ač jistě

o jeho činnosti věděl. Ale myšlenky zde byly a zůstaly dědictvím budoucnosti, s nimi se setkával všude, i když by byl neznal jejich původu. A myšlenky Matějovy nalézáme u Husa skutečně, i když není všude slovných ohlasů. Tak myšlenka, že zbožný člověk bývá zván kacířem a beghardem, jež u Matěje z Janova tolikrát se vrací, najde se u Husa častěji, tak i jiné, nehledě ani k stížnostem na základ všeho zla v systému kuriálním, na pokleslou mravnost duchovenstva, na život mnichů a jejich rušení práv farních, což vše viselo ve vzduchu a prostě nemohlo zůstati nepovšimnuto, jako také každé další srovnávání bude těchto myšlenkových shod nalézati stále více, jako najde jistě další stopy přímé znalosti, a jako také jinde ještě najdeme další pojítka a svědectví nerozlučné souvislosti. Zde však ještě jedné věci nutno se dotknouti.

Nestačí dosti často upozorňovati na to, co jak jinde, tak u Matěje z Janova jsme viděli, že čerpaje posilu pro své názory z doby přítomné, již pouhou snahou po prohloubení mravního života i nechtě musí se dostávati na půdu již mimocírkevní, a že také v tom jeví se ona vnitřní, vývojová souvislost s hnutím dalším.

Také to jest jednou ze zvláště karakteristických známek hnutí našeho, jež ho vyznačuje již před Matějem z Janova a neopouští ani za Husa ani později, že úchylky dogmatické nejsou mu účelem, že, i když se vědomě dostavují, dostavují se jako pouhé dusledky reformního úsilí, ale dostavují se přirozeně a nutně. Jako později u Husa, vidíme to nyní u Matěje z Janova. Jestliže již formulace Antikristské idee připouští, třebas jen

nepřímo, ale přece bez omezení, existenci Antikrista i na místě nejvyšším, najdeme tyto důsledky také jinde uvědoměle vysloveny.

Jak již dotčeno, pojal Matěj z Janova do svého díla také Pařížský spis De periculis novissimorum temporum, pojal ho, ač věděl, že od Alexandra IV. za kacířský byl odsouzen; a jako již před tím se o něm často přes odsouzení vyslovil velmi pochvalně, tak provází jeho vřazení do svého díla poznámkou: „Tomu ovšem, že kterýsi papež, jenž byl z řádu Minoritů, zavrhl a odsoudil či zamítl tuto knížečku, plnou užitku pro církev, neodvažuji se protiviti, aby se nezdálo, že svá ústa zdvihám proti nebi. To však přece míním, že to spíše způsobila láska a horlivost pro řád Minoritů a jiné řády na žebrotě založené, než věrný zřetel na obec svaté církve, když tato knížka byla zavržena a odmítnuta... Ale chváliti za to onoho papeže nemohu, poněvadž, třebas bratřím žebravým knížka nebyla příliš užitečná, ... přece neobsahuje nic bludného," a uspokojuje se na konec tím, že se odsouzení stalo z vůle boží...

Matěj z Janova i při těchto a podobných, někdy i zcela proticírkevních názorech neustává ujišťovati, že se nechce od církve děliti, že se církvi podrobuje, a nemáme práva pochybovati, že jest to míněno upřímně a opravdu. Matěj z Janova skutečně nechtěl se od církve děliti, on fakticky odvolal, ač svých názorů se nevzdal, podrobil se autoritě církevní, ale přesvědčení svého se nezřekl. Jest to jistá slabost povahy, jakási, jak pěkně bylo řečeno, rozpolcenost člověka doby přechodní, doby kulturního přelomu, jakou jsme poznali také na jiných vynikajících mužích této

doby, a jaká i později se vrací, až ji v sobě úplně přemáhá teprve Hus.

V tomto jistě správném poznání jest mnoho pravdy, ale věc sama přece také vede dále a hlouběji, lze najíti vysvětlení, jak současná doba také jinak ještě umožňovala tento postup, jak Matěj z Janova, ustupuje moci autority církevní a odvolávaje, avšak s úmyslem setrvati na svém přesvědčení, mohl přece upřímně býti přesvědčen, že se od církve neodděluje. Zde přítomná doba, a zvláště vlivy schismatu působí nejpronikavěji: běží o sám pojem církve.

U Matěje z Janova můžeme dosti zřetelně pozorovati, jak se jeho názory pod vlivem doby vyvíjely. Církev jest rozdvojena, vlastně roztrojena. Mimo Řeky, kteří již dávno se odtrhli, na samém západě dva papežové prou se o nejvyšší důstojenství v církvi, protivníky proklínají, zbožný věřící neví, která z těchto církví jest pravá. U Matěje z Janova několikrát s malými obměnami vrací se toto místo: „Pozoruj, co dnes se spatřuje, že totiž ono veliké město světa křesťanského ve tři části jest roztrženo, Římskou na jihu, Řeckou na východě, Francouzskou na západě. Z nichž Římané praví: Zde jest církev a zde jest Kristus, Francouzové praví: Není tak, nýbrž my jsme církev a zde jest Kristus, a vypínaví Řekové neustále volají: Lžete vy i vy, my jsme církev a zde jest Kristus. Hle doslova se naplnilo evangelium, jež dí: V oněch dnech budou vám říkati: „Hle zde jest Kristus, hle tam.“ Ejhle zatmění slunce i měsíce, takže i město na hoře položené (= církev) jest zakryto a v mlhách, že ho nelze viděti, až do té míry, že z nesčíslného množství kře-

sťanů nesnadno lze koho nalézti, aby si byl jist, kde jest jediná pravá církev boží, aby se odvážil přísahati a naznačiti tazatelům, kde mezi těmito třemi jest církev a kde jest Kristus. Toto pravím ne o všech, neboť někteří jsou, kteří poznali, kde jest Kristus a jeho tělo... A já věřím, že v oné části, jež se drží Římanů, jest Kristus, ale co pravím, pravím zřetelem ke všemu množství těch, již kdysi sluli křesťané; mluvím také zřetelem k jistotě prvotní církve svatých, kdy bylo zřejmo, kde jest církev a kde jest Kristus; zde však, totiž ve zmíněných částech těchto, naprosto nikde není takové jistoty o přítomnosti Kristově, aby za ni někdo mohl odvážně nabídnout se zemříti...“

To jsou slova dosahu zásadního a ohromného. Matěj z Janova jest si jasně vědom následků nynějšího schismatu, vidí trapnou nejistotu všech zbožných věřících, když není naprosto žádné záruky, kde pravou církev hledati. Ví také, že někteří lidé poznali, kde je Kristus, a pro svou osobu připouští, že Kristus jest u Římanů, tedy v obedienci Urbanově a jeho nástupců, ale znova s důrazem opakuje, že tu jistoty není žádné. Toto rozeznávání pravé církve od církve Urbanovy, při níž sice jest Kristus, ale která přece není pravá s plnou jistotou, připouští toliko jediný výklad, který ostatně Matěj z Janova jinde podává sám. Matěj z Janova (nehledě ani k místům, kde mluví o církvi Antikristově, jež nemá s Kristovou nic společného), rozeznává vlastně církve dvě. Přijímaje všecky prostředky k spasení, jež věří-

cím zde na zemi se nabízejí, tedy zejména svátosti a j., musí nutně přijímati také prostřednici těchto milostí zde na zemi, a za takovou uznává obedienci Urbanovu.

Ale nutných známek pravé církve Kristovy nemá ani ona. A Kristus přece slíbil, že své církve, neopustí, a o pravdivosti jeho slov nelze pochybovati. Z toho nutně musí plynouti závěr, že žádná z oněch svářících se církví nemůže býti pravá, že jí nemůže býti ani církev Římská, třebas jest pravou prostřednicí milostí, že vedle ní a nad ní musí existovati jiná pravá společnost Kristova, neviditelná, nepropadnuvší vládě Antikristově, nedotčená schismatem. A na tomto základě Matěj z Janova na rozdíl od těchto tří církví, na rozdíl od obedience Urbanovy, již za pravou prostřednici milostí uznává, formuluje podle Augustina — a snad i zde dotčení zásadami přátel božích bude lze pozorovati — svůj pojem církve Kristovy jakožto neviditelné společnosti vyvolených, která má všecky známky pravé církve Kristovy zmíněné v Písmě, která jest mystickým tělem s hlavou — Kristem.

Odtud pochopíme, že člověk tak neskonale zbožný, jako byl Matěj z Janova, klidně se přenáší nad dosah svého odvolání, že člověk tak opravdový nezaráží se nad mravním rozporem svého odvolání a přesvědčení. Matěj z Janova podrobil se autoritě církve, již zde na zemi uznával, odvolal, ač mínění svého nezměnil, ale mohl tvrditi, že se od církve neoddělil, ač stál již mimo ni, právě ze svého přesvědčení k tomu čerpaje odvahu. Není to nějaká záludná výhrada, nějaká reservace, Matěj z Janova jest poslušen autority,

odvolává, ale neustupuje od svého přesvědčení, jež jeho pravé církvi neodporuje. A zde jest také klíč k pochopení, jak také v dalším vývoji rozchod českého hnutí náboženského s oficiální církví již jen jeho mravním úsilím musil a mohl nastati.

Po této stránce vliv přítomné doby, vliv schismatu musil míti účinky nejhlubší, jež po Matějovi z Janova mohly býti jenom stupňovány. Také zde tedy Matěj z Janova s dalším vývojem souvisí nerozlučně, i když na další vývoj uplatnily se i vlivy jiné. Než ještě po jedné stránce jeví se tato souvislost, stejně zajímavé a stejně dobou probuzené.

Rozkladný vliv schismatu, viklajícího samými základy universalismu církevního, zvláště jedním ještě směrem přinesl uvolnění. Tíživý tlak autority, její nivelisace všeho lidského myšlení umožněna byla také tím, že užívala universálního a uniformujícího prostředku — latiny. Odpor nyní uvolněný musil se jeviti také důraznějším než dříve odmítáním tohoto prostředku: papežské schisma podporuje vzrůst vzdělavatelné literatury národní.

Začátky jsou zde ovšem starší, ale také zde uvolnění schismatem nastalé musilo přinésti novou vzpruhu, snaha po duchovním a náboženském uvolnění jednotlivce splývá se snahou po uvolnění národním. A také zde Matěj souvisí s budoucností.

Starší názory literárně historické spatřovaly projev této snahy již u dřívějších hlasatelů reformy, a byl to zvláště Milíč, jemuž řada spisů česky psaných přičítána. Toto mínění objevilo se

mylným, a zvláště Milíč mimo nějaké modlitby česky nepsal. Ale tím souvislost českého snažení literárního s reformním úsilím náboženským není ohrožena. České spisy vzdělavatelné určeny byly duševním potřebám nejširších vrstev, a mužové, kteří jako Milíč, denně měli příležitost s lidem se stýkati s kazatelny a českým kázáním těmto jeho potřebám sloužiti, nepociťovali ovšem nutnosti činiti tak také slovem psaným. Dokladem jest právě Matěj z Janova, jenž píše latinsky, dokud se s lidem stýká na kazatelně, jakmile činnost tato jest mu znemožněna, začíná psáti po česku zmíněný již spis, nám nedochovaný.

Než Matěj z Janova není v této příčině první. A nic nemůže lépe potvrditi správnost názoru o vnitřní souvislosti všeho tohoto snažení a zároveň ovšem i o dalším rozvoji ideí v něm utajených, nežli to, že činnost literárně vzdělavatelnou jazykem národním nezahajuje žádný kazatel ani kněz, nýbrž laik Tomáš ze Štítného.

V.

Ani probuzení národní literatury vzdělavatelné, ač jím již našemu hnutí náboženskému přibývá další význačný rys z těch, které ho činí českým a později husitským, není ještě zjevem ojediněle českým, nýbrž jen samostatným ramenem širokého proudu světového. Ani nyní ještě, jak víme, nesnesitelný tlak dusivého ovzduší církevnického, třebas nyní schismatem přispíval již k probuzení národních individualit, nepozbyl svého universálního rázu, přirozeně tudíž ani odpor proti němu nepřestával se jeviti universálně, třeba již týmiž vlivy začínají se v něm silněji hlásiti prvky národní, které teprve dalším vývojem, a ne všude stejně, přispívají k jeho určitému rozrůznění a zesvéráznění.

Také všude jinde pozorujeme již od delší doby stejné nebo podobné zjevy, svým původem ovšem starší, jež však, ze stejných základů vznikajíce, stejně se vyvíjejí. Vedle německé mystiky především také národním jazykem pěstované, která sem náleží, ač se již dříve začíná volněji rozvíjeti, stačí vzpomenouti několika jmen, která nás také jinak mohou zajímati, jako jest v Italii na př. slavný kazatel, jehož již při zjevu Milíčově ne bez možnosti nějakých bližších styků a vlivů vzpomenuto, Š i m o n F i d a t u s d e C a s s i a a jeho

žáci, nebo v Porýní a Nizozemsku Jan Ruysbroeck a Geert Groot a j., abychom poznali, že ani vnikání národního jazyka do literatury nábožensko-obrozenské u nás není zjevem ojedinělým. Tito mužové vedle pilné činnosti kazatelské rozvíjejí namnoze také rozsáhlou činnost spisovatelskou, která však, pokud tak oni sami již nečiní, zásluhou překladatelské činnosti jejich žáků zaznívá také jazykem lidovým. Také oni velmi ostrými výtkami obracejí se proti poklesié mravnosti současné, také oni horlí pro časté přijímání, a také u nich, aby analogie byla úplná, dostavují se již ovšem prvky proticírkevní, ale také již téměř kacířské (Ruysbroeck), jako vůbec i zde můžeme jen potvrditi pravdivost věty, že hranice mezi mystikou církevní i kacířskou byly vždy velmi pohyblivé.

Zvláště onen posledně jmenovaný Geert Groot, potomní zakladatel náboženské, ale sociálními prvky silně podbarvené společnosti „Bratří společného života“, mohl by nás i proto zajímati, že podle jedné, bohužel málo určité zprávy pobyl také v Praze, a pobyt ten, je-li zpráva spolehlivá, náležel by nejspíše do doby největšího rozkvětu činnosti Milíčovy, takže by tyto vlivy byly potom mohly působiti na jeho vlastní konversi r. 1373, kdy ze světáckého majetníka dvou tučných prebend kanovnických stal se, vzdav se i soukromého jmění svého, chudým kajícníkem a — ač nekněz — horlivým kazatelem.

Ale i pak bylo by to více zajímavé než důležité. Při zjevu tak obecně rozšířeném není třeba a snad není ani možno mluviti o nějakých vzájemných vlivech. Jest to jen další doklad, že

dusné ovzduší stejnými životními podmínkami povolávalo v život stejné zjevy na místech nejodlehlejších, čili, jak to pěkně řekl Haller, běží o myšlenky vyrostlé z téže půdy a dospěvší na výsluní dějin současně, ale neodvisle k rozvití.

Mystická literatura, kterémužto odvětví většina spisů oněch mužů náleží, zůstávajíc z příčin, kterých již bylo nebo ještě bude dotčeno, jakožto nejvýstižnější výraz nálady dobové stále, ano vždy více oblíbena, i když není ještě pěstována jazykem národním, zůstává vždy zvláštním projevem současného cítění i převládajících nálad, a je-li po této stránce vždy měřítkem duchovního života středověkého, nemohla ovšem nenalézti si cesty k nám. Vedle rukopisného rozšíření jednotlivých oblíbených traktátů mystická literatura středověká, ještě než se stává jazykově národní, může i na naší půdě vykázati se některými ušlechtilými plody samostatnými. Z nich nás zde může zajímati spis, o jehož oblibě vedle ohromného rukopisného rozšíření může svědčiti, že hned po vynalezení knihtisku dočkal se vydání tiskem. Jest to granátové jablko — M a l o g r a n a t u m, spis ve formě dialogu uvažující o přednostech i povinnostech života řeholního ve stupni začínajících, prospívajících a dokonalých, a tím také mysticky jednající o životě křesťanském vůbec a hlásící se při vší zdrželivosti do směru reformního mimo jiné i tím, že za prostředek zdokonalení života křesťanského doporučuje časté přijímání. Tradice klade — sotva bez oprávnění — vznik díla do kláštera Zbraslavského, jehož ušlechtilému snažení literárnímu přibývá tím nový vynikající článek; doba

vzniku dá se určiti kolem polovice 14. stol., jistě ne před r. 1335, pravděpodobně déle po r. 1340.

Ale ani v národní, česky psané literatuře nechybí již v době o něco starší náběhů k podobné činnosti, ale jen velmi nesmělých a neumělých, tak že při vší své ceně literární a při všem významu historickém existence jejich nic nemůže změniti na faktu, že první, kdo tímto směrem u nás působiti začal, jest Tomáš ze Štítného. Neběžíť zde toliko o prioritu časovou, nýbrž o hluboké rozdíly i ve věci i ve významu, jak se proti dřívějším neobratným pokusům projevují v této činnosti Štítného. Nehledě ani k tomu, že jest uvědomělým a chtěným pokračováním v reformní činnosti předcházející, že k českému duchu některých reformních spisů dosavádních přináší také české slovo, novota a tím i význam její netoliko v tom, nýbrž především v tom spočívá, že jest to prvý soustavný a zamýšlený pokus o zpřístupnění křesťanské nauky a tím o prohloubení celého života. V činnosti Štítného přihlašují se nové prvky, jest to pokus získati opravnému směru nejširší vrstvy, také, a zvláště venkovské, a vlastně již do jisté míry pokus o prolnutí učeného snažení cítěním lidovým; neboť Štítný, ač sám náleží vrstvám vzdělaným, může přece také býti označen zástupcem lidového živlu v našem náboženském vývoji. A právě proto tím více jest litovati, že zpráv o jeho životě jest tak málo.

Rokem jeho narození byl nejspíš 1331 nebo 1332, a jenom se značnou pravděpodobností, nikoli s plnou jistotou, lze za jeho rodiště pokládati tvrz Štítné v kraji Táborském, jež určitě byla

jeho majetkem. Ale skoro se mi nyní zdá, že bych přece jen měl poněkud opraviti výrok, že Štítný na dráhu, po níž se dal, vstoupil první. Aspoň v jistém směru, a ovšem v kruhu mnohem užším, Tomáš měl předchůdce, a tím byli jeho otec i matka. Upřímná vděčnost i láska znějí jistě ze slov, jimiž Tomáš vzpomínkami na mládí odůvodňuje vznik i dialogickou formu jedné ze svých knih: „Vzpomínaje, kak mi jest z mladu milo bylo cos buď slýchati křesťanských věcí od otce svého i mateře, pro něž jsem pak i v písma přišel u někakú známost, vymyslil sem knihy tyto, jakoby děti tázali otce a otec jim odpoviedal.“ A přičteme-li, jak ještě po letech vřele vzpomíná tklivých slov své babičky, „jež jest byla předobrá žena v počestné sprostnosti“, neubráníme se přesvědčení, že vzpomínky tak srdečné mohly se táhnouti jen k mládí ztrávenému v domácnosti prosycené teplem lásky a spokojenosti, jejíž vlivy, položivše základy jeho vzdělání, pomáhaly také určovati směr budoucího vývoje mladého hocha.

Vyššího vzdělání poskytla mu universita Pražská, jejímž asi záhy po založení stal se členem, ač doby těchto studií blíže určiti nelze; sám zmiňuje se později: „nebť sem pilně z své mladosti rád četl o tom, rád mistry slyšal,“ a jinde vyznává: „a nejsemť i jeden mistr, ačť sem byl i ztrávil v učení prvá léta své mladosti.“ Hodnosti akademické tedy nedošel a nepochybně vůbec dojíti nechtěl. Co Štítného tak krásně karakterisuje, co mu dodává jistého rysu téměř moderního, jest právě — ovšem vedle snahy poskytnouti poučení jiným — především snaha poučiti sebe. Štítný, ač sám si toho není vědom, ano i pohrdlivě mluví

o těch, „ješto se vzdy učie, ale nikdy k konci učenie nepřijdú,“ sám přece, arci v jiném smyslu, není nikdy na konci svého studia, touha po vzdělání provází ho stále, a jako svých spisů neustává přepracovávati a upravovati, tak také každá úprava další jest zároveň svědectvím dalšího rozvoje jeho vzdělání. A jest v tom snad i něco symbolického, že ani zevně nechtěl jaksi konec svého vývoje označovati přijetím hodnosti akademické.

Máme-li však pro dobu jeho mládí a jinošství aspoň narážky, pro další dobu několika let jsme úplně beze zpráv. Patrně Tomáš tenkrát ujal se správy svého zboží, a v klidu venkovského zákoutí, nerušeném žádnými dalekosáhlými převraty, zapadají i zprávy o něm. Zdá se, že nějaký čas aspoň ve společné domácnosti s ním byly jeho tři sestry Dorota (před r. 1373 provdaná za Odolena z Chlumu u Sedlčan), Anna a Peltrata, která se po r. 1384 stala správkyní Rožmberského špitálu v Třeboni, v kterémžto úřadě, osvědčivši se, přežila bratra (posledně se připomíná r. 1414). Při chudých zprávách o životě Tomášově zvláště tato zmínka není bez ceny. Můžeť zajisté vedle jiných zpráv svědčiti o nějakých, třeba blíže neznámých, stycích také Tomášových s pány z Rožmberka, jimiž by zase dala se vysvětliti (lépe než jinými okolnostmi jeho života) i patrná jeho nechuť ke králi Václavovi i snad jakási jeho, třeba nepatrná a lehounká, vědomost o mladém humanismu, ač ovšem ani on za nějakého stoupence tohoto směru prohlašován býti nesmí.

Ale třebas nerušen pohnutými událostmi zevními, bez bolestných vzrušení a otřesů pro Tomáše nebyl ani tento klid venkovského zátiší.

V této době zemřela jeho choť, a třebas ani o ní nebylo bližších zpráv, nelze přece pochybovati, že její smrtí bylo přerváno manželství šťastné, jak svědčí krásná slova, jimiž Štítný již ve svém nejstarším zachovaném sborníce připomíná dětem její památku: „Vidíte to a viděli ste, kak máti vaše darmo vás milovala, a vy jí nic dobrého prvé byli neučinili . . . Protož vždy pomněte na svú matku, jistě ežť jest vás snažně odchovala a milostivě, větší prací, než mnohé matery činie; a proste boha plnú žádostí, ať jí buóh ráčí milostiv býti a dá se jí za odplatu. Ačť jest ona božím zpósobem sešla s světa, nemáť jejie pamět sníti proto s vašich srdcí a jejie milost.“

Snad také jinak událost tato nezůstala bez vlivu na další rozvoj jeho činnosti. Aspoň Štítný sám na tomto místě připomíná také: „A chcete-li znamenati, i jáť také miluji vás; byť pro vy nebylo, velímť, bych živ byl jináčejie.“ Štítný zajisté cítil povinnost nahraditi dětem také matku, a třebas tento zřetel nebyl jediným, ani snad vlastním popudem k jeho odhodlání spisovatelskému, zůstává přece stálým vůdčím motivem jeho činnosti.

Ze pěti dítek z onoho šťastného sňatku vzešlých však jedno zemřelo záhy, dvě dospělejší dcery ještě před r. 1380. Snad i tyto rány osudu, ale především nepřemožitelná touha po vzdělání a činnosti spisovatelské přiměly Tomáše, že r. 1381, pronajav své jmění, se zbývajícími dětmi Janem a Anežkou odebral se do Prahy. Než žádaného klidu k vědecké práci nedočkal se hned. Již roku 1390 pro neplacení nájmu byl nucen uvázati se ve tvrz Štítné a „panovati“ tam až do náhrady škody.

Jak nemilé bylo mu toto vyrušení a jak rád se Tomáš vracel k zalíbené činnosti, patrno z toho, že v nejbližší době nepovšimnul si ani mnohem vážnějšího nebezpečenství, které mu co do jmění hrozilo. Zatím totiž zemřel nájemce bez dědiců, jmění jeho i zástavy Štítenské zmocnil se markrabí Jošt, od něho markrabí Prokop, jenž zas prodal jiným. Ale také král přihlásil se s nároky na jmění odumřelé. V právním jednání o to vzniklém několikrát učiněno prohlášení, aby se přihlásil, kdo má nároky. Přihlásili se jiní, Tomáš nikoliv, snad pro práci ani o ničem nevěda. A tak když jiní odporníci práv svých neprokázali, a jediný, kdo právo měl, ani se nepokusil ho uplatniti, byla odúmrť a s ní také jmění Tomášovo (dne 8. června) 1392 přiřčeno právoplatně králi. Teprve nyní, když již vlastně proces byl ztracen, dověděl se o věci Tomáš a přihlásil se se svými nároky. Král Václav zachoval se šlechetně. Přes to, že rozsudek byl již vynesen, připustil r. 1393 nové jednání, ale trvalo dosti dlouho, nežli Štítný (teprve 16. června 1394) svého jmění se opět domohl. To asi je druhá příčina jeho nechuti ke králi Václavovi, ač jemu vlastně nelze nic vytýkati, a Štítný svou nehodu zavinil sám.

Od té doby mohl již nerušeně oddávati se své oblíbené činnosti, zemřel uprostřed práce r. 1401 nebo 1402 snad v Praze.

Nepotřebuji snad vysvětlovati, proč jsem se u těchto několika životopisných dat zdržel poněkud déle. Jsou poučná i pro poznání osobnosti Štítného, i pro zachycení některých aspoň vlivů, pod nimiž jeho činnost se vyvíjela Přes některé lidské slabosti jest Tomáš zjevem opravdu úcty-

hodným, ale také vynikajícím, a to netoliko v dějinách našeho vývoje, nýbrž i z nejznamenitějších své doby vůbec. Muž přísných zásad mravních, stejně přísný k sobě jako k jiným, ale přece ne mrzutý nenávistník života, zcela pohroužený a někdy na vlastní škodu oddaný svému vzdělavatelnému úsilí, ale při tom ducha naskrze praktického, vzorný otec a vzorný křesťan, ale přes to nebo právě pro to o opravu církve usilující, syn své doby, již však přerůstá. Jak hned uvidíme, jest přímým žákem Milíčovým, a to jedním z nejnadšenějších. Sebeobětavý altruismus Milíčův, jehož ve všem přidržeti se nemohl — také o tom bude hned řeč, — u Štítného objevuje se vtělen ve šlechetné nadšení svým věděním, stále množeným, prospěti jiným. Podléhá vlivům své doby, ale brání se jim a vždy si zůstává vědom svých praktických cílů, a již proto, vycházeje z hnutí předcházejícího a současného, také je sbližuje s vývojem dalším.

Souvislost s minulostí můžeme v nejednom směru pozorovati. Jistě jest zajímavé, že jednou z prvních, ne li vůbec první jeho prací literární, jest české zpracování Augustinského spisu O bojích hříchů se šlechetnostmi, jako i později často se vrací k překladům děl Augustinových i jeho cyklu, a jako také Augustin jest ze spisovatelů nejčastěji u Štítného citovaných. I zde zajisté běží někde o citát z druhé ruky, ale nelze pochybovati, že ze spisů Augustinských mimo ty, jež zpracoval, i jiné z vlastní četby znal, ano právě Augustin to byl, který v něm utvrdil starši odhodlání psáti české spisy vzdělavatelné: „Rozochviloj mě jedno kázánie sv. Augustyna, ež budu

udatnějie psáti české knihy, ješto příslušejí k sv. Písmu" přiznává sám.

A nálada doby přispívá také k probuzení jiných jeho literárních zálib. Dusné ovzduší, o němž již tolikráte byla řeč, jako ji samo rodí, tak stále nejvhodnější četbou činí literaturu mystickou. A tak Štítný horlivě obrací se k vynikajícím mystikům všech směrů a všech dob, a věren své zásadě čerpati poučení odevšad, překládá a zpracovává spisy obou předních zástupců mystického augustinismu Pařížského, jako jsou *Hugo* a *Richard a S. Victore,* stejně jako ho poutá řádová mystika františkánská, ať jest jejím zástupcem slavný „doctor seraphicus" *Bonaventura,* nebo pověstný inquisitor kacířů *David bosák* (z Augsburka), nebo jeho slavnější žák *Berthold Řezenský,* jako jeho pozornosti nemohl ujíti ani slavný Cisterciák a největší mystik středověký svatý *Bernard,* jeden ze spisovatelů Štítnému nejoblíbenějších, a jako ho zajímá i nejmodernější v tu chvíli mystik anglický *Robert Holkot* professor Oxfordský († 1349), nebo nejvýznamnější v tu dobu mystik německý, „bratr Tohodoben", dominikán *Jindřich Suso* († 1366), a jako jeho obliby dochází i zástupce domácí produkce v tomto směru, autor Malogranata.

U Štítného však jeho záliba v mystice není pouhým hověním náladě doby, odpovídá také filosofickému přesvědčení tohoto umírněného realisty, kterýžto filosofický směr nikdy neměl k mystice daleko, a najdeme ještě později vysvětlení, proč právě mystika stala se Štítnému i mimo vlivy dobové útěchou a potřebou. A ostatně dostatečným zdůvodněním vnitřní potřeby jeho mystických zá-

lib jest ta okolnost, že jeho překlady z uvedených autorů nejsou zpravidla skutečnými překlady ve vlastním smyslu slova, nýbrž jakýmsi zpracováním; nepřekládá doslovně, nýbrž volně, vypouští i přemisťuje jednotlivé části, přidává myšlenky své, jak se právě jeho účelům kdy hodilo, takže při středověkém pojímání originality i tyto práce smějí do jisté míry činiti nárok na označení za vlastní práce Štítného. Ano bylo by, kdyby právě neběželo o zjev ve středověku tak obvyklý, možno i říci, že také zde Štítný mohl by platiti za učitele Husova. Jest to týž způsob, s jakým později ve svých českých spisech Hus užívá Wyclifa, uváděje jeho myšlenky sice mnohdy snad ani nevěda, ale vybíraje z nich, i když jeho díla doslovně překládá, a vypouštěje a prokládaje je myšlenkami svými, jak to právě Hus, jenž jako myslitel nijak Štítnému nezadá a jako stylista ho arci neobyčejně předčí, svým obdivuhodným způsobem dovedl.

Zároveň však postupné vystupování jednotlivých těchto jmen i rostoucí poznávání jednotlivých spisů těchto autorů jest nám spolu dokladem i rostoucího vzdělání jeho vlastního, k němuž, jak víme, Tomáš, hledal příležitosti vždy a všude. Vedle četby a přemýšlení dalším pramenem byl mu styk s učenými lidmi, a nebyli to poslední učení členové tehdejší společnosti, s nimiž že se stýkal, mohl se honositi. Býval posluchačem Waldhauserovým, Matouš z Krakova náležel mezi jeho literární přátele, samému arcibiskupovi Janovi z Jenštejna ukazoval své spisy, korrektor kléru, nejspíš Vojslav, někdy spolupracovník Milíčův, věděl o jeho činnosti ode dávna, a také M. Frána

(z Benešova), kdysi úředník papežský, potom vlivný prelát pražský, chválil jeho činnost. M. Vojtěch Raňkův byl mu přítelem obzvláštním, jemu věnoval své první soustavné zpracování svých zásad o povinnostech křesťanských, z části i proto, aby slavné jméno bylo dílu jeho záštitou před útoky nepřátel, u něho hledal a nacházel poučení v obtížných a záhadných otázkách.

Nade všecky však působil naň Milíč. Častokráte vrací se v jeho spisech vzpomínka na Waldhausera i Milíče, a vzpomínky jsou zároveň obranami jejich činnosti. Vzpomíná, jak ďábel mnichy „za mé paměti bieše vzbudil proti Kunrátovi, šlechetnému pravdy božie kazateli, řkúc, by byl apostata, ež falešného duchovenstvie lest ukazoval a učil, coj' pravda; tak i protiv dobrému Milíčovi; a ještě zlí zle o nich mluvie, ale křivdu. A jsú také, ješto by rádi, by i to bylo, ješto já píši, utopeno, ješto se jim chce, aby jen samı múdři vidieni byli." A ještě krátce před smrtí vzpomíná: „A jistě, žeť je to tak bylo proti knězi Kunrátovi a knězi Milíčovi, jenž sta v Praze byla ctná, věrná a statečná kazatele slova božieho, jeden Němcóm a druhý Čechóm: že mluvili proti tomu, že v svatých staviech nesvatě bydlé, mnozí řečmi hrdými a nepravými jako hromem proti nim bili, a ač ještě zle mluvie o nich ti, jenž zlému řkú, by nebylo zlé, a pak jim dobrým řkú, že zlí byli." A jistě tyto muže, a zvláště Milíče, ale již také sebe (jak již i první výrok naznačuje) míní Štítný, když horše se na pokrytecké mnichy, opakuje myšlenku Matěje z Janova: „mrzí je každý kazatel dobrý neb kterýžkoli dobrý člověk, jenž rozumí jich zablúzení; rádi by ho

i kacieřem učinili, aby měli své lsti většie svobodenstvie.“

Jestliže však již z těchto slov jest patrna nejen veliká úcta, ale také plný souhlas s činností těchto mužů, Milíč přece pro Štítného znamenal ještě více, z něho čerpal netoliko poučení a povznesení, nýbrž přímo povzbuzení k činnosti vlastní, a také zde máme to potvrzeno jeho vlastními slovy. Již téměř na samém sklonku svého života a své činnosti Štítný, mluvě o manželství, připomíná, že člověk i neženat, může vychovati mnohé zdárné děti — duchovní: „Aniť je byl kněz Milíč bez nich; byť nebyl on, snadť by i těch všech knih nebylo, kteréť sem já psal.“

Nelze z těchto slov uzavírati, jak se někdy stávalo, že Milič Štítného k činnosti literární přímo vyzval. Tomu odporuje Štítný sám, jenž při obdobném výkladu ve starší redakci svého díla formuluje svůj poměr k Milíčovi takto: „Aniť Milíč bez nich bude; neb kdyby nebylo jeho k á z á n i e, snad by nebylo i knih těchto. Neb já první nebyl bych se k písmu tak obrátil. A co jest pak statečnějších hnulo sě jím k dobrému svému.“ —

Ne tedy přímé vybídnutí Milíčovo, ale jeho kázání, jeho světlý příklad to byl, který Štítného k činnosti literární pohnul, jak zde výslovně přiznává. Ale ani toto výslovné přiznání nepovídá nám vlastně mnoho nového, potvrzuje toliko, co i bez něho z celé činnosti Štítného jest patrno.

Štítný původně, když začal psáti, měl především své dítky na mysli. Jim jsou určeny jeho Ř e č i b e s e d n í, krásný, ze vzpomínek na vlastní šťastné mládí vzešlý a neobyčejně štastný pokus o prostonárodní výklad světového názoru i nauky kře

sťanské, nebo lépe jakási theodicea Tomášova, snad nejfilosofičtější, i když ne ve všem původní dílo Štítného; pro své děti shrnul své názory o základních povinnostech křesťana ve své Knížky šestery o obecných věcech křesťanských z r. 1376, pro ně později tuto látku přepracovával, pro ně a zejména pro dceru Anežku podnikal i jiné práce literární, zvláště také poslední, již nedokončené zpracování látky knih šesterých v konečnou redakci. Tak vznikla dlouhá řada jeho prací, jichž výčtem nebudu unavovati, a jež jsou buď celková zpracování souvislé skupiny otázek, zpracování samostatná i přeložená, nebo díla jednotou účelu ve formu knižní spojená, „knihy", jak je jmenuje Štítný sám, buď jednotlivé „knížky" čili traktáty podrobnějším otázkám věnované, zpravidla zpracování cizích myšlenek. Štítný není tu originální v nynějším smyslu slova, ale ovšem smí činiti nároky na originalitu ve smyslu středověkém. Koncepcí i provedením na mnoze jsou to jeho vlastní práce, i když měl někdy pro ně vzor, i když někdy reprodukuje toliko práce cizí. Ale zpravidla i tu prokládá je úvahami vlastními, jež se střídají s cizími nebo je prostupují, jak toho žádal vzdělavatelný účel, asi něco podobného (arci jen základní myšlenkou) jako Tolstého Kruh četby.

Avšak třeba především na své dítky myslil, Štítný ovšem ani jiných čtenářů nevylučoval, nevyhýbal se tomu, aby práce jeho dostaly se do rukou širšího obecenstva, naopak přál si toho. Již v nejstarší redakci svého díla o povinnostech křesťanských praví, že ji skládal „prvním úmyslem pro své děti, a potom všem, kdož by kdy kterým

se z nich slovcem upamatovali k dobrému“, a míst podobných lze nalézti v jeho knihách bez počtu, kdyby pak ani to nestačilo, ukazují to nejlépe i zpracování ne již pro děti, nýbrž přímo pro veřejnost určená, jako jest vedle jiných, jež později poznáme, jeho předposlední redakce známého thématu: K n i h y n a u č e n í k ř e s ť a n s k é h o z r. 1400.

Novota tohoto počínání narazila však záhy na silný odpor. Hned bylo dosti protivníků a nepřátel, o nichž se Štítný vyjadřuje: „rechnie a vrčí pyšní na mě anebo hlúpí, ješto vše hyzdie, jemuž nemohú sami rozoměti, ež píši česky“, a kteří zejména vytýkali, že Štítný píše jazykem lidu a že, ač není mistrem, píše spisy obsahu náboženského. M. Vojtěch Raňkův, jehož jméno, jak víme, Tomáš sám chtěl míti záštitou, nebyl z nich, schvaloval činnost Štítného a hájil jí, ale Štítný dovedl se také hájiti sám: „A nenie-liž lépe česky čísti dobré na hradiech neb kdežkolivěk a v ta doba aspoň mieti k bohu dobrú žádost, zapomenúc zlé milosti smilné, aneb klevet na besedě, aneb svárόv?“ Ale k tomuto i jiným podobným důvodům přirozeným přistupují také závažné důvody jiné, z Písma a staré praxe: „i sv. Pavel, komuž jest epistoly psal, psal jest jejich jazykem, Židóm židovsky, Hřekóm hřečsky. Sv. Jeronym babám psal a vyklad písmo z neznámého jazyka“ . . . „Král Asverus jměl rozličných jazykóv písaře, aby lidu svému každemu azykem jeho psal své listy, a Písmo to připomíná: proč by pak pán Buóh i Čechóm své vóle nepsal a nenapomínal jich písmem užitečným?“ A pro ty pyšné, kteří haní, nerozumějíce, má pádnou odpověď: „Múdřejší tomu rozumějí, a že tak vzácen

jest jemu [Bohu] Čech jako latinník; by chtěli, dobře by se toho vzeptali na sv. Pavlu".

Námitka, že lid obecný tomu nerozumí a o poučení nestojí, pro Štítného neplatí. Ví, že tomu není tak, a kdyby i pravda bylo, nic to neznamená: „Protoliž mostóv nedělají," táže se, „že by nemúdrý mohl upadnúti s něho?" Uznává sice obtíže svého podniku, cítí nesnáze prvých začátků, pochybuje druhdy i o své vlastní způsobilosti, omlouvá „svú malost", ale to ho neodstrašuje, útěchy mu dodává Písmo i prostý rozum: „A zdali jest i oslice pravdy nepověděla Bálamovi duchem svatým? a zdali i po shnilých žlebiech neteče druhdy voda čistá?" A vzpomínaje legendy, jak sv. Pavel, sbíraje dříví na oheň, aby s druhy se ohřál, uštknut byl hadem, ale beze škody, dodává: „A protož nechžť mě had i uštne, a já sbierám tyto třieštky k dobrému ohni, abych se i s vámi shřél, i ufaji v Buóh, že se zhojím, jakož sú se zhojili i jiní."

A nejméně již váží námitka, že píše, nejsa mistrem. Několikrát v rozličných obměnách vrací se stížnost: „Ale divné jest do některých, že nechtie znamenati, pravdalij, co se praví, ale jen chtie věděti, kto praví," a hojné doklady o těch, kdo psali, nemajíce učených hodností, zaručují mu oprávněnost jeho odhodlání: „Brigita bába a Milíč nemistr psali knihy, aniť je ten chtěl učený slúti, který psal knihy tyto."

Jakkoli však z těchto výroků, jejichž počet snadno bylo by lze rozmnožiti, vyplývá nade vši pochybnost, že Štítný byl přesvědčen o potřebě i důvodnosti českého spisování, bylo by přece nesprávné, dosah tohoto jeho přesvědčení podle

dnešních našich názorů přeceňovati. Neběží o obranu českého psaní vůbec, nýbrž právě o obranu směru, který zahájil sám. Praví výslovně: „Ano mnozí rádi by české knihy zatratili a tož jen dobré. Oněm básním, jimiž smilní viece se v svém smilstvě rozžehují, nic nedějí, aneb ještě ponúkají, aby svět byl vzdy milován protiv zápovědi boží.“

Štítný tedy vědomě a v plném vědomí zodpovědnosti píše po česku, ale jazyk není mu účelem, nýbrž toliko *prostředkem*, hlavní věcí jest *obsah* spisu. A právě po této stránce jest působení jeho nejdůležitějši, zde vyplývá přímo z potřeb doby. stává se zároveň projevem oné snahy po vymanění z tlaku dusného ovzduší, navazujíc vědomě a účelně na to, co vykonali, kdo přišli před ním.

Není nahodilé, že také v obranách spisovatelské činnosti Štítného setkáváme se se jménem Milíčovým. Také zde jest si Štítný vědom své souvislosti s Milíčem, třeba se dostával dále, a byla-li to kázání Milíčova, která ho k této činnosti podnítila, dala mu přece také více než pouhý popud. A opět jest to Štítný, jenž to prozrazuje sám. Jest to jedna z nejvřelejších vzpomínek na Milíče, kde Štítný, dotýkaje se slov evangelisty Jana, praví, „Ó s kakú žádostí kázáše jednú šlechetný Milíč u sv. Jiljie u Praze slovo toto! Toť plápoláše silný duch z něho v boží milosti, mnohoj tu vydal ohňových slov. A já v tej památce jakéž takéž, mnoho opustě, chci řeč mluviti sv. Jana.“

Jest to přímé potvrzení, že chce ze vzpomínek vybaviti si ono kázání Milíčovo a podati je, netoliko věcí, ale také formou chce následovati příkladu Milíčova. Štítný tedy vědomě vstupuje do služeb kazatelské nálady dobové, pomáhá ji udr-

žovati, ano svou činností stupňuje ještě její nevyslovené důsledky: ač laik, přejímá část povinností kněžských, ujímaje se slova ku kázání. Jeho celá činnost literární jest vlastně projevem celé této nálady kazatelské.

Ještě v jednom z posledních svých zpracování známého thématu — jsou to Knihy naučení křesťanského z r. 1400 — vyslovuje Štítný tuto zásadu: „Ani jen kazatelé mají lid učiti, ale móžť každý vésti i učiti družce svého, děti své, čeleď svú, ne týmž obyčejem, by stoje jako kazatel nad jinými, ale móž mluviti k jiným, jako jsa z nich jeden, a s nimi rozmlúvati, neb na dobrých knihách nebludných čísti jim hodné, a proto sprostnějších kazatelóv nehaněje, ačť učie a káží nižším rozumem. A čehož by dobře jist nebyl, neuč toho, neb dvě máš uši, aby slyšal, a jen jedna ústa, aby mluvil, a mnohos snad slyšal, jemuž nemóžeš rozuměti.“

Slova ta psána jsou v době, kdy již — bude o tom ještě zmínka — stanovisko Štítného značně se zmírnilo; ale také zde, přes ohrazení, že si takový poučovatel nemusí vésti jako kněz na kazatelně, i z celé souvislosti, i z omluvy, že tím sprostnější kazatelé nemají býti haněni, jest patrno, že Tomášovi tane na mysli opravdové působení kazatelské, jak to ostatně i jeho názory i jeho činnost starší ukazují ještě zřetelněji.

Jestliže již v Knihách šesterých praví dětem, že četba v nich má jim posloužiti zvláště „v svátky doma ve vsi, kdež ani kázánie bývá ani nešpor“, a vidí-li tedy opravdu ve své tvorbě náhradu za kázání, r. 1392 spisuje své Řeči nedělní a sváteční, jež nejsou ničím jiným než postillou

z péra laikova, sbírkou kázání, při čemž nic nevadí, že ze značné části jsou to překlady a zpracování řečí cizích (i Milíčovy zmíněné), neboť účel a původ celé práce jest tu rozhodující, a ten ji činí nejzřetelnějším projevem této snahy Štítného, jíž ostatně, jak již řečeno, všecka jeho práce jest určena.

Látka, k níž Štítný ve všech svých prácech znova a znova se vracel, dá se vyjádřiti schématem: poměr člověka k Bohu, k sobě a k světu, a jistě jest karakteristické, že tento výklad tane mu na mysli od samého začátku jeho činnosti. Jeho spisy tedy v prvé řadě mají účel *vzdělavatelný;* praktický smysl Štítného všude tu vystupuje do popředí, zároveň však spisy jeho jsou svědectvím, že ani název, který mu v novější době byl dán, „praotec filosofie české“, není nezasloužen. Již účel spisů jeho odhaluje také jeho filosofický základ, běží o vyložení a zdůvodnění křesťanského názoru světového a ovšem také o přístupný výklad veškeré křesťanské nauky, kterýžto účel někdy zcela otevřeně se hlásí. Štítný nevymýšlí nějaké nové soustavy filosofické, ale jeví se všude jak duch myslící, hluboký, opravdu filosoficky založený. Jeho filosofie jest filosofie scholastická, ale zde jeho postava vztyčuje se k významu širšímu než pouze národnímu, řekl bych, že Štítný jest první, který filosofii scholastickou učinil srozumitelnou.

Bývají často uváděny doklady jasnosti a plastičnosti jeho výkladů, a jsou to opravdu výklady mistrovské. Ale snad ještě více záleží na tom, že dokladů toho druhu lze u Štítného nalézti hojně snad při každém nahodilém otevření některé jeho

knihy. Stačí na příklad přečísti již v Knihách šesterých jeho krásné poznámky, jimiž chce zabrániti mylnému chápání slov symbolu o pravici boží, vrcholící v obraze: „ale mieníme, že jako pravice jeho jest to nebeské blahoslavenstvie a jako levice svět tento“, nebo jeho přístupný důkaz víry: „Avšak každý, chtěj neb nechtěj, vždy něčemu věřiti musí v každém učení, coj' ho na světě . . . prvé než toho móž rozumem dosieci. A zdali vie kto, kej' jeho otec, než věrú? A kdyby kto nevěřil ničemuž, an by se nemohl i mluviti naučiti,“ anebo výstižné zpřístupnění problému zmrtvýchvstání užitím příkladu o vzrůstu zrna obilného v klas, kterýž „ež často vídáme jej, i nenie divné“ atd. atd.

Také Štítný podléhá vlivům doby, ale jeví se při tom člověkem kritickým, jenž si tyto vlivy hledí uvědomiti a s nimi účtovati. Jeho záliba v mystice jest, jak jsme viděli, v souvislosti s náladou dobovou, ale právě ona jest také filosoficky hluboce opřena. Při vší snaze vysvětliti křesťanský názor světový, při všem úsilí vyložiti základní pojmy křesťanské, Štítný nemá potřeby dokazovati existenci Boha: „Malýť by to Buóh byl, kdyby jej který rozum mohl osieci“, jest zásada, která se smyslem u něho častěji vrací. Stejně při výkladu o Trojici praví s důrazem: „Avšak ne proto, bych rozuměl, toto píši, ale což rozumiem, to píši. I pravi najprv, že rozumiem, že nerozumiem, a že zde na světě jsa, nikdy nebudu rozuměti tomu, kak divně a výborně ta blažená trojice svatá jest . . “

Boha prostě nelze chápati rozumem, nýbrž citem — mysticismus Štítného, odpovídaje náladě doby, jest přece uvědomělý.

*

Také jinde však jemný filosofický a esthetický smysl pomáhá mu uhájiti vlastního samostatného stanoviska kritického. Žák Milíčův přijímá ovšem i důsledky jeho zásad, jako u Matěje z Janova, také u Štítného setkáváme se s odporem proti obrazům, připouští je „jen místo písma lidu obecnému“, odmítá jejich uctívání, když neplatí tomu, koho představují, zavrhuje přičítati jim zázračnou moc a praví, že obraz jakýkoli „jinéhoť nenie, než dřevo neb kámen, a mohla by taká potřeba býti, že bych jej mohl rubati jako dřevo a oheň z něho udělati.“ Ale také tento souhlas se zásadami Matěje z Janova jest jen podmíněný, zásadně souhlasí, ale filosofické, a v jistém smyslu esthetické a zvláště vychovatelské cítění jeho vítězí nad přísnou přímnočárností Matěje z Janova: „Protož aniť jsem z těch, jenž mluviechu, by nemělo mezi křesťany obrazóv býti, mnímť, že sú upřielišili. Neb móžem mieti obrazy miesto písma na památku takových věcí, ale ne, by obraz mohl býti které božie podobenstvie“. I vůči stejně smýšlejícím zachovává tedy Štítný samostatný úsudek, a sama tvorba Štítného také jinak podává výmluvný doklad jeho kritičnosti, jež nedá se ovládati bez důkazů, i o jeho upřímnosti, pevné a vřelé, když se přesvědčila.

Nejvýmluvnějším dokladem mystické a apokalyptické nálady dobové vedle zjevů, kterýchž již dotčeno, i jiných, jest sv. Brigitta, švédská světice, r. 1373 zemřelá a r. 1391 svatořečená. Od r. 1343 mívala vidění, v nichž k ní mluvíval Kristus i Maria, a v nichž zřetelně vidíme, jak její vzrušení právě současným stavem bylo podmíněno. Její revelace jsou plny žalob na zkaženou

církev, nešetří vysoké hierarchie ani nižšího kléru, obracejí se proti kněžím světským i řeholním. Naivní důvěra ve skutečnost těchto styků a opravdová upřímnost revelac působí podmanivě i na dnešního čtenáře, a byly jistě přední ochranou jejich proti podezření z kacířství, které záhy se ozvalo a ani po svatořečení neumlkalo R. 1387 přinesl revelace její do Prahy Matouš z Krakova. Od něho asi poznal je Štítný, a na přání své dcery Anežky odhodlal se zpracovati je po česku. Ale odhodlal se jen nerad a teprve na sklonku života. Četné podvody se zázraky, jak se v té době dály, budily jeho nedůvěru, jíž ani při práci nedovedl zcela přemoci. Výslovné dovolávání se svatosti Brigittiny a svědectví známých o ní („a bylať jest za mne živa, neznal jsem já jie, ale slýchal jsem o svatosti její a vídali ji známí moji“), uvádění Matouše z Krakova, „muže nematného“ i chvalné pověsti dominikána Remunda (generálního převora řádu), zpracovatele revelac, důraz na to kladený, že to či ono řekla Brigittě sama Maria, ohražování, že nerad píše o zázracích atd., to vše ukazuje, že Štitný těmito důkazy pravověrnosti revelac chtěl přesvědčiti jiné, ale chtěl přesvědčiti také sebe a utlumiti své rozpaky. Ty však přece jen netrvaly dlouho. Poznav hlubokou mravní stránku revelac, jejich ethický význam, Štítný přilnul k práci, jíž se zprvu ostýchal, a dokončiv rychle zpracování pro Anežku, na samém konci svého života zredigoval svůj překlad ještě jednou pro vrstvy širší. Ani to není pro jeho souvislost s budoucností nezajímavé, apokalyptická nálada pozdějšího husitství stojí také z části pod vlivem proroctví Brigittiných.

Praktický smysl, hluboké založení filosofické a bystrá kritičnost, karakterisujíce veškeru činnost Štítného, jsou to také, jež tvoří i jiná věcná pojítka jeho s budoucností měrou větší, než by se na pohled mohlo zdáti, i než snad Štítný sám si byl vědom. S určitých stran bývá často uváděno a při srovnávání Štítného s Husem ve prospěch Tomášův zdůrazňováno, že se nemínil děliti od církve. Jest tomu opravdu tak. Štítný skutečně — vrátím se k tomu ještě — nejen nemíní, ale přímo nechce se od církve děliti, přijímá její autoritu, podrobuje se jí ve všem a ochotně, ale — a na to by se nemělo zapomínati — Štítný, i když nemíní se od učení církve děliti, nechce tím schvalovati všeho, co se v církvi ujalo, nepřijímá praxe církevní, jak se ustálila, a jeho význam nespočívá v tom, že se od církve děliti nemínil — toho nemínil, i když se uchyloval, ani Hus, — nýbrž především a hlavně v tom, v čem s tehdejší církví nesouhlasil a souhlasiti nemohl. Ač se nemíní od církve děliti, Štítný přece není spokojen s jejím stavem nynějším, a již tím nemůže se ubrániti ani důsledkům hlubším. Také Štítný jest otráven přítomností, odtud vysvětlíme, co zvláště v pozdějších jeho spisech jistě i vlivem jiných okolností vystupuje, a co by bylo lze nazvati záchvaty pessimismu, jakási touha po vybřednutí z toho kalu, přání utéci ze světa, přání vyplynuvší z jakési ztráty důvěry ve zlepšení, o níž bude zmínka. Ale hluboký jeho duch ani později nepodléhá vlivům těmto zcela, a v dobách mladších jsou mu popudem k práci tím úsilnější.

Cílem jeho jest obnovení a povznesení života křesťanského prohloubením zásad životních a zna-

losti povinností křesťanských, tedy nová zbožnost, opravdová, vnitřní, hluboká, v pravdě křesťanská a již tím obrácená proti zpovrchnělé zevnějškovosti plochého obřadnictví církevnického.

Již tím jest Štítný nucen odmítati podvodné i chorobné výstřelky tohoto stavu. Ve všech dílech Štítného velmi mnoho místa věnováno jest pověře a jejímu vyvracení. Štítný nestačí upozorňovati na její škodlivé účinky, a neopomine jediné příležitosti, aby neupozornil, jak těžkým hříchem jest pověra, který však ještě těžším se stává, zneužívá-li se k němu věcí posvátných. A dobře znaje povahu lidskou, více než učenými výklady dovozuje praktickými příklady i zhoubné následky i také bezúčelnost pověry vůbec a s posvátnými věcmi zvláště.

Jeho doklady — (nezáleží mi zde ovšem na jejich ceně historické i kulturně-historické, po kteréž stránce ovšem knihy Štítného jsou pramenem velmi cenným, avšak pro nás zde jest tato vlastnost vedlejší) — nejsou druhdy bez zdravého humoru, i když někdy bývá obestřen tragikou vypravované události. Odsuzuje kouzla, čáry, bobořky, hledání rozličného koření pod šibenicí, uřezávání kusů šatstva oběšeným, i když se děje „k milosti“: „chtiec k milosti učiniti člověka, učinie bláznem, otráviec jej a často také i života zbaví“. Mnozí zase „ctie svaté jen pro zdejší odplatu, právě pohanským obyčejem, jako sv. Štěpána, aby v koně byli šťastni . . . Lepšíť má úřad sv. Štěpán, nežť by koňmi vládl, ano koni byli i dřéve než byl sv. Štěpán, ktoj' jimi vládl? Či-lij se ten Bohu zpronevěřil, ještoj vládl jimi dřéve, žej' odjat jemu jeho úřad i dán sv. Štěpánu?“

Stejně odsuzuje pověrčivé modlení nebo k účelům neduchovním podnikané. Jiní lidé zase ukládají si mimořádné posty za pověrčivými a zlými účely. Tak se postí ve středu v domnění, že to chrání před oběšením. To byl trest na zloděje. Štítný tedy míní, že bezpečnější než mimořádný půst jest nekrást. Nebo vypravuje podle vzpomínek otcových o svém strýci, jenž se mimořádně postil ve čtvrtek, aby nebyl zajat. I stalo se, že byl přepaden a zabit — tedy ho potkalo něco horšího, než čemu postem chtěl uniknouti.

Ale stejně nelíbí se mu přepiatá zbožnost vůbec, a zvláště askese řeholní i kacířská mu neimponuje, může býti i nemoudrostí. Vidí v přílišném sebetrýznění zvýšenou pozornost věnovanou tělu, ač přece více jest dbáti duše. Nevystupuje sice přímo proti askesi, ale má za to, že stačí plniti, co nařizuje církev.

A také jiné výstřelky tehdejšího obřadnictví ho neuspokojují. Ve své závěti, psané již v letech osmdesátých 14. stol., ukládá sice dětem jisté povinnosti ku své památce, ale celkem mírné, zejména nepřeje si zřízení t. zv. věčného platu za svou duši (= nadání na mše), aby dětí neochudil; přál by si sice, ač neukládá, obvyklých tenkrát třiceti mší zádušních, ale praví výslovně — a to jest karakteristické pro jeho osobu i pro jeho intimní, rodinné pojetí křesťanství, — že mu bude milejší, když děti budou přítomny zádušní mši, než kdyby jich bylo zpíváno více bez jejich přítomnosti. Také oféry mají po zvyku doby dáti, ale jen „jednú aneb dvakrát . . . nechceť mi se, byšte se mnoho túlali po kostele . . .“

Již zde se ohlašuje, co jinde vystupuje otevřeněji: Štítný není přítelem poutí, ano jest přímo proti nim. Mluvě o povinnostech stavu panenského, označuje druhým nepřítelem panenské čistoty „túlánie po krajích cizích, po uliciech neb po domiech, ať pravdu řku i po odpustciech“. Bůh jest tak mocen, aby dal odpustky tomu, kdo „nechodí po nich přes svět“, ale žádá jich „v skrúšení a náboženství doma sedě, jako biskup aneb papež tomu, ktož tamto přijde aneb tamto“ a dokládá: „Mnohoť se přiházie zlého z túlánie toho“.

A ovšem ani odpustky nejsou mu zvlášť milé; sice mínění jeho o nich schválil sám Vojtěch Raňkův, ale Štítný ani tím nebyl zbaven všech pochybností a zvlášť nechápal, proč se udílejí i odpustky na př. na 500 dní, když přece tak veliké pokání nebývá ukládáno.

Zvláště patrný jest rozdíl mezi běžným názorem církevnickým a Tomášovým zdůrazněním křesťanské lásky k sobě i k bližnímu při almužně; žádá při ní ovšem bohulibý úmysl a pokoru, ale dodává ještě jednu podmínku: „Almužny jest dávati, ale dětí neochuzovati“, jak zásadu tuto také jindy vyslovuje, i ve své závěti, nechtěje velikými platy zkracovati dětí — a zde jest vysvětlení, proč nemohl a nechtěl v tom následovati Milíče, — neboť této zásady nezříká se Štítný ani vůči darům na účely zbožné. Dobrodiní kostelům nemá se prokazovati na újmu vlastního majetku, neboť ten již náleží dětem, jež samy, budou-li chtíti, mohou jej k tomuto účelu obrátiti, zvláště však nemá se tak díti na újmu jiných potřebných: „Protož již-li kto chce pro buóh rozdati všecko zbožie v almužnu, daj raději svým dětem, nemá-li dětí, ale jiným

přátelóm známým, jimž jest třeba snad viece než kostelu . . . Kostel má dosti a přietel dobrý nebo sluha chud, nedáš-li tomu, komuž vidíš, ež jest viece třeba, zle učiníš . . .“

Především však almužny a dary kostelům stávají se hříchem, dějí-li se na zřejmou škodu jiných. „Dluh najprve slušie zaplatiti a potom, zbývá-li, almužnu dáti“. „Tak jest tu veliké črtovo oslepenie, že by radějše almužny dávali na kláštery, nebo kostely stavěli, než by zle dobyté navrátili.“ Zle nabyté jmění ani darováním kostelu nepřestane býti krádeží.

Ale Štítný také dobře ví, že pramenem podobných zjevů bývá i ziskuchtivost kněží a mnichů, radí, jak se lze vyhnouti jí i podnětům k ní. Varuje, aby kdo častěji dával knězi dobrovolné dary, neboť kněz hned se pokusí učiniti z nich dávky pravidelné. Kněží ve zpovědech ukládají za pokání nějakou almužnu nebo obět na mši. Štítný sic nezamítá toho úplně, ale radí dáti to spíše j i n é m u knězi, aby tomu, jenž to uložil, nestalo se pramenem hříchu.

Ve všem, co dosud bylo uvedeno, není ovšem nic přímo proticírkevního, třebas také zde jevilo se již hlubší pozadí, k němuž se ještě vrátím; jsou to jen známky, jak současný stav církve i společnosti Štítného neuspokojuje, a jak to vše působí na vývoj jeho názorů. Tím vším arci stoupá ona již jindy dotčená nálada protikněžská, jíž se ani Štítný neubránil, třeba si zde vede velmi zdrželivě. Prohlašuje sice, že jest dovoleno napomínati kněží i mnichy, bloudí-li proti Písmu, ale pochopíme, proč sám hledí se tomu, pokud lze, vyhnouti. Cítil zajisté dobře, že svým pokračo-

váním v činnosti Milíčově ocitl se již na půdě dosud vyhražené kněžím, a třebas tak učinil v plném vědomí dosahu toho kroku, nechtěl přimnožovati příležitosti k výtkám proti své činnosti.

Snad také přispěl i pessimistický názor Štítného na možnost opravy, jeho ztráta důvěry v ni, která vysvítá ze slov posledního zpracování, Knih naučení křesťanského. „Ale bychť mnoho o tom mluvil, kak by kněží řádně měli živi býti, snad bych tiem nic nepolepšil.“ Není to tedy nějaká bázeň před pravdou, nýbrž snaha nepoškoditi nebo neznemožniti věci lepší. Jest to táž situace, ve které skoro v též době Strassburský kupec a vynikající mystik, úsilím Štítnému ne nepodobný Rulman Merswin odhodlal se k svému velikolepému podvrhu, vymysliv záhadného „přítele božího z horní země“ (Gottesfreund von Oberland) a jeho spisy, aby pod touto fikcí mohl nerušeně vydávati své spisy proti zvrhlému kněžstvu a zkažené církvi, jenže ovšem Štítný byl příliš poctivý a příliš málo rafinovaný, aby tohoto prostředku užil.

Činnost Štítného jako již Matěje z Janova také tím jeví se toliko součástkou širokého hnutí světového, neodvisle na nejodlehlejších místech vystupujícího, jenže ovšem — a v tom tkví právě další jeho význam pro náš náboženský vývoj — vnáší do něho prvky české.

Z oněch rozpaků vysvětlíme, že Štítný, zpracovávaje zjevení Brigittina, vypustil právě řadu míst o zvrhlém životě kněží, odtud porozumíme, proč častěji potlačuje výtky, jež měl již takořka na jazyce.

Někdy však výtek nebylo lze potlačiti, a Štítný opravdu místy odvažuje se velmi ostře kárati současný život kněží. Než i tu jeho vlastní napomenutí obrací se spíše k laikům, jež hledí odvrátiti od účastenství na hříších kněžských. Mluvě o vznešenosti úřadu kněžského, uvádí četné doklady, jak se kněží proti němu prohřešují a jej znesvěcují hrou v kostky, tanci, pitím, nemravností, ale upozorňuje, že sice kněz takto velmi těžce hřeší, ale stejně těžšího nežli jinak hříchu dopouští se laik, hřešící s knězem hrou, tancem, nemravností. Sem náleží i výstraha rodičům, aby nezaslibovali nedospělých dětí řeholím nebo kněžství; slibu pak nelze rozvázati, a tím se rozmnožují kněží špatní.

V této příčině však nejzřejměji přihlašuje se za dědice Milíčova a Waldhauserova svým stanoviskem k mnichům, zde také jeho ohražení zní zcela jinak: „Nemienímť dobrých zákonníkóv, ale ty, kteříž jsú vinni, vědě, žeť mi odpustí dobří, nebudúť se na mě hněvati z této řeči; a ti zlí, kteréžť miením, leč mniši jsú, leč jeptišky, ačť se i rozhněvají z toho, netbámť toho“; a otevřeně hlásá: „neb já ne zákony, ale pokrytstvie hrozné v klášteřiech mnohých vizi“ — také to vrací se častěji.

Tak v Řečech nedělních a svátečních připomíná: „A zdali mnich neb jeptiška mohú řéci: Tvójť sem já, Bože? Jestli ež držie své zákony, jistě mohú; ale bořie-li je křivými omluvami, hřiech omlúvajíc, by hřiech nebyl, svět z klášteróv učinivše, v žádosti cti sahajíc úřadóv, v lakomé žádosti stojiec, by jměli, v milostech tělestných strojiec šepty neduchovnie, v rotách sě držiec, leč křiv, leč práv svój svému pomáhajíc

zlého a tupiece druhé roty, nemohúť tací řéci, byť boží byli.“ Není to tedy nějaký zásadní odpor proti životu řeholnímu vůbec, nýbrž bolest nad jeho nynějším úpadkem. Štítný naopak kláštery cení vysoko, jak nejlíp viděti ze slov, jimiž právě uvedené místo uzavírá: „Nedivte sě, ežť sem z té veliké křivdy nějak v horlenie zašel, ež jsú svět z klášteróv mnohých učinili. Neb klášteři jsúť miesto najvýbornějšie k boží službě podlé svého ustavenie: i jest žel viece jich zkaženie.“

Výtky své adresuje Štítný jako Milíč zvláště mnichům žebravým. Vytýká jim, že se odcizili svému určení, že nařízení samých zakladatelů, aby ani mnich neměl vlastního, ani klášter velikého jmění, ubíjejí svou ziskuchtivostí.

Vzpomínaje slov Jeremiášových „o zlatě potuchlém“, dí: „Jistěj' zlato potuchlo, když v zákonníciech nenie milosti, když ne jeden o druhém, ale ať řku téžměř každý o sobě má péči, sobě hromáždí penieze, přátely neb tovařiše oblastnie, rotu zvláští, pna se, zdali by byl učiněn starostú, zdali by k úřadu přišel, zdali by měl, čím by založil klášter, aby jej učinili převorem, aby sobě snad viece nakradl potom, zdali by bylo třeba nákladu k dvoru aneb k vyšším sebe, ač by s ním volili jiného. Aj, kakť jest zlato klášterské potuchlo, ještoj' nerovně lepšie než arabské! Dřéve za neštěstie sobě kladli, kteréhož volili starostú; ale již to za veliké štěstie mají, a to vše z toho že protiv zákonu své obláštie mají; neb jeden druhému v túž oplatu odpúštie mieti to, ješto zákon bránie. Druzí pak menší, ješto nemají té naděje, by k úřadóm přišli, také hromáždie, což mohú,

od většiech vidúc, aby měli co propiti, prohltiti aneb zač dárkóv nakúpiti a přiezní leckakýchs sobě tiem dobývati neduchovních; né brž snad proto zajdú v ty marnosti, že sú nachovali peněz; že mají nač, i naučie se píti, po lahodném jedení státi, aneb po freji, že mohú kupovati ty dárky leckakés! A tak sú potuchli v milosti, nemají pokoje božieho v své mysli, nekochají se s Bohem v náboženství, ale svářie se, závidie sobě, tupí jeden druhého, nadeň se pna; neb jest v nich potuchla milost pro to lakomstvo, že sú ostali boha pro penieze, zrušivše svaté zákony jeho a přísahu slibu svého." A ještě v Knihách naučení křesťanského čteme: „Ale pohřiechu již sě je svět vlúdil i v kláštery . . . Jižť mi sě zdá, že snáze je v světě pravdu zachovati, než v klášteřiech, neb zhola zbořen jest klášterský úloh. Tři jsú věci klášterské, na nichž sú zákoni ulehli: jedna je čistota tělesná, druhá je poslušenstvie, třetie, aby ižádný neřekl, by co jeho bylo. To třetie jest ovšem zbořeno, a skrze to mnoho jest zlého. Nebť jinak toho nemohu řéci, dávno je řečeno: Mnich, maje šart (= grešli), nestojí za šart . . ."

Dotýká se i jejich vkračování do duchovní správy, a třebas ho úplně neodmítal, když se dovolávají privilegií papežských, připomíná přece, že mnohá privilegia byla později zrušena, a že by tedy měli si vždy opatřiti svolení příslušného biskupa — stanovisko blízké Matějovu z Janova. Neméně ostře vytýká Štítný lakotu jako příčinu jejich okázalého pohřbívání zjevných hříšníků, a dává tudíž i ve zpovědech přednost vlastnímu faráři před mnichy, třeba se mu jinak nezdálo nevyhnutelně nutným jen nařízenému knězi se zpovídati.

Vše to jsou vlivy, jimiž přítomná doba sama na vývoj Štítného působiti musila. Také Štítný nevidí ovšem jiné možnosti zlepšení, nežli v prohloubení skutečného života křesťanského, kterého žádali již jeho předchůdci, a o které on sám prací svou tolik se přičinil, a ani Štítný nevidí za tím účelem vhodnějšího prostředku, nežli viděli oni, časté přijímání svátosti oltářní.

Přívržencem častého přijímání jest Štítný rozhodným a přesvědčeným, třebas jeho neskonalá úcta k této svátosti nutila ho k opatrnému požadavku, aby také k častému přijímání odhodlával se člověk jen z opravdového přesvědčení, pročež také svým dítkám, dokud nedospějí k plnému poznání, radí, aby nekvapily. Ale jeho smýšlení nejlépe se projevuje, že jest také horlivým a vřelým zastáncem tohoto požadavku proti jeho protivníkům: „I divím se múdrým lidem mnohým; ješto sú pilně vstali protiv tomu, aby lidé nepřijímali často božieho těla; ... ale ješto kakýms hněvem hyzdie bez rozmysla všem, ktož často, nejsúc kněžie, tělo božie přijímají: a snad žej' jim byl Milíč těžek v oči, jenž jest učil lid boží vóli u pravdě a v jednotě křesťanské viery, nic se s svatým Písmem neděle, — kak těm mohu za dobré mieti? Neb očitě jsú protiv pravdě sv. Písma.“ A připomenuv pak i výroky Písma i praxi prvotní církve i jiné autority, dodává: „Protož nechajte své daremné řeči: ne Milíčť jest vymyslil toho, aby mohli lidé, ktož by svého spasenie pilni byli, často tělo božie přijímati, anož sv. Augustin řekl ...“ a po jeho slovech, vyloživ, že ani nařízení církevní o přijímání jednou v roce nevylučuje přijímání častého, libuje si,

že zákaz jeho vůbec ještě vydán nebyl — psáno r. 1376.

A právě proto jest tím zajímavější sledovati stanovisko Štítného po zákaze na synodě r. 1388. Štítný se smiřuje se zákazem, ano přijímá i ono příšerné odůvodnění zákazu, že laik nepotřebuje často přijímati, poněvadž tak za něho denně činí kněz — se svého stanoviska mohl se s tím smířiti. Radí tedy, kdo by přece chtěl často přijímati, aby si vymohl svolení úřadů, ale jinak radí poslouchati zákazu se zajímavým odůvodněním, že snad Bůh chce takto zkoušeti pokoru zbožných. Štítný se tedy podrobuje autoritě, ustupuje moci, ale svého přesvědčení se nevzdává, jeho slova znějí jako polemika proti zákazu.

Není to jediná otázka, kdy Štítný ocitnul se v podobném postavení. Častěji událo se mu, že se ve svém přesvědčení rozcházel s běžným míněním. V takových rozpacích bylo mu útěchou, mohl-li upozorniti, že o sporném učení neučinila církev ještě závazného snesení, čili že kostel ještě neustanovil. Zvláště však bývá mu toto stanovisko útěchou tam, kde by se s rozhodnutím kostela těžko smiřoval. Nejzajímavějším způsobem jeví se to právě při svátosti oltářní.

Ono místo o potřebě častého přijímání uvedené svrchu čte se v souvislém výkladu o svátosti oltářní, který opravdu může platiti za vzor populárního výkladu o věcech tak hlubokých. Stanovisko Štítného jest tu ovšem úplně katolické, a učí tedy, v přesvědčení, že tak již kostel ustanovil, také přepodstatnění (transsubstanciaci), že ve svátosti jak chléb tak víno mění se v pravé tělo a krev Kristovu.

Ale na sklonku svého života Štítný seznámil se s učením jiným, jak se zdá, byla to asi nauka Wyclifova o remanenci, totiž učení, že Kristus sice ve svátosti jest přítomen, podstata chleba a vína však se nemění. A Štítný sedmdesátník, ve svém posledním původním díle, t. zv. rukopise Opatovském, sám takto vyjadřuje své rozpaky: „však ještě sú mnú někteří mistři pohnuli tak, že neuměl bych zajisté povědieti, jestli v té svátosti ještě chléb, pod nímž by bylo také tělo božie, čili tu již zhyne chléb býti a obrátí se v tělo božie. A to sem já držal, mně, by byl kostel na tom ustanovil se, a podlé toho úmysla položil sem to v některých svých knihách, kdež sem řekl, by chléb tu již nebyl . . .; a ti mistři dosti podobným dóvodem ukázali mi, že tu ještě chléb jest v té svátosti i také tělo božie. Ale já raději řku: Neviem, které jest, než bych řekl toto neb toto, když sej v tom ani kostel ještě ustanovil.“

Realistickému jeho přesvědčení učení o remanenci tedy jest bližší, třebas dosud učil jinak, a těší se, že kostel neustanovil. Snad by tedy i v tomto případě autorita byla postačila, ale zajisté ocitúje se zde Štítný již na samé hranici, jíž nebude váhati překročiti ten, pro koho autorita již té váhy nemá.

A tím se dostáváme ke stěžejnému bodu, k poměru Štítného k církvi. Štítný opravdu neměl nikterak v úmyslu od církve se děliti, a třebas nespokojen s jejím stavem, uznává přece její autoritu a neustává prohlašovati, že se poddává rozhodnutí kostela nebo školy Pražské — zajímavé pro postavení, jaké již tenkrát universita zaujímá.

Ovšem také to jsou obvyklá ohražení, s jakými se ve středověku setkáváme napořád, a třeba u Štítného nebyly pouhou frásí, nesmíme jejich významu přeceňovati. Z velmi četných výroků jiných jest zase zcela určitě patrno, že také Štítný již míní podrobením poučení. Zvláště důrazně ohražuje se proti nesprávnému výkladu svých slov: „A komuž se nelíbí to, ješto píši, křivdú mě neviň, křivdy na mě nezamýšlej, bych to řekl, jehožť sem neřekl"; ale stejně důrazně prohlašuje: „z toho, což viem, kak mám věřiti, nechtěl bych po letičies hlavě postúpiti", a jistě výmluvně znějí slova: „byloli by mi ukázáno, ež bych kde pochybil, dal bych sě rád navésti pravdě. Protož vždy řku: ku opravenie kostelniemu poddávám sě, ale ne, by lecktos chtěl mě súditi a mé řeči, jinak je bera, než já miením."

Ani tím ovšem není popřeno, že Štítný uznává autoritu církevní, a není pochybnosti, že Štítný skutečně nijak se s církví rozejíti nechtěl. A právě proto jest u něho tím zajímavější pozorovati, jak snadno i při tomto stanovisku bylo lze dostati se i do odporu se souvěkou praxí, i do rozporu s církví vůbec. Lze říci, že Štítný sice podrobuje se církvi, ale chce zůstati svůj.

Štítný na př. velmi důrazně učí, že klatby i nevinně vznesené jest dbáti, ale uvádí možné výminky, mezi nimi také, že netřeba dbáti zápovědi styků s nemocným neb umírajícím klatým. Zákony církevní skutečně, jak Štítný praví, tuto výminku připouštějí, ale praxe současná byla zcela jiná, a již pouhé zachovávání jich mohlo vésti k sporu.

Stejně ovšem nic proticírkevního neobsahuje, ač ovšem proti současnému obřadnictví míří a nové

zbožnosti žádá zásada, že jest lépe zameškati mši, než slyšeti ji nedbale, nebo že není hříchem bez omeškání zbožnosti ve svátek pracovati z milosrdenství či z potřeby. Za to již hlouběji jde mínění Štítného, že povinnosti k rodičům nesmějí ani pro řeholní sliby omeškány býti, nebo výrok, že církevní úřady mohou sice rozvázati každý slib, slibu čistoty však nikoliv, toho ani papež nemůže změniti.

To vše zajisté nejsou pochybnosti o vlastních článcích víry, ale jistě neshoda s názory církev ovládnuvšími, nepřímé odmítání přepiatých zásad o všemohoucnosti moci duchovní, a vždy při nejmenším aspoň hájení jistého práva kritiky, kterého se Štítný při vší oddanosti k církvi nevzdává. Zajímavý jest tu na př. jeho výklad o svátosti pokání a jejích jednotlivých částech v Knihách šesterých. Jednaje o zpovědi, uvádí Štítný, jaká má zpověď býti — i to jest klassický doklad jeho katechetického umění, — a na posledním místě připomíná, že kající má býti poslušen svého zpovědníka a vykonati uložené pokání „leč by ovšem nebylo hodné pro velmě pilnú věc, tehdy by přijieti nejměl, aneb s múdřejším o to pomluviti“ ...

Jest to karakteristický dodatek, vyhrazující kajícníku právo zkoumati opatření knězova, a jen těch, která jsou dobrá, poslouchati, třebas za jiných okolností poslušnost všech byla by závazná. Při vší oddanosti k církvi tedy Štítný nezná nekritické poslušnosti, zůstává věren tradicím svého směru, jak to i jiné okolnosti prozrazují, a zvláště také stanovisko Štítného k b i b l i. Není to sice onen uvědomělý biblický princip Matěje z Janova, ale

při všech hojných citátech ze spisovatelů církevních zpravidla hledí je pověřiti také Písmem; zejména však stanovisko Štítného určeno jest požadavkem, aby bible byla dána do rukou lidu, a to celá, ne pouze úryvky, poněvadž v nejlepším spise lze vytržením některých míst nalézti bludy.

A právě po této stránce souvislost Štítného s vývojem budoucím jeví se nejpatrněji. Jistě není správné mínění nověji často hlásané, že Hus jeho spisů neznal. Dokud nebude provedeno pečlivé srovnání spisů jich obou, nelze se tvrzení takového odvážiti, a každému, kdo někdy obojí tyto spisy četl, příbuznost ideová i jiná se musí vynořiti na prvý pohled. Ani úplný nedostatek slovných ohlasů nemohl by při tehdejším rozvoji spisovného jazyka zvláště zásluhou Husovou dokázati neznalosti, a shod věcných nacházíme všude dosti.

Ale kdyby ani toho nebylo, nestačí dosti často opakovati, že také vystoupení Husovo, i když vědomě opouští půdu dogmatu, činí tak jenom pod tlakem svého mravního úsilí, kteréž v této době, jak jsme tolikrát viděli, a jak zvláště u Štítného, tolik církvi oddaného, jest patrno, samo musilo horlivce i proti jejich vůli zatlačovati až na samé hranice mimocírkevní půdy. Směr, který náboženskému hnutí našemu vytknul Milíč, Matějem z Janova a Štítným udržuje a vyvíjí se dále, a právě tento směr zůstává i směrem činnosti Husovy, v myšlenkovém okruhu jejich a zvláště Štítného pohybuje se také Hus, i když to může býti neuvědomělé a třeba nahodilé.

Jistě není nedůležité, že na př. u Štítného s velikým důrazem od počátku jeho činnosti vrací se

přesvědčení, že také zlý kněz posvěcuje, k němuž ovšem doba sama nutila. Štítný to horlivě vysvětluje příklady (almužna, již dá paní po nehodném šafáři, jest platna a p.), a formuluje konečně slovy: „Protožť jestliť kněz dobrý, dobrť jest sobě i jiným; jestliť zlý, jehoť úřad jinýmť jest dobr, ale jemuť jest zel.“ A jistě jest ještě důležitější, že na úplně shodném stanovisku od počátku do konce své činnosti stojí Hus, a to v uvědomělém odporu proti svému vůdci Wyclifovi.

Netvrdím tím, že Hus takto proti Wyclifovi rozhodl se pod vlivem názorů Štítného; doba sama vynucovala si rozhodnutí podobné, které ostatně setrvává jen při zásadě církve samé. Ale jistě jest to nezvratným důkazem vnitřní souvislosti, když se takto rozhodoval v souhlase s dosavadním vývojem, ovšem ve smyslu učení církevního.

A konečně jest také do jisté míry možno mluviti o jisté příbuznosti Štítného s vývojem budoucím po stránce negativní, tam totiž, kdy Štítný aspoň v jistém směru opouští svůj vlastní základ. Nelze přehlédnouti, jak již dotčeno, že Štítný v pozdějších spisech svých, zvláště pokud byly pro veřejnost určeny, své stanovisko značně zmirňuje. Zjev jest příliš nápadný, aby bylo lze nepovšimnouti si ho. Viděli jsme to již při otázce častého přijímání, kde ovšem běží o uznání synodálního zákazu bez přímého opuštění staršího názoru, ale je to viděti i jinde, kde takového zevního podnětu nebylo. Tak, abych jen několika případů z těch, o nichž byla svrchu řeč, se dotkl, v Knihách naučení křesťanského vynechává odmítavou poznámku o toulání za odpustky (nepříznivého stanoviska k poutem v podstatě nemění),

podobně vypouští při zpovědi zmínku o oprávněnosti kajícníkově zkoumati vhodnost uloženého pokání, stejně zmirňuje ještě více své stanovisko k častému přijímání, a podobná omezení najdeme i jinde. Snad není to bez vnitřní souvislosti s oním, rovněž již svrchu dotčeným pessimismem Tomášovým, s onou ztrátou naděje v možnost opravy, ale snad i to i ono znechucení samo má také příčiny hlubší. Štítnému nemohlo ujíti — a viděli jsme, že si to uvědomoval, — že opravný směr i při nejpevnější vůli neuchýliti se od církve, nemůže se vyhnouti konfliktu s ustálenou praxí, který konec konců musil anebo při nejmenším snadno mohl vésti i k rozporu s církví samou, tedy k tomu, co hnutí bylo vzdáleno, a čemu se zejména úsilí Štítného přímo příčilo. Nenadarmo utěšuje se tím, že co se mu nelíbilo, děje se řízením božím, jako se v pochybnostech utěšoval, že kostel se neustanovil. Poznání konsekvencí zahájeného směru stává se brzdou, Štítný se nezpronevěřuje svým reformním snahám, ale právě proto tím více hledí potlačiti, co by mohlo vésti k rozporu. Jest to v malém týž případ, který ve velikém a s pronikavějšími průvodními zjevy vidíme se v dalším vývoji opakovati znovu a znovu, takže i zde stává se Štítný jakousi předzvěstí budoucího vývoje.

Po tom všem není ovšem třeba znovu upozorňovati na souvislost, která se jeví také horlivostí kazatelskou, odpovídající neutuchající kazatelské náladě doby, a projevovanou vedle horlivé činnosti vlastní i vybízením jiných k činnosti podobné: — „Avšak dobří učení, dobří mistři, dobří kazatelé, nerozpakujte sě slova božieho rozsévati“

volá v rozličných obměnách častěji, — stejně jako tutéž souvislost prozrazuje také úsilí Štítného ve prospěch častého přijímání.

Ale jedné věci jest nutno se ještě dotknouti. Úsilí o mravní obrození křesťanského života, jehož činnost kazatelská i otázka častého přijímání jest neoddělitelnou součástkou, jeví opravdu dosti záhy jisté účinky, ovšem především jen ve vrstvách laiků, jak toho bude dotčeno ještě jindy.

Zde mne jen zajímá, jak se projevují především zevně. Vlivem této otázky i vlivem obliby literárních i kazatelských thémat o životě Kristově, jejichž pozadí již známe, osoba Kristova, tělo boží, kříž atd. docházejí i na venek zvýšené pozornosti. Od jisté doby nápadně množí se nadání s těmito tituly spojená. Nová zbožnost hlásí se však i vznikáním rozličných bratrstev.

Jest to zjev, kterému bude nutno věnovati větší pozornost, než se mu jí v literatuře dosud dostalo, jemuž náleží i nepopíratelná důležitost hospodářská jeho značným významem při vývoji cechovního zřízení, které však nás zde hlavně poutá svojí stránkou náboženskou, jakožto sdružení za určitými účely pobožnými (pohřby a j.). Není nezajímavé a tím méně nahodilé, že jména bratrstev nesou i první skupiny potomních „božích bojovníků“. Ona nová bratrstva, která se záhy přestávají omezovati na určité třídy společenské, a v nichž dílem převahy nabývají vrstvy laické, již svým vznikáním, třebas arci zde mnoho kvasu starého obřadnictví zůstává, ale zvláště tím hlásí se za vyznavače oné nové zbožnosti, že vstupují vě-

domě do služeb této zvýšené úcty božímu tělu prokazované, naznačujíce to dílem již svými jmény. Bratrstvo „obruče a kladiva", založené asi r. 1382, v němž převahu měli důvěrníci krále Václava, a jež se i přízni královë těšilo, hlavním účelem vytklo si zbudování kaple Božího těla na rynku Novoměstském, o něco později vzniká bratrstvo Božího těla při kostele sv. Linharta, také jinde vznikají sdružení podobná. V Kutné Hoře r. 1388 bratrstvo Božího téla zřizuje kapli toho jména, v Kolíně připomíná se řemeslnické bratrstvo panny Marie. Ale i bez této zevní organisace stoupající obliba ona se jeví, v Praze i na venkově množí se kostely, kaple i oltáře Božího těla, či sv. Kříže a p., vznikají nadání nebo aspoň určitá ustanovení pro mše o božím těle. Také tato záliba, která se arci hlásí také v oblibě biblických jmen vzbuzené Milíčem, vyvrcholuje jaksi místem, které jsme poznali jako vtělení kazatelské nálady dobové, — kaplí Betlemskou čili domem, v němž jest chléb, jak jméno Betlem vykládá sám Štítný.

A není tudíž bez zajímavosti, že právě s tímto místem jest také Štítný v dosvědčené souvislosti. Onen přídavek v pozdějším přepise některých prací Štítného, jenž známé nám již místo o nepřátelích Waldhauserových a Milíčových provází poznámkou: „Též ještě i těchto časóv zlí dobré [hyzdí], kacieři je pro pravdu nazývajíc, jako sě M. Janovi řečenému Hus v Praze děje i mnohým jiným šlechetným mistróm pro jich věrné kázánie", jistě správně vystihuje náladu, ale sotva může pocházeti z nějaké třeba jen dodatečné poznámky Tomášovy. Nicméně nelze pochybovati, že tu s Be-

tlémem souvislost jest, i když snad ne bezprostřední, přece dosti blízká.

Ze všech dětí Štítného dcera Anežka snad jediná ho přežila, jistě byla mu nejbližší. O ní zmiňuje se ve svých knihách nejčastěji, pro ni podnikal některé své práce, na její žádost zpracoval revelace Brigittiny, jí upravoval látku, k níž tak rád se vracel, v konečnou redakci, jí sliboval upraviti takto všecky své spisy, když by zůstala, jak očekával, ač nežádal, neprovdána. Ona jediná neopustila snad nikdy otce svého, její poměr k němu byl neobyčejně něžný, ona jest skutečnou dědičkou jeho zásad, pěstovatelkou jeho tradic. A právě první zpráva, jíž se nám o ní dostává odjinud než z knih Tomášových, zjišťuje o ní, že v říjnu r. 1401, snad již po smrti otcově, kupuje si dům v samém sousedství kaple Betlemské. To jistě není nahodilé. Nebyla to sice ještě ohnivá výmluvnost Husova, která ji přilákala, ale byl to Betlem sám, který ji vábil, ono místo, které svým celým určením se šlechetnými snahami jejího otce tak těsně bylo spiato. A Anežka vytrvala tu i v době největšího rozpětí kazatelské horlivosti Husovy, kdy již jméno Betlem stávalo se téměř ozvěnou jména Hus. Poslední zpráva o ní jest z r. 1409, ale pravděpodobně setrvala i déle ještě, až do své smrti na tomto místě, jsouc společnicí oné nadšené družiny zbožných šlechtičen, plně oddaných zásadám kazatele Betlemského, jenž sám jejich horlivost chválil a jim některé své spisy, mezi nimi snad i nejněžnější a nejintimnější dílo své „Dcerku“, věnoval.

Jest skoro něco symbolického v tom, že dědička snah Tomášových prostředkuje spojení jeho s vlast-

ním střediskem českého hnutí náboženského, zdá se, jako by tím hlas Tomáše ze Štítného, ten hlas volajícího na poušti, zazníval k nám ještě v době, kdy všem současníkům zdálo se, že se uskutečňují slova evangelická: Viděli jsme hvězdu nad Betlemem . . .

VI.

Matějem z Janova a Tomášem ze Štítného vývoj náboženského hnutí našeho před Husem dostupuje vrcholu. Oba svojí činností jeví se jakožto příslušníci širokého světového proudu reformního, jaký souvěký stav církve i na nejrůznějších místech povolával v život, třebas právě jejich činnost, stupňujíc staré prvky pokrokové a přinášejíc nové, rozmnožuje také známky, jimiž se tomuto světovému hnutí začíná dostávati jeho zvláštního, českého rázu.

Nechci tím říci, že by se myšlenky jejich rázem byly staly obecným majetkem, že by vše, co oni hlásali, ihned bylo se ujalo a šířilo dále. Ale o to sotva může býti spor, že jejich činnost určuje již směr dalšího vývoje, od kterého se vývoj neodchyluje, ani když se otevírá vlivům jiným, nýbrž právě naopak otevírá se vlivům jiným, poněvadž se nesou týmž směrem.

Zvláště stanovisko především Štítného, ale také Matěje z Janova karakterisující, ono stanovisko, které se brání a téměř vzpírá každému rozchodu s církví, které se ve všem podrobuje její autoritě, namnoze i proti svému přesvědčení, a které se odvažuje skoro jenom tehdy (jak tomu u Štítného) vysloviti, když církev ještě nerozhodla, které se však při tom s praxí souvěké církve druhdy úplně

rozchází, namnoze i v otázkách povahy zásadní, a již tím ocitňuje se na půdě ne sice kacířské, ale přece proticírkevní, má zde význam neobyčejně důležitý. Jako se jím nechtělo státi ani ono široké hnutí světové, tak ani naše náboženské hnutí ani dříve ani později nechce se státi kacířským, a běželo v dalším průběhu vlastně stále o týž rozpor, jaký vidíme již zvláště u Štítného, co se osvědčí silnějším, zda síla starých tradic, nebo přesvědčení o vnitřní oprávněnosti a tudíž nevyhnutelné nezbytnosti mravního, o zákon Kristův opřeného úsilí, bez ohledu na tuhá pouta bezduchého autoritářství a tudíž přímo proti nim.

A jako vlivy doby musily náboženské hnutí naše určitým směrem nutiti již dříve, tak se to právě nyní stalo tím nutnějším, když mezitím, po úplném vplynutí všech prospěšných i škodlivých zjevů světových do zemí našich, zmizelo z nich to, co hledělo, s podržením vlivů prospěšných, zmírniti, co našemu vývoji mohlo se státi škodlivým.

Viděli jsme, jak přičiněním Arnošta z Pardubic zejména církevní zřízení české úplně bylo podmaněno požadavky kurie papežské, že však také Arnošt dbal toho, aby to, co mohlo a mělo přinésti prospěch, nestalo se ze známých nám již příčin škodlivým. Přes všecku snahu vyrovnati protivy zhoubného vlivu kuriálního činnost Arnoštova znamená povznesení moci kněžské u nás k takové výši, že se moci světské musila již stávati přímo nebezpečnou, a že musila téměř vybízeti k boji, zvláště když papežské schisma otřáslo základním názorem na povahu moci duchovní. A jako tento boj musil se státi neodvratným, tak

také náboženský vývoj u nás tím zvláště musil býti určován, když ode dvora arcibiskupského zmizel duch Arnoštův, když nepatrný rozhled nahražován přepiatým sebevědomím, a když tím právě jen zhoubné následky onoho sblížení nabyly vrchu, bez náležité protiváhy, když tíživý tlak dolehl plnou a vlastně stupňovanou silou.

Tuto změnu znamená třetí arcibiskup Pražský, druhý nástupce Arnoštův. Jan z Jenštejna jest jedna z oněch povah více nejasných než záhadných, jaké se rodí v dobách přechodních, které v sobě dovedou srovnati náklonnosti nejrůznější, třebas žádná z nich nedovedla zušlechtiti jejich základních povahových slabostí a špatností, které ani k vysokým úkolům nedovedou se blížiti jinak než prostředky malichernými a nízkými, které ani při velikosti svých cílů nesmějí býti zvány velikými. Od přátel a lichotníků do nebe vynášen, ale i těm, kdo nemohli s ním souhlasiti, zůstávaje ve „svaté paměti" pro svůj pozdější život, a sám jistě pln nadšení prospěti moci duchovní, stal se ve svém působišti jejím snad největším škůdcem, a nebude dnes snad nikoho, kdo by popíral, že pro svůj úřad byl osobou naprosto nevhodnou. Ani když uvážíme, že nebylo snadno státi v čele církve, jejímž organisátorem byl Arnošt, nelze tím nic změniti na faktu, že jeho druhého nástupce veliká doba shledala úžasně malým.

Také Jan z Jenštejna náleží mezi nejvzdělanější muže své doby v Čechách, léta svého kvetoucího mládí ztrávil na studiích v Italii a Francii, k čemuž mu některé výnosné úřady duchovní poskytovaly prostředků sice hojných, ale hýřivému mládí přece nepostačujících. Mohl se chlubiti, že

byl žákem university v Praze, Padově, Bologni, Montpellieru, Paříži, častěji prodlel v Avignoně — sám potomní papež Urban VI. byl od té doby jeho přítelem, — na dvoře krále francouzského byl rád viděn.

Z ciziny přinesl si také zálibu — a po této stránce ho již známe — ve studiích humanistických, z nichž mu, i to již víme, něco zbylo, i když zaměnil klassiky žaltářem, stkvělá forma jeho latiny, humanisticky zbarvený, ale spíše přetížený než vzletný sloh, vloha básnická i záliba v některých moderních zjevech, na př. v kultu Mariánském, jehož byl horlivým šiřitelem i básněmi i zaváděním nových svátků. Ale vlastní reformní podstata humanismu mohla se ho, sama ještě neuvědomělá, dotknouti tím méně, čím více již tenkrát byl ovládán nejpřepiatějšími názory o vyvýšenosti moci duchovní. Ale při všem veselém mládí přece také již tenkrát ohlašují se u něho jisté prvky rozjímavé a slabé náběhy sklonnosti k mystice, které se sice později rozvíjejí dále, aniž jim dotčená právě vlastnost dovoluje uvědomiti si hluboké pozadí a vlastní účel rozjímavé mystiky. Vše to objevuje se spíše jako doklad, že syn přechodní doby otvíral svou duši všem moderním proudům, i když se navzájem vylučovaly, jak to jeho vlastností zůstává i později.

Ve svém pětadvacátém roce stal se biskupem v Míšni, a již o tři léta později vystřídal svého strýce Očka na arcibiskupském stolci Pražském. Mladý, duchaplný a krásný kníže duchovní mohl se ohlížeti na lehkomyslný a bouřlivý život předcházející, kterého však ani nyní nemínil se vzdáti. Veselé kratochvíle, zábavy lovecké, tance a spo-

lečnost krásných žen poutaly ho více než povinnosti úřadu arcibiskupského, ale již tenkrát světáckými výstřednostmi prozařuje naduté sebevědomí, že jemu jakožto knězi a biskupu je to všecko dovoleno.

Když potom po r. 1382 nastal v něm obrat k životu přísně kajícímu, a Jan z Jenštejna oddal se nejostřejší askesi, rozčilujícímu a mučivému rozjímání a vysilujícímu a téměř ukrutnému sebetrýznění, zase stálými modlitbami a přepiatými skutky kajícími odvoláván byl od svých povinností pastýřských, a zase v tom obráží se totéž naduté sebevědomí, že jeho vyvýšené postavení dovoluje mu toto zanedbávání úřadu.

Jeho mystika, jak se jeví v některých spisech, přecházejíc někdy v prorocké jakési vytržení, prozrazuje ovšem působení současné doby, ale svými slohovými hledanostmi a hříčkami, svým přeplněním a přetížením, svou umělkovaností, tím, že všude prozrazuje také, jak je vypočítána na zevní dojem, podrývá sama víru ve svou upřímnost a nemůže tím získávati na přesvědčivosti. Jan z Jenštejna v této náladě nezavírá očí před současným stavem církve, jeho spisy jsou plny nářků a stížností nad znemravnělostí kněžstva, ale ani to není mu dostatečným vzpružením, aby, vytrhna se ze svého pobožnůstkářství, hleděl podle své povinnosti pečovati o zlepšení, jeho rozměklá a ovšem pohodlná zachmuřenost jest mu nade vše.

Jan z Jenštejna stýká se s předními pokrokovými pracovníky, známý nám již Jindřich z Bitterfeldu byl jeho důvěrníkem, Mikuláš Biceps, jeden z nejstarších pokrokových mistrů českých, býval

jeho hostem, činnost Tomáše ze Štítného, věda o ní, sledoval bez nepřízně, ale ani tyto styky nedovedou ho vytrhnouti ze zálibné pohříženosti v sebe, z pyšného přenášení se přes plnění naléhavých úkolů, jak to pěknou výčitkou pověděl o něm Matěj z Janova: „Jiní biskupové mají své srdce obráceno k vyhledávání své vlastní soukromé zbožnosti a o to méně spojeno a propůjčeno svým synům, totiž farářům, čímž mnohá pohroma nadchází v obecném blahu duší; a taková jejich soukromá zbožnost, provozovaná na škodu a úkor celku, jest podle slov Písma pramálo příjemna Pánu . . . Poslechni toto písmo prorokovo, a poznej, můžeš-li, ty, jenž, maje bedlivě říditi a spravovati společnou rodinu Kristovu, přece v nenávisti máš každé zaneprázdnění s ní, a jenž vzlykáš, když ti nastává pracovati, zavában a zabaven svým klidem a svým soukromým dlouhým žalmováním a pobožností, třebas druhdy citlivou a plačtivou."

Toto sebepřeceňování jevilo se však tím povážlivěji u člověka, jenž nebyl prost slabostí a vad namnoze velmi těžkých. Při vší pokoře a skroušenosti v modlitbě Jan z Jenštejna byl muž sebevědomý, pyšný, vypínavý, při vší kajícnosti prudký, prchlivý, svárlivý. V jeho četných sporech tyto vlastnosti vystupují příliš patrně, a vedle malichernosti i nedůtklivost často dovoluje vášni převládati na úkor pravdy.

Z hýřivého mládí i zasmušilému samotáři vedle záliby v zevní okázalosti, jíž ani v největším odříkání se nevzdal, takže jeho dvůr pohlcoval mnohem větší náklady než za jeho předchůdců a nástupců, zbyla nápadná marnotratnost, jež někdy

také příliš štědrým udílením almužen se jevila. Ale v tom snad hlásí se také ušlechtilý rys jeho povahy, soucit s trpícími a utištěnými, který tak krásně jeví se potom v jeho šlechetném odhodlání zříci se odúmrtí, v němž, jak víme, následovalo ho proti M. Vojtěchovi naše veškeré hnutí náboženské.

Ale toto porozumění potřebám lidu nevadí mu zase, aby se vynášel způsobem neslušným nad své podřízené, i také nad biskupy své provincie i okolní, které urážel svou osobivostí a pýchou, jež zase plynula z upřílišeného cenění jeho úřadu i moci duchovní vůbec. Janovi z Jenštejna jest papež pánem světa, a on sám jeho náměstkem. Ve svém traktátě o schismatě, plném nízkého lichocení Urbanovi VI., pronáší k němu, tenkrát sevřenému v Noceře, i slova: „Žádný katolík nepochybuje, že máš vyměřenu moc na nebi, na zemi i nad zemí, v pekle či očistci, třebas jí v tuto chvilku nemohl vykonávati . . .“

Při tom však svoji osobnost zaměňoval se svým úřadem, v soukromé urážce viděl urážku moci duchovní, v odporu proti svým, i když neoprávněným, hmotným nárokům zkracování církve. Téměř po celou dobu své vlády Jan z Jenštejna nevycházel ze sporů, s kněžími i laiky, kláštery i biskupy, kapitulami i řády soudil se, hřímaje klatbami a zneužívaje své moci. S mužem jeho rázu srážka moci světské dříve nebo později byla neodvratná.

Než ještě povážlivější musily býti vlivy jeho postupu v církvi samé. Jako zprvu jeho lehkomyslný život, tak potom přísná kajícnost odváděly jeho pozornost od péče o dioecesi, ta ležela v ru-

kách několika vyšších členů kléru, „velikých kanovníků“, jak říká Matěj z Janova, kteří v přeceňování moci duchovní jsouce za jedno se svým pánem, rozněcovali jeho vášnivost a štvali ho ke krokům nepředloženým, jisti také jeho souhlasem, když z obavy, aby moc a vážnost církve neutrpěla, nedbali náležité přísnosti v udržování kázně církevní, ale ochotně hájili i zvrhlých příslušníků stavu duchovního proti moci světské.

Jednu chvíli zdálo se, že nastane zlepšení. V l. 1379—80, tedy záhy po nastoupení Jenštejnově, arcijáhen Pražský Pavel z Janovic vykonal ve svém obvodu visitaci všech farností a kostelů. Jest to ona památná visitace, již zde podrobněji nemusím probírati, poněvadž, aspoň pokud se Prahy týče, jsou její výsledky známy z vylíčení Tomkova, o níž však lze říci, že hnula vším tím kalem tehdejší společnosti laické, ale zvláště kněžské, která vynesla tolik příšerných detailů z hnusného života tehdejšího, zejména kněžského, že bychom jim snad ani nevěřili, kdybychom je četli jinde než v suchých záznamech tohoto úředního protokolu.

Ale naděje, že to aspoň dá podnět k pokusu o zlepšení, byly-li jaké, ukázaly se záhy klamnými. Arcijáhen sám v zápětí dostal se do nepříjemných sporů, ano i trestů arcibiskupských pro tuto visitaci (když chtěl visitovati faru v Roudnici, řízenou tamními Augustiniány, jichž arcibiskup chránil). A mohla-li již překvapovati mírnost trestů vyměřených i kněžím z neuvěřitelných špatností usvědčeným — bývá to pokuta od 10 gr., vyšší (do 5 kop), jen kdyby se hřích opakoval, — může-li překvapovati, že snad ani jediného z takto

provinilých nepotkáváme před soudem arcibiskupským, všecko očekávání nápravy musilo se shroutiti, když nedlouho po visitaci skoro okázale právě největším zhýralcům dostalo se i vyznamenání, jako když, abych aspoň jednoho, nejkřiklavějšího příkladu se dotkl, farář u sv. Jana v Podskalí Ludvík Kojata, šlechtického původu z rodu patronů, o němž bylo prokázáno, že při faře nebydlí, ano i farní dům, když zpustl, dal zbořiti a stavivo prodati (jest to patrně i zbytek názorů o soukromých nárocích patronů-zakladatelů na jmění kostelní), který měl na Vyšehradě svou ženimu a ve vlastním domě u sv. Apolináře přechovával čtyři, šest až osm nevěstek, který — náruživý kostkář — chodě hráti do krčem Staroměstských, začasté prohrál všecek oděv a v rouše Adamově odcházel na Vyšehrad, nejednou pronásledován rychtářem, tento opravdu vyvrhel stal se r. 1382 kanovníkem Vyšehradským ..

Vláda Jana z Jenštejna, vlastně tak mnohoslibně začatá, z uvedených svrchu příčin místo zlepšení ještě měrou větší stupňovala úpadek. Musil bych znovu opakovati a jenom jinými doklady opírati zmínky již jindy uvedené o nezachovávání residence, nedbalosti v přijímání svěcení nebo vydržování vikářů, o tancích, pitkách, hrách a frejích tehdejšího kléru, o milenkách kněžských historky rozmarné i pohoršlivé, o hádkách, rvačkách, krvavých násilnostech i vraždách mezi kněžími i mnichy, o nedostatku citu pro majetek kostelní, o širokém svědomí v poměru ke zlodějům, abychom viděli, že se zde poměry spíše zhoršily než zlepšily. Nelze pochybovati, že Jan z Jenštejna pozoroval to s bolestí, na jeho synodách

opakují se zákazy jednotlivých nešvarů, ale při opravdovém zpytování svědomí nebyl by mohl nevyčítati asi sobě. Často i nyní setkáváme se s faráři, jimž soudně uloženo, aby zachovávali residenci, ale jen jednou dovídáme se, že trest, jímž hrozeno, ztráta beneficia, z tohoto důvodu skutečně proveden. Ani nyní nechybělo těch, kdo nepřijali v čas vyšších svěcení, ale zase jen jednou dočítáme se o hodnostáři proto místa zbaveném, a tu ještě běží o probošta Litoměřického, chráněnce králova, takže snad právě tato okolnost zostřila pozornost úřadů, a ke všemu se sesazený, byl to Jindřich de Hakenborn, záhy zas v úřad vrátil. Snad arcibiskup sám cítil, že nemůže zde vystupovati příliš přísně, když také za něho pro jeho soukromý život starší zlozvyk nepravidelného udílení svěcení stával se pravidlem; akta tu nejsou zachována úplně, ale z několika let jeho biskupství máme 36 případů, kdy si kněží dávali zjišťovati, že nezavinili odkladu svého svěcení.

A také častější vystupování jednotlivých provinilých před soudem jest toliko důkazem, že kněží nepořádně žijících přibývalo, nikoliv svědectvím nějaké větší horlivosti úřadů. Nehledě ani k tomu, že tu začasté běží o příklady velmi křiklavé, jichž nebylo možno přehlížeti, také zde slyšíme odjinud o lidech pohoršlivých, s nimiž se před soudem neshledáváme, ale také zde nemístné obavy o vážnost moci duchovní ukládají značné zmírnění přísnosti. Při obsazování far za celé téměř 18leté vlády Jenštejnovy slyšíme jen o 7 farářích, kteří pro své přestupky byli úřadu zbaveni, někdy se nájemci fary pro jeho přestupky

zakazuje další nájem, ale v celku jest všude patrna mírnost, někdy i překvapující.

Nemohlo to ujíti pozornosti širších vrstev, zvláště když současně úzkoprsé obavy před formálním porušením jednoty vedou k pronásledování a trestání — daleko přísnějšímu — horlivých kazatelů, když zároveň přísné zachovávání rozličných předpisů stupňuje tlak poutající duchovní vývoj, zvláště však když všecky tyto zjevy začíná si uvědomovati již společnost laická, která sama již se změnila.

Kdežto mezi duchovními horlení nábožných kazatelu a kněží nedosahovalo účinků téměř žádných a spíše ještě zatvrzovalo je, tím hlubší zatím účinky dostavovaly se, jak jsme z části již jinde mohli pozorovati, mezi laiky. Tím ovšem nechci tvrditi, že by všecka společnost laická rázem se byla změnila, že by byla zanechala všech hříchů i vad. O tom nemůže býti pochybnosti, a máme i výslovné doklady toho, že zlepšení dostavovalo se jen zvolna, že život skutečný daleko neodpovídal ideálu, že ke starším hříchům dobovým přibývalo i nových.

Ale stejně jest nepochybné, že zlepšení poměrně mnohem větší měrou dostavovalo se ve vrstvách laických, že zejména ona kazatelská nálada rozšiřovala se do kruhů stále větších, a že se zvláště stále množil počet těch, kdo byli pronikáni onou novou zbožností, kdo si, i když nedovedli hned vypuditi starého kvasu, stále plněji uvědomovali její důsledky. Zvýšená pozornost osobě i dílu Kristovu věnovaná, sama se stávajíc nejsilnější oporou požadavku mravního prohloubení života, zvyšuje také důraz, který již od počátku hnutí byl kladen

na subjektivní kvalifikaci, na osobní zodpovědnost jednotlivcovu; měřítkem důstojnosti stává se nikoliv úřad, nýbrž skutečný život něčí, význam kněží pohoršlivě žijících upadá stále více, zároveň však stoupá také ona protikněžská nálada, o níž již byla řeč, a která, již samým nadprávím duchovenstva a jeho zneužíváním podmíněna, právě volnou praxí církevních úřadů jest drážděna.

Není třeba vzpomínati případů, kdy královský podkomoří Sigmund Huler, sotva bez vědomí králova, dal popraviti některé zloděje, lupiče a smilníky ze stavu kněžského, případů, jichž Jan z Jenšteina dovedl tak tendenčně užiti proti králi, opomíjeje uvésti, že úřady církevní ani takových lidí netrestaly, a zdůrazňuje jenom formální porušení práva na jejich trestání světskou mocí. Stále častěji však slyšíme, že sami osadníci nebo světští páni bránili duchovním v přístupu k jejich milenkám, že kněz na záletech byl od rozčileného manžela či bratra nebo otce ohrožován nebo od lidí zbit. R. 1390 městská rada ve Znojmě dala utopiti kněze ve hříchu postiženého, něco později rada Kutnohorská dává oběsiti bývalého faráře Sezemu, usvědčeného z kostelní krádeže, únosu vdané ženy a vraždy jejího manžela i jiných neřestí, kol r. 1400 konšelé v Nymburce na rozkaz podkomořího věší zlotřilého kněze, sem náleží i něco pozdější zakročení proti kněžským zločincům v Klatovech a Žatci. Zde již zajisté neběží o nějaké svévolné dráždění úřadů kněžských nebo o chvilkový záchvat protikněžské nálady, nýbrž, třebas okamžité rozčilení a pohoršení dodávalo odvahy, o hluboký projev nespokojenosti s daným stavem, o pokus svépomoci, kde nepomáhají povolané úřady. Pro-

past mezi duchovenstvem a laiky celým současným stavem utvořená prohlubuje se vždy více.

Ale o její další zveličení přičiňovalo se zase kněžstvo samo. Nemohlo mu ujíti, že jeho život snižuje jeho význam, že s ubýváním významu klesá i moc; ale bez chuti a schopnosti život svůj zlepšiti, hledá jiných prostředků k udržení bývalého vlivu i jeho zvýšení — opět v souhlase s celým systémem církevním. Podvod se zázraky a ostatky se vzmáhá vždy více, pověra má tyto snahy podporovati měrou stupňovanou. Avšak také modernější prostředky přistupují. Nenáviděná otázka častého přijímání stejně jako oblíbená themata literární i kazatelská o životě Kristově prozrazují váhu, jakou pokrokové hnutí náboženské klade právě na význam Kristův. A odtud tedy vychází pokus těžiti z toho ve prospěch poklesajícího významu kněžského, k vyvýšení jeho až do nepřemožitelnosti.

Téměř všeobecnými stávají se nyní přepiaté názory, dříve jen ojediněle se vyskytující, že knězi náleží první místo po Bohu, že mu náleží přednost i před matkou Kristovou, poněvadž ta jen jednou dala život Kristu, kdežto kněz prý denně při mši může Krista stvořovati. A proti nezadržitelnému požadavku odměniti řádného laika aspoň částí těch výhod, jimž se těší nehodný kněz, stále více zdůrazňuje se nyní vyvýšenost stavu kněžského tvrzením, že kněz má právo ze své vlastní moci odpouštěti hříchy, čili jak se drastičtěji říkávalo, že může poslati do pekla koho chce, a jiná podobná tvrzení, která nutně musila míti vliv na další vývoj odporu zrozeného proti nim již dříve povahou náboženského hnutí našeho, a zejména na ochotnější přijímání určitých vlivů v tomto směru.

Především však tyto neudržitelné názory musily přispívati k dalšímu a ještě většímu prohlubování propasti mezi duchovenstvem a lidem. A i v tom vývoj přináší změnu. Tu pak zejména omezování činnosti kazatelské, o němž již v jiné souvislosti byla řeč, musilo zvláště v tehdejších okolnostech působiti hlouběji. Lid uvykl si již této činnosti, toužil po ní, stala se mu potřebou. Tato neodolatelná touha lidu samého po slově božím vynucuje si jisté ohledy také tam, kde dosud duševní potřeby lidu ukájeny byly zpravidla jen nejhrubším hověním jeho slabostem a vášním. Rozumí se samo sebou, že mniši, zvláště žebraví, kterým před vystoupením reformních kazatelů v kázáních připadal lví podíl, nevzdali se této činnosti ani později; jenže právě nyní jejich plochá a zpovrchňující výmluvnost, ostře se lišíc od opravdové hloubky kazatelů pokrokových, nemohla snésti soutěže s ní. Jest jistě velmi poučné, že ze všeho toho slovního přívalu, který se po léta s mnišských kazatelen na hlavy věřících snášel, nevznikla ani jediná sbírka kázání, ba snad ani jediné kázání nebylo zaznamenáno — nebylo patrně, co zaznamenávati, obsah nestál za zachycení. A tu arci nesmí býti přehlíženo, že nyní začínají se vyskytovati i kázání řeholníků, která činí jisté nároky literární.

Tak r. 1403 dokončuje svoji velikou postillu Johlín Zderazský, člen augustiniánského kláštera sv. Václava, jehož díla sice pochvala někdy Balbínova nedovedla zachrániti před úplným zapomenutím, a o němž tedy dnes nelze říci, co bylo příčinou jeho značné obliby, zaručené především poměrně velikým rozšířením rukopisným, byly-li to snad nějaké prvky pokrokové — život autorův, po-

kud ho lze sledovati, nepodává toho záruky, — které by takto za zdi klášterní byly začaly vnikati. Ale již sama literární úprava těchto kázání svědčí jistě, že aspoň po této stránce kazatelská nálada dobová vynucovala si jisté ústupky.

Ostatně nejsme beze zpráv, že také do řad řeholníků vědomí o potřebě reformy nebo aspoň o hlubokém úpadku tehdejším — a také to obojí souvisí úzce s kazatelskou náladou dobovou — pronikalo opravdu. Nelze sice dnes určiti, byly-li nějaké podobné myšlenky příčinou rozpaků, v nichž opat Zbraslavský nedovolil před podrobným prozkoumáním vydati na veřejnost práci o neposkvrněném početí (Opusculum de immaculata concepcione), kterou sepsal br. Jošt, člen jeho kláštera, ale již r. 1403 v odlehlém a stykům se světem se vyhýbajícím klášteře Kartouském br. Jan Rhode z Hamburka zahajuje pozoruhodnou činnost literární, jejíž výsledky lze rovněž zařaditi do oné kazatelské nálady dobové. Ve formě dopisů k přátelům napsal vlastně tři dosti objemné traktáty, uvažuje v nich (zejména v prvém a třetím, nejobjemnějším) z rozličných podnětů o životě křesťanském, zejména kněžském, a obraceje se velmi ostrými výtkami proti kněžím. Horlení ovšem není zcela jeho majetkem — zmíněné svrchu synodální kázání Matouše z Krakova ozývá se tu, ani nejsilnějších míst nevyjímaje, místy doslovně. Ale i tak zůstávají spisy ty důkazem, že nálada dobová pronikala již i do klášterního ústraní. Tím více arci zachvacovala zbožné laiky.

Ale nebyla to jen záliba v reformní činnosti kazatelské sama, která způsobila, že její omezování musilo se cítiti jako zkrácení. Ona tolikrát již dotčená

touha po částečném získání výhod kněžských pro laiky, jež, jak víme, jest neuvědomělým a netušeným projevem pudu k vzdálené zásadě všeobecného kněžství laiků, projevuje se netoliko požadavkem častého přijímání, jejím projevem jest právě také tato kazatelská nálada. Bylať to téměř jediná příležitost, kdy lid, naslouchaje výkladům v srozumitelné řeči podávaným, cítil se téměř súčastněn na této bohoslužbě, a směl tudíž v omezování jejím spatřovati přímo újmu svých práv. A stejně působí také omezování lidového zpěvu v kostele, které sice důrazně vystupuje teprve později, v době již Husově — a tu jest již do jisté míry kompromisem, nebo spíše čelením většímu zlu menším, vyhovujíc přání lidu aspoň tím, že některé písně připouští, — ale ohlašuje se již dávno, i když jen v zákazech jednotlivých farářů, a musilo býti pociťováno tím tížeji, poněvadž na tomto svém účastenství v bohoslužbě mohl si lid tím větším právem zakládati. A shoda okolností chce tomu, že právě toto omezování ve spolku s jinými zjevy nutí další vývoj obraceti se novým ještě směrem, než dotud se bral.

Víme již, že omezování činnosti kazatelské nemělo účinku, že naopak tím více dráždilo potřebu a touhu tuto, jež žádným zákazem potlačiti se nedala, naopak stále rostouc, svého vtělení dochází v kapli Betlemské, založené r. 1391, v níž také současně vrcholí i ona záliba ve všem, co souvisí se jménem Kristovým, s tělem Páně a s biblí. Avšak kaple Betlemská ještě po jedné stránce znamená jakýs vrchol současných snah.

Bylo již rovněž vysvětleno, že omezování činnosti kazatelské, arci spíše náhodou než úmyslně,

obrací se především proti kazatelské činnosti české. Jestliže již v tom bylo upozornění na nový prvek, nechybělo vlivů, které mu dodávaly důrazu. Nehledě ani k tomu, že samo papežské schisma, jak již jindy pověděno, lámajíc pouta universalismu, pomáhá buditi národní individuality, sám prvek národní v našich dějinách jest mnohem starší. Na horké půdě dávného styku dvou národností živel národní nutně musil býti probuzen již dávno, a třeba nesmíme posuzovati ho očima dneška, nelze přece ani jeho významu popírati nebo podceňovati. A zase to byl současný stav, který také ku znárodnění hnutí náboženského musil vésti.

Staré národnostní spory od jisté doby nabývají jiné podoby. R. 1383—1384 vede se veliký spor členů českého národa v universitě proti národům ostatním, jenž končí úspěchem českým, stejně jako jeho obnovení po šesti letech. A právě, že v tomto sporu členové cizích národů v universitě vystupovali jednotně jakožto jeden celek národnostní, posilují jejich nároky také nutnost podepříti proti nim národ český. Již Vojtěch Raňkův, zakládaje své studentské nadání, činí podmínkou, aby žadatelé byli Čechové po otci i matce, r. 1400 M. Heřman ze Svinčan zakládá nadání pro své příbuzné ke studiím na Pražské universitě, a kdyby jich nebylo, má býti propůjčeno studujícímu z českého národa, kterého by určili tři nejslavnější tenkrát professoři čeští: Mikuláš z Litomyšle, Štěpán z Kolína a Jan z Mýta. R. 1402 národ český v universitě dostává darem dům u černé růže, o rok později Bratrstvo s obručí a kladivem dává mu svoji kapli Božího těla, téhož r. 1403 vzniká zvláštní kollej národa českého.

A sám zákaz činnosti kazatelské zvyšuje přirozeně toto úsilí. Kaple Betlemská určena jest výhradně českému kázání, a kazatele mají patronovi navrhovati přední mistři národa českého v universitě, r. 1402 vzniká při kostele Svatovítském nadání pro druhého kazatele, českého, také na venkově roste počet nadání pro české kazatele.

Změna osob tím podmíněná není však pouhou změnou osob, nýbrž určuje také změny další. Do té doby náboženské hnutí naše jakožto zjev mezinárodní působí mezinárodně. Waldhauser kázal německy, Milíč vedle stálých českých konal i pravidelná kázání německá, německy kázali také, pokud k veřejnosti laické se obraceli, oni pokrokoví učenci universitní. Ti však z největší části ještě během 14. stol. opustili Prahu, jejich místa na universitě zaujali dílem cizinci, poutaní ku Praze téměř jenom zájmy hmotnými, neteční k současným proudům, sice ještě vyznavači nominalismu, ale zbaveného pokrokovosti. A místa těch, již odešli, na kazatelně zaujímají pokrokoví mistři čeští, kteří i na universitě stále více se uplatňují, a jiní opravní kazatelé. Od počátku 15. stol. není v Praze téměř vynikajícího kazatele německého, ano v desítiletí od založení kaple Betlémské poměr ve prospěch Čechů změnil se tak, že r. 1401 spíše německé kázání bylo vzácností. Aspoň v té době známý nám Matiáš z Lehnice, vydávaje svou Postillu, za přední důvod jejího složení uvádí nedostatek německých kázání, hlavně pro mládež akademickou.

Ale tím jest již dána i veliká přeměna v povaze a rázu dosavadního hnutí náboženského. Kazatelská nálada nedá se odstraniti, ale soustřeďuje se stále více do kruhů českých, neboť Němců Praž-

ských úspěchy českých kazatelů nelákají, spíše odpuzují, stejně jako německé professory, vlastně lhostejné, zatvrzuje proti snahám těmto i to, že čeští professoři většinou byli přivrženci filosofického realismu, od německých nominalistů nenáviděného. A tak bez nějakého přímého úmyslu internacionální hnutí náboženské, nepřestávajíc býti náboženským, stává se zprvu bezděky a pak uvědoměle i národně českým. Český lid začíná s nadšením hleděti k pokrokovým kazatelům českým a vzpružuje svou horlivostí v poslouchání a zachovávání slova božího horlivost jeho kazatelů. Jedno stává se podmínkou druhého, čím více vrstvy německé odcizují se pokrokovému hnutí náboženskému, tím více hnutí stává se národnějším.

Ale přirozeným následkem toho jest, že se nyní hnutí náboženské a hnutí národní takořka prostupují. Jestliže uvolnění národní souviselo nepřímo již se samou podstatou hnutí náboženského a jeho boje proti universalismu, hnutí národní stává se nyní nerozlučitelnou součástkou snah po uvolnění a uplatnění individua. Odtud naše hnutí náboženské dostává svůj zvláštní, osobitý ráz, odtud musí dospívati k požadavku, aby Čech byl v Čechách prvním, jako Němec v Němcích, Francouz ve Francii. Ale zase stavši se národním, hnutí nezpronevěřuje se svým účelům náboženským, požadavek právě dotčený žádá toho práva pro Čecha, zvláště je-li řádný. Národní prvek, sám se prohlubuje náboženským, zároveň ho zušlechťuje. Na tomto základě rodí se požadavek potom od Husa tak krásně vyslovený, že pojmy Čech a řádný člověk mají se krýti...

Ale ještě jedna věc nesmí býti v tomto vývoji přehlédnuta. Ani rostoucí vědomí národní neláme hrotu ve hnutí již ode dávna utajeného a proti moci duchovní namířeného, právě naopak, vývoj ho ještě přiostřuje. Po dlouhých předcházejících půtkách a škorpení, v němž král Václav osvědčoval podivuhodnou umírněnost, r. 1393 došlo k prudkému střetnutí královu s Janem z Jenštejna, které s tímto arcibiskupem bylo od prvopočátku nevyhnutelné. Jsou to známé události, jejichž obětí stal se Jan z Pomuka, když král, po tak dlouhou dobu již zpupností moci duchovní drážděn, zakročil s bezohlednou a krutou přísností a zůstal vítězem. To jistě bylo možno jen v této době, kdy schisma otřáslo názory na moc duchovní, a zvláště kurii učinilo téměř bezmocnou. Papež Bonifác IX. na žaloby arcibiskupovy nemohl zakročiti proti králi, jehož pomoci potřeboval. Ale co je nejdůležitější, sympathie veřejnosti stojí v tomto sporu na straně královĕ, a stojí na jeho straně také sympathie českých professorů, jak se nejlépe objevilo hned při následujícím hlásání milostivého léta v Praze, kterého si král i proti arcibiskupovi vymohl, když odpustků milostivého léta ku svému očištění potřeboval.

A tentýž zjev dostavuje se i jindy. Když po bezdůvodném a zcela protiprávním aktu zvůle kurfirstů německých, jímž král Václav prohlášen za zbavena koruny římskoněmecké, a v němž celý národ cítil se uražen křivdou spáchanou na králi právem oblíbeném, r. 1401 říšskoněmečtí protivníci a čeští odpůrci královi oblehli Prahu, a národní rozčilení zachvátilo všecky Čechy bez rozdílu, nemohlo ujíti obecné a nelibé pozornosti, že

arcibiskup, tehdy již nástupce Jana z Jenštejna Olbram ze Škvorce, stál v táboře oněch škůdců.

Ale již dříve popuzovalo všecky milovníky národa, že také Jan z Jenštejna po dobu své vlády stával v řadách a téměř v čele odbojných pánů, kteří svým neoprávněným bouřením rušili zemský mír a přispívali k zhoršení povahy i vlády Václavovy, zrovna jako dříve i později musilo rozčilovati, že biskup Litomyšlský Jan, přední sloup zvráceného systému církevnického, nikdy nechyběl mezi odpůrci královými a těšil se okázalé přízni krále Zikmunda, jenž mu v době, kdy po zrádném zajetí krále Václava vedl krutou vládu v Čechách, hleděl dopomoci i k stolci arcibiskupskému.

A tak i moment národní posiloval i utvrzoval prvky protiduchovní, jež v náboženském hnutí z něho samého vyplynuly a v daných okolnostech nutně musily se rozvíjeti dále.

Lze však také snadno pochopiti, že kazatelská nálada, probuzená Milíčem a udržená odtud bez přetržení, zvláště v českém lidu tak neobyčejně se rozvinula. Ti, kdo po německých professorech ujímali se kázání již v jazyce českém, byli důstojnými nástupci svých předchůdců, a řada jmen, jichž aspoň dotknouti se nutno, ukazuje sama, že doba slavných kazatelů ještě neminula. Na prvním místě poutá pozornost naši kaple Betlemská. Hned první její kazatel Jan Protiva z Nové vsi, známější svým brzkým odpadnutím od opravného směru a svým nepřátelstvím zvláště proti Husovi, stojí za povšimnutí. Jestliže již to, že byl vybrán za kazatele do Betlema, dovoluje souditi, že jako kazatel nebyl bezvýznamný, jeho kázání z první

doby jeho činnosti svědčí, že také on byl v té době horlivým stoupencem opravného hnutí. Jsou plna ostrých výtek proti kněžím i mnichům, ale ovšem i proti nemravnosti laiků, a třebas ani on nemohl zůstati nedotčen jistými neujasněnými důsledky těchto zásad, jeho snaha nevybočiti z mezí církve činí ho nejednou podobným Štítnému, jehož hloubky dojíti a ovšem názory své prohloubiti a propracovati zabránil mu jeho časný odklon od hnutí reformního.

Nesmíme totiž především jedné věci zapomínati. Stále ještě jest to v prvé řadě nespokojenost s daným stavem, poznání jeho neudržitelnosti, jež vybízí k úsilné práci. Ještě vždy tedy horlivost kazatelská, která se v daném stavu přirozeně zejména proti nepořádnému životu musí obraceti, zůstává nejvýznačnější známkou pokrokové příslušnosti svého představitele, ano lze v jistém směru i říci, že již jakési pouze zevní podlehnutí kazatelské náladě doby v tuto chvíli může býti do jisté míry zárukou pokrokovosti, obsahově se projevující toliko všeobecným horlením mravním, k němuž vnitřní průvodní zjevy zprvu jen jaksi doplňkem, a třeba někde zvýšenější již měrou, přece také ne vždy přistupují.

Již nyní další badání nachází nová jména slavných kazatelů, jimž tedy ve vývoji jistě určité místo připadá, třeba v dalším průběhu jejich jména snad úplně se ztrácejí. Bohužel o nich jen zvýšenější měrou platí, co o ostatních, jichž nutno vzpomenouti, platí jen měrou málo sníženou, že o nich vědomosti naše jsou velmi kusé. Dosavadní badání, třebas někde může podati vítaného upozornění, častěji spíše dovede mýliti než poučiti, a bude

stejně čestným jako nutným úkolem badání příštího, věnovati jim náležitou pozornost.

Poznáme ovšem hned, jak již nejbližší doba vyžaduje také určitého vyhranění vnitřní, obsahové stránky, a jak to právě přispívá sice k rozlišování, ale také k pevnějšímu semknutí činitelů opravdu pokrokových. Prozatím však kazatelská horlivost — nemyslitelná ovšem bez všeobecného horlení proti zlořádům — zůstává značkou pokrokového úsilí, jak to právě i na prvních dvou kazatelích Betlemských vidíme.

Spolupracovník Protivův v Betlemě, cisterciák Jan Štěkna, professor učení Pražského i Krakovského, stejně vítaný na královském dvoře českém jako polském, svým působením náleží zpola Čechům, zpola Polákům, o jejichž universitu zvláště vysoce se zasloužil, jako jí, zdá se, také odkázal svoji knihovnu, neobyčejně značnou, jistě velikými náklady opatřenou a na svědectví učenosti i horlivosti sběratelovy četná vynikající díla odborná i spisy nejmodernějších autorů obsahující — podnes jest neméně než 23 knih známo, jež bývaly jeho majetkem. Od r. 1373 bakalář, od r. 1376 mistr svobodných umění, později professor theoogie, při všem shánění bohatých far a vymáhání výsad papežských oddává se přece činnosti kazatelské, jež mu vynesla uznání samotného Husa — praví o něm, že byl „kazatel jako trouba hlásná", — a jejíž horlivost právě splňuje, co dosud bylo předním požadavkem opravného směru, hlásíc se do něho i zvláštními kázáními o umučení Kristově (sermones de passione) i odsuzováním zlořádů, třebas autor řeholník byl nucen ukládati si meze.

Určitěji pokrokové prvky hlubším směrem než pouhým kazatelským zápalem vyzařují z činnosti druhého co do času správce kaple a kazatelny Betlemské, jímž jest M. Štěpán z Kolína, „nejvřelejší milovník vlasti", jak se o něm s obdivem vyjadřuje jeho oddaný žák a brzo nástupce v Betlemě, jenž se jeho vlivům nebránil a neubránil. Od r. 1383 mistr svobodných umění, r. 1392 děkan své fakulty a jako člen kolleje Karlovy již r. 1390 její probošt, odkud přechází ke kanovnictví Všech svatých, později professor theologie, v l. 1396—1402 zastává úřad kazatele Betlemského, ale při tom (aspoň od r. 1399) jest i farářem ve Štítarech, a po směně (r. 1401) ve Vinařcích, kteroužto faru však ještě téhož roku směňuje za arcijáhenství Boleslavské. Stejně vynikající učenec jako učitel, stejně horlivý kazatel jako spisovatel, ani na stolici professorské ani na kazatelně nevyhýbá se otázkám časovým, vždy odhodlán prospěti mravnímu obrození a vždy ochoten čerpati pro své snahy posilu, kde se nabízí, vždy přístupný cizím vlivům pokrokovým, ale vždy svůj v jejich přijímání, také po této stránce stává se skutečným učitelem a předchůdcem Husovým.

S jeho universitní činností ve fakultě theologické souvisí jedna zachovaná úvodní přednáška k některým výkladům biblickým (de excellencia s. Scripture), zároveň důrazné upozornění na potřebu studia svobodných umění jakožto základu také pro vzdělání theologické, zajímavá i tím, že, tuším, také formálně posloužila za vzor Husovi při některých jeho řečech; dále obšírný výklad Isaiáše (Lectura super Yza-

iam prophetam), důležitý zejména pro pozornost, již autor věnuje současnému životu a jeho úpadku. Pokud ukázky z výkladu uveřejněné dovolují souditi, autor pohybuje se úplně v myšlenkovém kruhu Matěje z Janova a Matouše z Krakova, jimiž také patrným vlivům Oxfordským připravena půda — podrobnější srovnání bude tuším moci i slovné shody ukázati, — zrovna tak jako se tu setkáváme se jmény, k nimž ve své tvorbě s oblibou hledíval Štítný.

Stačí ukázky: „Křik svatokupectví pro jeho zřejmost již veřejně vystupuje k nebesům. Vždyť již bez zardění říká se od některých: Noste, noste, dajte úvod, klaďte úvod, klaďte, nepohřbíme mrtvého, nedáte-li tři, čtyři, pět nebo šest grošův. Svatokupectví, které jest největší kacířství, již na ulicích veřejně se páše, a není kdo by to pokáral, kdo by se proti tomu postavil . . .“ Ziskuchtivost a nemravnost kněží, vtírání nehodných v úřady, jak k němu celý systém vedl, jsou ovšem ostře odsuzovány, a jestliže autor z napomínání nevyjímá ani sebe, tím spíše odsuzuje, že vady takové dostavují se i tam, kde by bylo možno se jich vyvarovati: „Běda, již i mezi námi na universitě naší často se přihodilo a přihází, že se z jakéhosi záchvatu přízně nehodným před hodnými a neschopným před schopnými v obročích a úřadech přednost dává.“ A jestliže čistě v duchu Matěje z Janova vyznívá stížnost na „ony tělesné, kteří se označují jménem křesťanů, kteří však kazatele, rozsévatele slova svatého, netoliko odmítají slyšeti, ale je spíše zneuctívati než poslouchati hledí“, jest s tím v úplném souhlase, když Štěpán v témž duchu správně rozpoznává obřad-

nictví a zevnějškovost církevnickou jakožto kořen zla a úpadku: „Již, běda, zřídka kdo výroky boží mluví bez přimíšení lží. A tak ohlašují na kázáních i falešné, jak se obávám, odpustky, a dávajíce přednost věcem malým před velikými, kamenná stavení a mrtvé chrámy, i lživě, jak se bojím, vynášejí, zůstavujíce chrámy živé v nahotě, trápeny hladem i žízní. Kamenné a mrtvé oltáře pokrývají záclonami pestrými a pomalovanými, a živé oltáře, chudé Kristovy, aspoň nepřímo olupují.“

Ale i mimo kathedru všímá si věcí časových, jak svědčí jeho traktát o pokání (De penitencia, také Confessionale) rukopisně dosti hojně rozšířený, bohužel blíže úplně neznámý. A život kněžstva i neuspokojivý stav církevní zevnějškovosti jsou také stálým předmětem jeho kázání synodálních a při veřejných příležitostech, jako již nejstaršího asi ze zachovaných, na théma Caute ambuletis, nebo kázání v rukopise na synodu podzimní r. 1395 kladené, na théma „Oblecte nového člověka“ (Induite novum hominem), opět ve smyslu zásad Matěje z Janova ostře proti odpustkům a okázalému vyzdobování kamenných chrámů vyznívající, nebo konečně kázání z červnové synody r. 1403 na théma „Člověk jeden učinil hostinu velikou“ (Homo quidam fecit cenam magnam), jediné, z něhož dosud souvislejší ukázky podány, věnované — sotva náhodou — svátosti oltářní, a přiznávající se — v době vznikajícího kaceřování zásad Wyclifových jistě z dobrých důvodů — ke katolickému učení o transsubstanciaci, ale neopomíjející při tom horlení z Wyclifa přejaté doplňovati stížnostmi v duchu Matěje z Janova na zvrácenou zevnějško-

vost — jest jistě významné, že ve všem tom později svého učitele následoval také Hus doslovně, přejímaje na př. vedle četných míst z Wyclifa také tato vlastní slova Štěpánova: „(my kněží) na získání statků až za moře běháme, tělo a duši za majetek a ne za spásu duše nasazujíce, dlouhé mše s nástroji a popěvky masopustními zpívajíce . . .“

Ale také mimo Betlem nadšení horlivci čeští s úspěchem oddávají se kazatelské činnosti. Prozíravý M. Mikuláš z Litomyšle, jeden z nejstarších českých mistrů na universitě, od začátku r. 1375 bakalář, od r. 1378 mistr svobodných umění, r. 1384 děkan své fakulty, r. 1386 rektor university, člen kolleje Karlovy, bakalář práva kanonického, později professor theologie a kanovník Všech svatých, jeví se nám vždy jako upřímný přítel svého národa — to mu také zjednávalo značné obliby, patrné z častého volení k jednotlivým funkcím ve fakultě, — ale také jako vřelý stoupenec oprav v církvi. Literární činnost jeho nebyla značná, r. 1382 byl zvolen, aby ve fakultě četl „liber Sextus“, ale výklad, pokud vím, není zachován, době jeho působení v theologii náleží jeho zpracování Sentencí (zlomek Questiones circa finem IV Sentenciarum), a ani pro činnost kazatelskou neměl zvláštní tribuny. Ale jako v národnostních sporech, tak již na počátku sporů o Wyclifa vidíme ho v čele české strany pokrokové, v níž další činnost tímto směrem překazila asi brzká smrt (brzo po r. 1407), když se byl krátce před smrtí dočkal významné pozornosti samého krále Václava, jenž mu v ocenění jeho zásluh na universitě přiřkl zvláštní plat.

Za to na hradě Pražském přejímá úřad kazatelský rovněž starý a slavný člen národa českého v universitě M. Mikuláš z Rakovníka. Bakalář od r. 1370, teprve r. 1375 stává se mistrem svobodných umění, ale již r. 1379 volí ho universita svým rektorem. Již tenkrát člen a později probošt kolleje Karlovy, odkud asi přešel ke kanovnictví Všech svatých, professor theologie, v národnostních sporech stojí vždy v prvních řadách mistrů českých. S universitní jeho činností souvisí výklad žalmů (Psalterium cum exposicione), v němž se setkáme i s citáty moderních tehdy autorů (Šimon de Cassia), zvláštní spis věnoval novému svátku Navštívení panny Marie. R. 1400 stává se kazatelem u sv. Víta, při nově zřízeném nadání pro českého kazatele, ale již r. 1402 tuším smrt láme horlivé jeho působení.

Záhy, aspoň r. 1405, vystřídala ho tu síla svěžejší, „sladký hudebník a přehorlivý kazatel" M. Petr ze Stoupna; bakalář od r. 1386, mistr od r. 1389, záhy obrací se po získávání úřadů, r. 1395 ještě jako klerik stává se farářem v Kostelci u Potštýna, jímž zůstává, i když dosahuje kazatelství v kostele Pražském. Teprve r. 1407 směnil tuto faru za kostel ve St. Kolíně, ale již před 24. srpnem t. r. zemřel. Petr ze Stoupna náleží jistě k nejušlechtilejším duchům své doby, smýšlení naskrze pokrokového. Dědičkou své knihovny učinil kollej národa českého, a některé knihy dosud zachované vydávají o tom neklamné svědectví, obsahujíce vedle věcí kazateli potřebných i díla nejmodernějších autorů pokrokových, i Vojtěcha Raňkova i Husa. Ale stejně výmluvně svědčí i všecka jeho činnost literární i kazatelská.

Svoji karieru theologickou zahajuje jako mladý baccalarius cursor obšírným výkladem evangelia Matoušova (Lectura super Matheum), v němž plně ovládnutá souvěká učenost theologická přece také ponechává dosti místa projevům pokrokové nespokojenosti nad současným zbědovaným stavem církve. A to mu jistě více než sama učenost zjednávalo obliby, o níž i to svědčí, že z obšírného výkladu záhy již — ovšem cizí prací — vznikaly příručnější výtahy o jednotlivých otázkách (Excerpta ex lectura M. Petri de Stupna super Matheum de viciis et virtutibus).

Ale také on sám hledí po této stránce potřebám doby vyhověti. Pořizuje zvláštní výklad Otčenáše (Exposicio Paternoster), a jistě smí za známku smýšlení opravdu pokrokového býti označeno, že se — nejisto, zda zvláštním spisem nebo jen příležitostně — rozhodně vyslovil proti braní odúmrtí. Z jeho slavnostních kázání zejména dvěma dostalo se značnějšího rukopisného rozšíření; jest to kázání na théma „Zákon pro přestupníky vydán jest“ (Lex propter transgressores posita est), dnes téměř zcela neznámé, a kázání proslovené nepochybně na synodě r. 1406 na slova „Obnovte se v duchu mysli své“ (Renovamini spiritu mentis vestre), z něhož i nedostatečné ukázky dosud uveřejněné dovolují poznati nadšeného horlivce pokroku, jehož výtky proti znemravnělému životu, proti simonii, rozkošnictví kněžstva, proti zpovrchnění církve znějí namnoze ostřeji a uvědoměleji než jiných současníků, jako již samo přijetí a horlivé plnění úřadu kazatelského jasně ukazuje, že právem bylo

lze mistra záhy zesnulého vzpomínati jakožto jednoho z nejvýznačnějších zástupců snah opravných.

A při vzpomínce na tolik jmen slavných kazatelů, jež ovšem Vojtěcha Raňkova nemohla pominouti, ač nikdy nebyl profesorem university Pražské, sama vynořila se vzpomínka na jména již polozapadlá, jež však kdysi v době jejich rozkvětu slavnými činila jejich horlivost učenecká i řečnická, jako byl M. Jenek, „bystrý matematik", již r. 1366 mistr a člen kolleje Karlovy, r. 1382 rektor university, také v národnostních sporech osvědčený přítel národa svého, na něhož vzpomínati nutilo jistě i jeho pokrokové smýšlení, patrné na př. i z toho, že také on podle všeho literárně všímal si umučení Kristova (Exposicio passionis domini), jako ani jeho výklad Sentencí (Super Sentenciarum) zcela nezapadl, nebo vážný theolog M. Mikuláš Biceps, jenž již r. 1381 dokončuje svůj výklad Sentencí (Collecta nebo Questiones super IV Sentenciarum), důvěrník Jana z Jenštejna, v jehož duchu vyslovuje se také proti některým článkům Wyclifovým, arci jen z doslechu, poněvadž jeho knih, jak ze samé polemiky jest nade vše jasnější, naprosto neznal, ač jinak jeho činnost, třebas církvi úplně oddaná, jistě nesla se směrem, který mu zajišťoval vděčnou vzpomínku — další z nekonečného počtu dokladů, že náboženské hnutí české dávno před tím, než poznalo Wyclifa, bralo se směrem již tolikráte vytčeným.

Ten, kdo všech těchto mužů tak vřele vzpomíná, přihlašuje se k nim jakožto k zemřelým učitelům svým, i když snad ne přímo učitelům školským,

ale takovým, o jejichž činnosti věděl a jichž činností svou následoval, ten, kdo tak upřímně hlásí se k těm, již činností kazatelskou udržovali a stupňovali nepřetržitý vývoj náboženského hnutí českého, není nikdo menší, než onen muž, jenž, kráčeje za nimi, stanul nad nimi, jenž, jda v jejich šlépějích, předešel je, M. Jan Hus, jenž se k těmto svým předchůdcům přiznává v kázání asi z r. 1409.

Než také zde přiznání jest toliko potvrzením, nikoli nápovědí. Jestliže později protivníci Husovi, vytýkajíce rozdíly horlení jeho a někdy Milíčova, Waldhauserova, Štěknova, již tím také přiznávají jeho vývojovou souvislost s nimi, nemůže být zajisté lepšího svědectví, že sami současníci takto na činnost Husovu hleděli, nežli to, že již v druhém roce svého kněžství a kazatelství byl Hus postaven na kazatelnu Betlemskou, jež jest nejplnějším výronem všeho dosavadního náboženského hnutí českého.

Význam Husův pro náboženské hnutí české srůstá s jeho činností v Betlémě.

Ale je-li již to, jak řečeno, potvrzením jeho souvislosti s hnutím předcházejícím, neznamená to, že běží o pouhé pokračování nebo následování. Mluvíme-li o *hnutí*, již tím předpokládáme vývoj, a smíme-li mluviti o vývoji k husitství, již tím naznačujeme, že do vývoje s Husem vstupuje i něco nového. Snad nejstručněji dalo by se to vyjádřiti jedinou větou, že Hus do vývoje přináší svoji osobnost, svoji celou mravní sílu, svoji krajně důslednou, vždy pokrokovou, ale nikdy ne nekritickou povahu a snahu.

Z mužů právě jmenovaných, stejně jako ze starších i mladších učitelů, přátel a spolupracovníků Husových, shodných s ním v horlivosti kazatelské i úsilí obrodním, jako byli Stanislav ze Znojma, Štěpán z Pálče, Křišťan z Prachatic, Jakoubek ze Stříbra atd., jistě o všech lze říci, že byli mužové opravdoví, upřímní, nadšení pro svůj úkol. Zajisté zasazujíce se o zlepšení mravů u kněží a laiků, kárajíce pokleslý stav církve a upozorňujíce na její vady, vedeni byli úmysly nejčistšími. Ale také oni — nový důkaz pro to, o čem tolikrát byla řeč — někdy nedovedli se ubrániti tomu, co odsuzovali. Až na nepatrné výminky téměř všickni neostýchají se hromaditi beneficia nebo měniti je za výnosnější, pronajímati své fary či úřady, bráti důchody a působiti v Praze. Hus jest po této stránce výminkou úplnou, on jediný neshání nikdy tučných obročí, spokojuje se Betlemem, ale za to tím horlivěji plní své povinnosti. Arci bylo kazatelství Betlemské místo slušně placené, ale ani takový horlivec, jako byl předchůdce Husův v tomto úřadě, Štěpán z Kolína, nerozpakoval se spojovati s ním — proti úmyslu zakladatelů — výnosná beneficia jiná.

To právě ukazuje hluboké vnitřní příčiny tohoto odhodlání Husova. Hus jest první, který v sobě láme vlivy celého systému, on si plně uvědomuje vnitřní rozpor také tam, kde ho ostatní, hledíce očima doby, neviděli, nechce poskvrniti se tím, co odsuzuje, ani když to názorům doby nezdá se ničím nedovoleným a nečestným. Již zde provádí důsledně zásadu, že nelze přehlížeti sobě, co vytýkáme jiným; přísný požadavek úplné shody mezi slovy a skutky, mezi životem a smýšlením, poža-

davek, který tak krásně se vtělil v postavě Milíčově, u Husa se vrací v plném pochopení a ocenění.

Není to jediný zjev, jímž bych mohl slova svoje doložiti, ale není možno přelévati moře do pískové jamky. Význam Husův žádá nezbytně výkladu podrobnějšího, než by byl možný v několika závěrečných slovech, postava Husova musí býti předmětem souvislého výkladu zvláštního.

Mojí povinností jest ještě, doplniti, co jsem slíbil na začátku těchto přednášek, upozorniti, pokud ještě třeba, v čem spočívá ona souvislost Husova s hnutím předcházejícím, a zvláště, v čem se jeví i tam, kde se Hus dostává dále.

Mohlo by snad překvapovati, že Hus v oné vzpomínce na své učitele nezmiňuje se o pokrokových professorech německých, kteří v době jeho studií ještě v Praze působili. Ale není nesnadno nalézti vysvětlení. Nehledě k tomu, že mnozí z nich, a zvláště ti, na něž Husovy vzpomínky byly by se mohly vztahovati, tou dobou byli ještě na živu, Hus své vzpomínky omezuje výslovně na zemřelé mistry české Nevzpomenutí není ještě popřením, ale ani popření nemohlo by vyvrátiti, že činnost Husova opravdu hlásí se do téhož směru, který oněmi cizinci byl udržován a rozvíjen. K nejstarším literárním prácem Husovým náleží latinský výklad o životě Kristově (Gesta Christi) a jiný o umučení Kristově (Passio Christi secundum quatuor evangelistas), tedy táž oblíbená themata, o jakých snad každý z přívrženců pokroku psal nebo kázal; autorem v těchto i jiných dílech Husových častěji citovaným jest také Šimon de Cassia.

A stejně není bezvýznamné, že hned v prvním roce své činnosti kněžské a kazatelské Hus zabýval se pilně také svátostí oltářní, napsav již r. 1401 nějaký spis nebo kázání o těle Kristově, dnes ztracený.

Po všem, co dosud bylo uvedeno, není zajisté třeba, leda pokud běží o další vývoj, znovu opakovati, že vystoupení Husovo vyplývá bezprostředně z předcházejícího hnutí. Bylo zajisté již patrno, že zde ideová i vývojová souvislost jest nepopíratelná, že myšlenky, které, zrodivše se pod tlakem přítomné doby, vyskytují se ve hnutí předcházejícím, u Husa z týchž příčin vracejí se zase, že také v určitých okolnostech Hus rozhoduje se stejně, jako se rozhodovalo hnutí předcházející, že tedy Hus, navazuje na činnost svých předchůdců, jimi dostává se do nepřetržité a neoddělitelné souvislosti s hnutím, které vzbudili Waldhauser a Milíč.

Přece však jest jistě zajímavé, můžeme-li souvislost tuto, tak patrnou a každému nepředpojatému zřejmou, doložiti také, abych tak řekl, dokumentárně, jak je to možno vedle uvedených dokladů i jinde ještě, a zejména hned první bezpečně datovanou zprávou ze života Husova, tím zajímavější, že nám představuje Husa na začátku jeho vývoje.

Bylo to r. 1393 v době milostivého léta, jež na přání krále Václava papež Bonifác IX. pro Prahu byl povolil, a na jehož provedení králi Václavovi právě po jeho posledních násilnostech proti arcibiskupovi záleželo. Jako obyčejně slavnost tato spojena byla s udílením odpustků, a jako obyčejně pojem udíleti zaměňoval se pojmem prodávati. V tu dobu náboženské hnutí české pokročilo již tak daleko, že jemu tento způsob jistě musil býti

proti mysli, ale právě proto, že toto milostivé léto znamenalo také vítězství královo nad zpupným arcibiskupem, v celé Praze mimo jediného šaška králova, jemuž však posměšky brzo zakázány, našel se jediný muž, který otevřeně i zvláštním spisem vystoupil proti tomu. Byl to farář u sv. Martina většího M. Václav Rohle z Jičína, ale ani jeho odpor neobracel se tak proti milostivému létu samému, jako proti zištným příčinám jeho povolení, z nichž vinil české preláty, a proti podvodům při jeho provádění.

Ale jeho hlas musil zapadnouti v obecných sympathiích, které tento podnik králem podporovaný vítaly.

A tak Praha, která dosud nezapomněla dob, kdy ji chorobná téměř zbožnost Karlova naučila slavnostní okázalosti bohoslužeb, naplnila se poutníky, hledícími získati odpustků. Mezi těmi, kdo ve zbožném zápalu putovali po chrámích z Vyšehradu až do Břevnova, byl také mladý student, teprve ke zkoušce bakalářské se připravující, Jan z Husince, jenž také, obětovav za odpustky poslední peníz, musil si potom uložiti také dobrovolný půst.

I když uvážíme, že v tu chvíli Hus byl duch mladý, nevyvinutý, zdá se tato zpráva býti v úplném rozporu s jeho pozdějším vývojem. A přece také ona spojuje Husa se starším hnutím. Ten, kdo mladého studenta pohnul k této pouti, nebyl nikdo jiný než slavný kazatel M. Jan Štěkna, který na kázání milostivé léto horlivě doporučoval. Nezáleží na tom, že se zde jeho vliv objevuje vlastně ve směru úplně protichůdném vývoji pozdějšímu. Příčiny zdrželivosti českých mistrů byly politické, a politické byly asi příčiny vystoupení Štěknova,

třebas není vyloučeno, že Štekna opravdu neměl zásadního odporu proti tomuto způsobu pobožnosti, i když ho jeho horlivost kazatelská neoddělitelně zařazovala do tohoto vývoje, který, navazuje na minulost, připravuje budoucnost, ačkoliv již současný zpravodaj svým nápadným vytýčením Štěkny jakožto „predicator autenticus in Bethlehem", dává na jevo, že již vrstevníci v tomto vystoupení Štěknově viděli rozpor s jeho činností dosavadní. Náboženské hnutí české, třebas celým svým určením směřovalo proti podobným výstřelkům zevnějškového církevnictví, přece v tu chvíli není si ještě vědomo všech důsledků svých snah, a mimovolně dává se okamžitými poměry strhnouti k schvalování zjevů, s nimiž v podstatě nesouhlasí. Jistě pozdější Hus na místě Štěknově byl by se zachoval jinak. Ale tím nedá se odčiniti, že tentokráte k svému zbožnému činu odhodlal se pod vlivem kázání jednoho z nejpřednějších zástupců tehdejšího směru reformního, že hned při vstupu do života přihlašuje se k vlivům, ať jakýmkoli, hnutí předcházejícího, a pro ocenění těchto vlivů jest jistě karakteristické, že ještě r. 1409, po všem, co, jak ještě uslyšíme, zatím se stalo, Štěkny vzpomíná...

Není to jediné místo, kdy Hus zná se k těm, kdo na něho měli vliv. Vedle Mikuláše z Litomyšle a Štěpána z Kolína, které, tenkrát již zemřelé, v onom kázání jmenuje, byl to zvláště Stanislav ze Znojma, o němž i po úplném znepřátelení a v ostré polemice mluví s úctou jako o svém váženém učiteli, byl to Štěpán z Pálče, jehož přátelství, i když se mu stal protivníkem, vřele vzpomíná. A tím se také vracíme k tomu,

nač již jindy bylo upozorněno, že v našem náboženském vývoji nemalý význam náleží také rozporu mezi filosofickým nominalismem a realismem. Uvedená jména znamenají změnu, která mezitím nastala ve filosofickém přesvědčení vůdčích kruhů universitních. Mužové právě jmenovaní a s nimi i četní jiní, většina mistrů českých, jsou předními zástupci filosofického realismu, Stanislav ze Znojma má po této stránce jméno téměř světové. Byly to právě známé nám již vlivy augustinismu, které tento obrat připravily, a které, zvláště když mezitím již také nadání Vojtěcha Raňkova pro studium v Oxfordě vstoupilo v život, otevřely cestu vlivům realismu Wyclifova. Také zde nutno přesně rozeznávati. Mužové tito byli realisty již dříve, nežli se stali Wyclifisty, a byli realisty i když Wyclifisty se nestali. Jejich realistické přesvědčení jest starší a usnadňuje cestu vlivům Wyclifovým, když později se dostavují, jako to byly především filosofické spisy Wyclifovy, jež mu zjednaly obliby dávno dříve než jeho spisy theologické byly v Čechách známy. Ale také zde setkáváme se se zjevem zajímavým, ani známá nám již kritičnost Wyclifova nevstupuje k nám jako něco nového, dostavuje se vlastně již před poznáním Wyclifa. Také realisté Pražští, přejímajíce pokrokové poslání svých nominalistických předchůdců, přijímají, jak jsme již viděli, také vše, co pokrokového a prospěšného jejich činnost přinesla.

Školním svým vzděláním ve stoupence filosofického realismu byv vychován, byl tím také Hus již připraven ku přijetí vlivů Wyclifových. Vlivy tyto byly značné, přiznává je otevřeně Hus sám. a nebyly nikdy od nikoho popírány; Hus sám ne-

váhal, jak bylo zvykem doby, celé větší partie z děl Wyclifových přejímati či překládati do spisů svých. Ale přes to vše Hus jeví se v poměru k Wyclifovi mužem kritickým, úplně samostatným a vždycky svým, přijímá vědomě a úmyslně opisuje jeho výroky, když s nimi souhlasí, ale vždy jest si vědom, proč tak činí, proč tak činiti musí, stejně jako z hlubokých důvodů dovede Wyclifa opustiti, když toho žádá jeho přesvědčení, i tam, kde za Wyclifem jiní šli slepě. Není to Wyclif, jenž z Husa mluví, i když doslovně se ozývá, jest to Hus vyjadřující se slovy Wyclifovými, a čím více předpojatost snaží se této větě odpírati, tím výmluvněji ji potvrzuje každé další badání.

V novější době stalo se módou dokazovati, že Hus vlastně jen a jen opisoval Wyclifa, že nejen nepřináší nic nového, ale pro své wyclifství nemá ani vztahů k minulosti. Pramenem těchto tvrzení bývá tendenčnost, neznalost, neschopnost chápati složité zjevy historické anebo jen snaha stavěti se proti samostatným — a správným — myšlénkám cizím. Nikdo nikdy nepopíral vlivu Wyclifova, lze říci i více: Hus jest Wyclifovec přesvědčený, rozhodný, ale při tom samostatně myslící a po zralé úvaze se rozhodující, a to vždy proto, že Wyclif vlastně stává se přirozeným a nutným domyšlením našeho předcházejícího vývoje, takže následuje Wyclifa, Hus pokračuje v myšlenkách hnutí předcházejícího a vyvrcholuje je.

A o tom ještě několik slov. Jestliže Wyclif z povinností kněžských nejvýš cenil činnost kazatelskou, musili bychom škrtnouti půl století našich dějin, kdybychom zde o jeho vlivu chtěli mluviti, a

také Hus již před jeho poznáním do tohoto vývoje se přihlásil; shoda tato mohla tedy býti jen příčinou obliby Wyclifovy. A tak je tomu téměř všude. Wyclif podává skoro jen vědecké zdůvodnění toho, co přirozený vývoj přinesl. Jestliže Wyclif v trapné nejistotě schismatu hledá pravou církev Kristovu mimo svářící se obedience, v Matějovi z Janova vývoj u nás dospěl již k témuž přesvědčení, a přijímaje definici Wyclifovu, Hus stává se pokračovatelem Matěje z Janova, kdyby ani jména jeho nebyl nikdy slyšel, a stává se dovršitelem předchozího vývoje, přejímaje to, co vlastně řekl již oblíbený Augustin.

A Hus sám ukazuje téměř názorně, jak k těmto závěrům dospěl.

Po příkladu Wyclifově představuje si pravou církev Kristovu jakožto neviditelnou společnost věřících předurčených k spasení (praedestinati) zemřelých, žijících i budoucích, jejíž hlavou může býti toliko Kristus, nikoli však papež, o němž ani nikdo nemůže věděti, je-li předurčen, a tedy člen pravé církve. Hus sám přečasto vzpomíná nynějšího rozdvojení, ano od koncilu v Pise i roztrojení západní církve, vyvozuje právě odtud na základě Písma, že toto rozdělení nemůže se týkati pravé církve Kristovy, a bylo by jistě dětinství tvrditi, že by toho bez Wyclifa nebyl si povšimnul.

Ovšem také Hus již svým praktickým úsilím, a připouštěje všecky prostředky omilostnění, byl nucen, jako již Matěj z Janova, přijímati jejich prostředníci zde na zemi, a tou jest mu oboedience Římská, později Pisská. Její hlavou však nemůže býti papež, jest toliko náměstkem Kristovým, ale i to jen tenkrát, žije-li podle jeho předpisů. Tím

jest arci vysloveno již právo kritiky, odepření neomezené poslušnosti. Poznati, činí-li tak papež, srovnávají-li se jeho rozkazy s Kristovými — a jen těch dlužno poslouchati, — lze pomocí Písma, které se tím stává předním pramenem víry, ale také tuto zásadu Wyclifem vyslovenou, najdeme, a ještě určitěji, již u Matěje z Janova a dílem i u Štítného.

V odmítání papeže neřádného Hus ovšem dostává se za Wyclifem již dále než Matěj z Janova, ale také zde pod nepřemožitelným tlakem doby. Hus uvádí četné příklady, jak ani jeho protivníci papeže neposlouchají a nemohou poslouchati, a neposledním důvodem jest i osobnost Jana XXIII., který byl živým potvrzením této zásady. A konečně, nehledě ani k tomu, že také tuto větu vyslovil již Matouš z Krakova, a že tedy ve vývoji byla již utajena, také jinak vývoj předcházející vedl k ní i jejím důsledkům.

Požadavek vnitřní opravdové zbožnosti, který celé předcházející hnutí tak krásně karakterisuje, vedl, jak víme, ke zdůraznění subjektivní kvalifikace, osobní způsobilosti k úřadu, a odtud k cenění člověka ne podle důstojenství úřadu, nýbrž podle důstojnosti života. Přirozeným a nevyhnutelným závěrem však musí tu býti názor Husův-Wyclifův, že žádný vládce duchovní, ani světský není jím ve skutečnosti, po zásluze (quoad meritum), trvá-li ve smrtelném hříchu, ač jím ovšem pro veřejnost, svým úřadem (quoad officium) zůstává. A odtud zase zcela důsledně vyvíjí se mínění, že světští páni jsou oprávněni zastaviti platy kněžím neřádným, jehož přijetí u Husa jest tím snazší, že mu vychází vstříc zvláštní vývoj názorů na patronátní

poměry v Čechách, kde jistý vliv světských patronů na jmění kostelní přes všechen odpor úřadů duchovních (zvláště od dob Arnoštových) přece vždy se udržel.

A s ušlechtilou snahou staršího našeho hnutí po vnitřním opravdovém životě srůstá Hus tak, že se jí nezříká, ano proti Wyclifovi i z části ji zdůrazňuje také tam, kde z Wyclifa přejímá názor o známkách příslušenství k církvi Jen předurčený může býti členem pravé církve, a praedestinace jest čirým aktem milosti boží, ale člověk, třeba rozhodnutí božího nemohl změniti, není tím sproštěn příkazu osvědčovati svou víru skutky, žíti řádně, užívati všech prostředků milosti na zemi, jako jsou svátosti atd. Ale ovšem ten, kdo v nich milost působí, není kněz, nýbrž Bůh.

Také toto mínění vyslovil Wyclif, ale zase slyšeli jsme je již v zásadách a sporech učenců Pražských, a byly-li to již školské učebnice, které k jeho probuzení vedly, byla to zase přítomná doba, která si jeho přijetí vynutila, podávajíc v něm zbraň proti přepiatým pokusům o vyvýšenosti moci kněžské.

Ale zcela důsledně tedy, a zase ve smyslu staršího vývoje Hus tento názor podržuje i proti Wyclifovi. Uznává-li se nutnost svátostí, musil špatný stav většiny tehdejšího duchovenstva činiti platnost jejich velmi nejistou, kdyby závisela na stavu přisluhujícího kněze. Proto Hus důsledně odmítá větu Wyclifovu, že hříšný kněz neposvěcuje, a učí, jako Štítný, vždy a rozhodně, že také špatný kněz platně přisluhuje svátostmi, ač sobě škodí.

Ani tím, co dosud uvedeno, není otázka vyčerpána, ale snad již to postačí na důkaz, že vystou-

pení Husovo vyplývá přirozeně a bezprostředně z předcházejícího vývoje našeho, že jeho přilnutí k Wyclifovi dostavuje se nevyhnutelně jakožto doplněk hnutí dosavadního, že není umělé a lehkomyslné, nýbrž samozřejmé a neodbytné. Přilnutí Husovo a jeho přátel k Wyclifovi není výsledkem nějaké záliby v bezúčelných hádkách theologických, nýbrž plodem mravního úsilí o povznesení života křesťanského. Hus a jeho přátelé neoblíbili si Wyclifa proto, že se od církve uchýlil, nýbrž proto, že uspokojoval jejich úsilí mravní.

Než právě proto, že učení Wyclifovo bylo tak uceleno a jeho filosofickou soustavou v tak ladný celek semknuto, snadno se stávalo, že s jeho názory mravně reformními, jež arci z části stály již mimo církev, mohly obliby dojíti také jeho názory věroučné, z tohoto úsilí přímo nevyplývající, ale realismem Wyclifovým podepřené, jako především jeho učení o r e m a n e n c i. Také zde hlásí se účinky staršího hnutí, i tím, že otázkou častého přijímání upravilo půdu těmto záhadám, i tím, že úsilím nominalistických profesorů dána byla již jistá, třebas podmíněná, volnost diskuse i o těchto otázkách.

Jako již Štítnému učení o remanenci zdálo se přístupnějším, přihlásil se k němu především Stanislav ze Znojma úplně a bez výhrad, a jeho příkladem znali se k němu velmi četní přívrženci oprav, takže učení vniklo i v lid. Štěpán z Kolína a Hus jsou skoro výminkou, a zvláště Hus, ač často z něho viněn, nikdy se k tomuto učení neznal.

Nelze pochybovati, že ani Stanislava a ostatních nevedla touha uchýliti se od církve, nýbrž to, že srozumitelnější toto učení také jejich realismu lépe

vyhovovalo. Ale učení toto platilo již tenkrát za kacířské, přilnutí k němu vedlo k prvnímu dvojení v jednotném dosud náboženském hnutí českém.

České hnutí náboženské nechtělo se státi kacířským. Jeden z předních zástupců dosavadního směru, Jan Štěkna to byl, který Stanislava obvinil z kacířství. Stanislav sice obhájil se, „dokončiv" svůj traktát, to jest napsav nový, opačného smyslu, ale stíny zůstaly. U těch, kteří nedovedli se zcela oprostiti od tradic církevních, případ tento vzbudil nedůvěru v celou dosavadní činnost i vlastní, vznítil obavy, že celý tento směr vede ku kacířství. Bylo to první tříbení duchů ve straně reformní. Mnozí, kteří dosud svou horlivostí kazatelskou, svým ostrým káráním vad kněžských náleželi do strany reformní, odříkali se jí nyní.

Reformní strana byla tím arci utvrzena a sjednocena, a čerpájíc i nadále posilu z Wyclifa, dávala se svým mravním úsilím bezděčně strhovati na půdu mimocírkevní vždy více. V potomních bojích s arcibiskupem Zbyňkem, šlechetným, ale zcela neschopným a právě proto tak záhy z nadšení reformního do vlivu velikých kanovníků upadnuvším, v bojích o volnost kázání, o platnost klatby, o poměr k papeži a možnost odříci se ho, strana reformní stojí jednotna, ano v jednu chvíli, kde běží o obecný zájem národní, seskupuje kol sebe i ty české profesory, kteří jinak opravám nepřáli.

Ale také na českém hnutí mělo se znovu potvrditi, že v tehdejším stavu téměř každý, kdo stál o zlepšení, musil se bezděky dostati mimo církev. Právě bezděčnost celého vývoje na příště přiná-

šela nebezpečí. Názory, k nimž jednotná strana reformní dospívala, byly přece jen příliš smělé, aby mohly proraziti rázem, bez boje se starými tradicemi. Nové hnutí nebylo ušetřeno zkoušky ohněm, v níž měly obstáti jen karaktery nejryzejší, povahy ocelové.

Zkouška přišla r. 1412. Jest známo, že tenkrát Hus se vší rozhodností postavil se proti papeži, hlásajícímu odpustky za peníze na křížovou výpravu proti králi Neapolskému. A to jest onen okamžik druhého dvojení ve straně reformní, to jest chvíle, ve které se s Husem rozcházejí jeho dosavadní přátelé Páleč a Stanislav.

V theorii horliví stoupenci Wyclifovi, postaveni před praktický případ, zalekli se důsledků své theorie, podléhají síle starých tradic. Stejně jako Hus, přesvědčeni o nesprávnosti podobných odpustků, zarážejí se před krajními konsekvencemi svého poznání. Autorita církve zvítězila, a jako před tím, tak také u nich dostavuje se reakce. Ač se nevzdávají reformních snah zcela, podrobují se autoritě úplně, jí obětují Wyclifa i svého přítele Husa. V Kostnici nebylo nebezpečnějšího žalobníka nad Pálče . . .

Nelze pochybovati, že také Hus byl si plně vědom dosahu svého odhodlání. Ale sílen přesvědčením, k němuž celým vývojem svých mravně reformních snah dospěl, že Boha jest poslouchati více než lidí, sílen poznáním, že pravá církev není totožna s papežem, a sílen vědomím, že své církve neopouští, Hus také nyní vytrval na dráze jednou nastoupené.

Vývoj Husův a jeho význam pro naše hnutí vlastně již tímto odporem proti papeži vrcholí.

A jen pohnutá doba, která v Husovi nalezla tak ušlechtilého mluvčího, chtěla tomu, aby vývoj vyvrcholil ještě mohutněji.

Jenom nezlomná síla toho přesvědčení, které pokládal za správné, mohla Husovi, když se chystal do Kostnice, vlíti naivní sebedůvěru, že se mu podaří přesvědčiti koncil o jeho správnosti. Postup vůči němu zahájený ukázal ovšem záhy, že to byla naděje klamná.

V červnu 1415 po dlouhém, mučivém žalařování koncil se zdráháním přistoupil k veřejnému projednání pře Husovy. Tou dobou byl již slavnostně odsouzen Wyclif, ale tou dobou byl již odsouzen a sesazen také papež Jan XXIII., a koncil, postaviv se nad papeže, prohlásil sebe za nejvyšší autoritu ve věcech víry. A zde jsme u vyvrcholení vývoje i historického významu Husova. Když tato, v tu chvíli nejvyšší autorita předložila Husovi články z části jeho, z části křivě mu přičítané, žádajíc, aby je odvolal, Hus i této, v tu chvíli nejvyšší autoritě, odmítl prostě odvolati, žádaje poučení . . .

Smrt člověka působí vždy mocným dojmem, smrt za přesvědčení působí dojmem tragicky velikolepým, tím mohutnějším, když se objevuje s tímto historickým pozadím. Že Hus i této, v tu chvíli nejvyšší autoritě, moha odvoláním zachrániti si život, který mu nadto i glejtem byl pojištěn, odepřel prostě odvolati, žádaje býti poučen že volil raději smrt než podrobení, v tom jest vrchol jeho mravního i historického významu, zde Hus vyzdvihuje a vyvrcholuje také mravní úsilí náboženského hnutí českého, ale zde také otevírá nové dráhy, tím si pojišťuje trvalé místo v dějinách

Vývoj dějin valí se bezohledně vpřed, v jeho rychlém proudu mnohdy beze stopy zanikají ti, kdo na chvíli svého života zdáli se na jeho vrcholu, a jenom málo vyvoleným přáno jest i v tomto přívalu podržeti své místo. A nelze si mysliti stkvělejšího údělu posmrtného, než získati trvalý pomník v dějinách tím, čím ho získal Hus, obětovav, když ho mohl zachrániti, svůj život v tak významnou chvíli za to, čemu celý byl zasvěcen — úsilí o mravní obrození, povznesení a uvolnění člověka.

Literatura (důležitější).

Všeobecně (vedle Palackého, Tomka, Vlčka, Jakubce):

K. Müller, Kirchengeschichte, I, II, (Freiburg Br. 1892, Tübingen-Leipzig 1902, zvláště také pro III. kapitolu).

Haller, Papsttum und Kirchenreform I, Berlin 1903.

Drtina, Myšlenkový vývoj evropského lidstva (2. vyd. Spisy I., Praha 1914).

Burdach, Vom Mittelalter zur Reformation, Halle 1893 (ot. z Centralblatt für Bibliothekswesen VII; druhé vydání s týmž titulem, dosud svazku II. dílu I. část 1., díl 2. a 3., Berlín 1912, 1913, otázek pro nás nejdůležitejších se ještě netýká).

Wolkan, Gesch. der deutsch. Literatur in Böhmen, Prag 1894.

Höfler, M. Johannes Hus und der Abzug der deut. Professoren und Studenten aus Prag, Prag 1864.

Loserth, Hus und Wiclif, Leipzig 1884.

Novotný, M. Jan Hus, 3. vyd., Praha 1913 (Svět. knih č. 1000).

Nejedlý, Počátky husitského zpěvu, Praha 1907.

Thérémin, Beiträge zur öffentl. Meinung über Kirche und Staat in der städtischen Geschichtschreibung Deutschlands, Berlin 1909 (Hist. Stud. 68).

Höfler, Geschichtschreiber der hus. Bewegung I—II, FRA II, VI, VII, Wien 1856, 1865 a 1866 a k tomu:

Palacký, Die Geschichte des Husitenthums und Prof. Const. Höfler, Prag 1868.

Palacký, Documenta M. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia a. 1403—1418 illustrantia, Pragae 1869.

Sedlák, Studie a texty k náboženským dějinám českým I., Brno 1914 a k tomu:

Novotný, Čas. Mat. Mor. XX VIII, Arch. Slav. Phil. XXXVI.

Mollat, Les papes d'Avignon, 1912.
Krofta, Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské, II., III., ČČH XII, XIV.
Krofta, Řím a Čechy před hnutím husitským, Sborník Goliův 1906 (výtah z předešlé práce).
J. B. Novák, Aviňonské papežství a zárodky českého odporu proti kurii, ČMM XXI.
Novotný, Přehled církevního vývoje českého v Tobolkově České politice I, Praha 1906.
Werunsky. Gesch. Kaiser Karls IV und seiner Zeit, III díly o 4 sv., Innsbruck 1880—92.
Kalousek, Karel IV., otec vlasti. Praha 1878.
Friedjung, Karl IV und sein Antheil am geistigen Leben seiner Zeit, Wien 1876.
Pontanus a Braitenberg, Statuta provincialia Arnesti archiepiscopi, Pragae 1606.
Höfler, Concilia Pragensia, Abh. kgl. Ges. Wiss. V, 12, 1862.
Dudik, Statuten der Prager Metropolitankirche v. J. 1350, AÖG 37; nové, lepší vydání pořídil
Podlaha, Statuta metrop. eccl. Prag. a. 1350. conscripta, Pragae 1905.
Dudik, Statuten des Metropoliten von Prag Arnest v. Pardubitz für den Bischof und das Kapitel von Olmütz, AÖG 41.
Menčík, Několik statutů a nařízení arcib. pražských Arnošta a Jana I. Poj. král. spol. nauk VI, 11 (1882).
Ott, Beiträge zur Receptionsgesch. des röm. canon. Processes in den böhm. Ländern, Leipzig 1879.
Finke, Aus den Tagen Bonifaz VIII, Münster 1912.
Scholz, Die Publizistik zur Zeit Philipps d. Schönen und Bonifaz VIII, Stuttgart 1903.
Voigt, Die Wiederbelebung des klass. Altertums, 3. vyd., Berlín 1894.
J. Truhlář, Počátky humanismu v Čechách, Rozpr. Akad. tř. III., sv. 3., 1892.
Korelin, Rannij italьjanskij gumanizmъ i ego istoriografia, Moskva 1892 (srvn. Karějev, Ruský dějepisec italského humanismu, ČČH VII).
Kolde, Die deutsche Augustinerkongregation und Johann Staupitz, Gotha 1879.
Tadra, Jan ze Středy, kancléř císaře Karla IV. . . ., ČČM 1886.

Benedict, Das Leben des h. Hieronymus in der Übersetzung des Bischofs Johannes VIII v. Olmütz, Prag 1880.

Feifalik, Leben des h. Hieronymus vom Olmützer Bischof Johann VIII, Schriften der hist. stat. Sect. II.

Sattler, Die pseudoaugustinischen Soliloquien und die Übersetzung des Bischofs Johann v. Neumarkt, Prg. bfl. G. Graz 1901, 1902.

M. Dvořák, Die Illuminatoren des Johann v. Neumarkt, Jhrb. der kunsth. Samml. XXII.

*

Sedlák, Nižší klerus v době Husově, Stud. text. I.

Palacký, Die Vorläufer des Husitenthums, Leipzig 1847, 2. vyd. Prag 1869, česky Radhost II., Sebrané spisy I.

Kropatscheck, Das Schriftprinzip der lutherischen Kirche, Leipzig 1904 (velmi slabé).

Menčík, Konrád Waldhauser, Poj. král. č. spol. nauk VI., 11 (1882).

Klicman, Zpráva o cestě po knihovnách v Rakousku a Německu. Věst. Akad. II.

Klicman, Konrád Waldhauser, Ottův Slov. Nauč.

Loskot, Konrád Waldhauser, Praha 1909.

Klicman, Studie Milíčovi z Kroměříže, Listy Filol. 1890.

Menčík, Milič a dva spisy jeho, Věst. král. č. spol. nauk 1890.

Klicman, Milíč, Ottův Slovník Nauč.

Kybal, Milíčův sen, Sborník Gollův 1906.

Novotný, Jan Milíč z Kroměříže, Mor. čítanka 1908.

Loskot, Milíč z Kroměříže, Praha 1910.

*

Valois, La France et le grande Schisme d'Occident I—IV, Paris 1896 n.

Gayet, Le grande Schisme d'Occident, Florenz-Berlin 1889.

Bliemetzrieder, Liter. Polemik zu Beginn des grossen abendländ. Schismas, Wien-Leipzig 1910.

Bliemetzrieder, Der Karthäuseroden und das abdl. Schisma MVGDB 47.

Riezler, Die litterar. Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwig des Bayern, Leipzig 1874.

K. Müller, Der Kampf Ludwigs des Baiern mit der röm. Kurie, I, II, Tübingen 1879, 1880.

R. Scholz, Marsilius von Padua, Defensor pacis, Leipzig-Berlin 1914.

Stieglitz, Die Staatstheorie des Marsilius v. Padua, Leipzig-Berlin 1914.

Prantl, Geschichte der Logik III a IV, Leipzig 1867, 1870.

(Loewe, Der Kampf zwischen dem Realismus und Nominalismus im Mittelalter, Abh. kgl. böhm. Ges. der Wiss. V, 8 1876.)

Werner, Die Scholastik des späteren Mittelalters, I—IV, Wien 1881—1887.

Seeberg, Scholastik, Realenzyklopaedie für prot. Theol. XVII[3].

Lindner, Gesch. des deutschen Reiches unter König Wenzel, I—II, Braunschweig 1875, 1880.

Novotný, Václav IV., Ottův Slovník Nauč.

Dvořák, Církevní politika krále Václava v prvních letech vlády jeho v Němcích. Sbor. Hist. II (1884).

Polák, Církevní politika krále Václava IV. (1378—1400), Prg. G. Uh. Hradiště 1903.

Polák, Církevní politika krále Václava IV. (1400—1409), ČMM XXVIII.

Dienemann, Die Romfahrtfrage in Wenzels Politik, diss. Halle 1909.

J. Truhlář, Rukopis někdejšího kláštera Ostrovského, ČČH VIII.

Bliemetzrieder, Eine von den Kreisen des Hofes Kaiser Karls IV inspirierte Verteidigung der Wahl Urbans VI, MVGDB 47.

Kneer, Die Entstehung der konziliaren Theorie, Rom 1893.

Denifle, Die Universitäten des Mittelalters, Berlin 1885.

Tomek, Děje university Pražské, Praha 1849.

Tadra, Příspěvky k dějinám univ. Pražské, ve XIV. stol. Věst. král. č. spol. nauk 1890.

Nováček, Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z l. 1367 až 1424, Věst. král. č. spol. nauk 1895.

Aschbach, Gesch. der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens, Wien 1865.

Morawski, Historya uniwersitetu Jagiellonskiego I, II, Kraków. 1900.

Fijałek, Studya do dziejów universitetu Jagiellonskiego, Rozpr. Ak. Krak. XXXIX.

Tschackert, Peter von Ailli, Gotha 1871.

Salembier, Petrus de Alliaco, Insulis 1886 (mnohem slabší než dílo předcházející).

Schwab, Johann Gerson, Würzburg 1852.

Sommerfeldt, Zu Heinrich Totting von Oyta, MIÖG XXV.

Sommerfeldt, Aus der Zeit der Begründung der Universität Wien, MIÖG XXXIX.

Lanz, Servitien und Anniversarien der Cistercienserabtei Heiligenkreuz, StMBCO XIX, XX.

Sommerfeldt, Zwei polit. Sermones des Heinrich von Oyta und Nikolaus Dinkelsbühel, Hist. Jahrb. XXVI.

Schmitz, Conrad v. Soltau, diss. Leipzig 1891.

Krause, Dietrich v. Niem, Konrad von Vechta, Konrad Soltau, Bischöfe von Verden 1395—1407, Forsch. zur deut. Gesch. XIX.

Krause, Nochmals die Bischofe von Verden Dietrich von Niem und Konrad Soltau, Forsch. zur deut. Gesch. XXII.

Hipler, M. Johann Marienwerder, Professor der Theologie zu Prag, Zeitsch. für Gesch. Ermlands 1865.

Fijałek, Mathias von Liegnitz, Katholik 1898.

Sommerfeldt, Die Leichenpredigt des M. Mathias von Liegnitz auf den Prager Erzbischof Johann von Jenstein, MVGDB 42; přičítá mu, asi mylně, řeč, již měl spíše Jan Isnerův, a kterou vydal:

Menčík, Pohřební řeč nad Janem z Jenštejna, Věst. král. č. spol. nauk 1882!

Franz, Mathias von Liegnitz und Nikolaus Stöhr von Schweidnitz, Katholik 1898 (srvn. Čas. kat. duch. 1898).

Franz, Der M. Nikolaus Magni von Jawor, Freiburg 1898.

Schönbach, Miszellen aus Grazer Handschriften, Mitt. des hist., Ver. für Steiermark 48.

Sommerfeldt, Heinrich von Bitterfeldt, Zeitsch. für kath. Theol 1905.

A. Paudler, Heinrich von Frimar, Mitt nordb. Exkurs. XXVII.

Sommerlad, Matthäus von Krakau, diss. Halle 1891.

Sommerfeldt, Ein kirchl. Traktat des Matthaeus von Krakau. ZGORh VII.

Schmitz, Zu Matthäus von Krakau. Röm. Quart. VIII.

Brückner, Mateusz z Krakowa, kartka jubileuszowa, Ateneum 1900.

Bliemetzrieder, Matthäus von Krakau der Verfasser der Postillen? StMBCO XXV.

Rubczynski, Mateusz z Krakowa. Rationale operum divinorum. Sprawozd. Akad. Kraków 1910.

Sommerfeldt, Die Adventsrede des Matthäus de Cracovia vor Papst Urban VI, MIÖG XXIV.

Sommerfeldt, Zu Mathäus de Cracovias kanzelrednerischen Schriften, Zeitsch. für Kirchengesch. XXII, XXIII, XXV (otiskuje z části řeči, jež mu nenáleží)

Sommerfeldt, Über den Verfasser und die Entstehungszeit der Traktate De squaloribus curiae Romanae und Speculum aureum, ZGORh, NF XVII.

Sommerfeldt. Mathäus von Krakau und Albert Engelschalk, MVGDB 43.

Sommerfeldt, Das Vorwort zu Johann Falkenbergs Schrift de mundi monarchia und seine Erwideiung in einem Klageverfahren, Hist. Jhrb. XXVII.

Sommerfeldt, Noch eine Handschrift des Speculum aureum, Zeitsch. für Kircheng. XXVII.

Sommerfeldt, Gerhard von Hoengen und Albert Engelschalk. Neues Archiv XXXIX.

Franke, Mathäus von Krakau, diss. Greifswald 1910.

*

H. Jireček, M. Adalbertus Rankonis, ČČM 1872.

Loserth, Der M. Adalbertus Ranconis de Ericinio, AÖG 57.

Tadra, M. Vojtěch, professor učení Pařížského, ČČM 1879.

Loserth, Nachträgliche Bemerkungen zu dem M. Adalbertus Ranconis de Ericinio, MVGDB 17.

Menčík, M. Vojtěcha Raňkova dopis Konrádu Waldhauserovi, ČČM 1880.

Kalousek, Traktát Jana z Jenštejna proti M. Vojtěchovi Raňkovi o odúmrtech, Věst. král. č. spol. nauk 1882.

Loserth, Zu Albertus Ranconis de Ericinio, MVGDB 23.

Nováček, Rodiště M. Vojtěcha Raňkova, ČČM 1890.

Récsei, Zwei Manuscripte der bfl. Bibliothek in Kaschau, StM BCO XI.

Truhlář, Mšál Těchobuzský ze 14. st., ČČH VIII.

Podlaha, Zlomek závěti, jíž M. Vojtěch činí pořízeni o odkazu, který mu byl Milíč učinil, Věst. Akad. XVIII.

Neander, Über Matthias von Janow als Vorläufer der deutsch. Reformation, Abh. Akad. Berlin 1849.

Böhringer, Konrad Waldhauser, Milic v. Kremsier, Matthias von Janow, Stuttgart 1858.

Bergmann, Matthias von Janow, Rev. intern. de Théol. 1896 (bezcenné).

Kybal, Matěj z Janova, Praha 1906; týž autor pořídil také vydání základního díla

Matěje z Janova Regulae Veteris et Novi testamenti, I—IV, Innsbruck 1908—1913.

Naegle, Der Prager Kanonikus Mathias von Janow auf Grund seiner jüngst zum ersten Male veröff. Reg. Vet. et NT, MVGDB 48 (slabé).

Kybal, Matěj z Janova, ČČH XI (výtah z velikého díla).

Loserth v Realenzykl. VIII[3].

Krofta, Jižní Čechy a české hnutí náboženské, Jihoč. kraj I.

Loskot, Matěj z Janova, Praha 1912.

Truhlář, Jakoubkova kvestie o Antikristu, Věst. Akad. 1901,

Kybal, M. Matěj z Janova a Jakoubek ze Stříbra, ČČH XI.

Sedlák, Husův pomocník v evangeliu, Stud. a texty I.

Kybal, Étude sur les origines du mouvement hussite en Bohême, Rev. Hist. sv. 103.

Podlaha, Nový rukopis traktátu Matěje z Janova De corpore Christi, Věst. Akad. XVIII.

Krofta, Kněz Jakub, stoupenec Matěje z Janova, ČČH VI.

*

O Grooteovi, Ruysbroechovi atd. informují L. Schulze, Realenzyklopaedie VII[3] a van Veen tamtéž XVII[3].

Kallab, Malogranatum a jeho autor, Věst. král. č. spol. nauk 1911.

Tieftrunk, Tomáš ze Štítného, Osvěta IV.

A. Sedláček, O rodu, erbu a vládyckém živobytí p. Tůmy ze Štítného, ČČM 1878.

Ig. Hanuš, Příspěvky k staroč. literatuře, ČČM 1861.

Mareš, Materialy k dějinám uměl. PAM XVI.

Lerach, O křesťanském rytíři Tomáši ze Štítného, Květy 1881.

Čupr, Tómy ze Štítného význam ve filosofii, ČČM 1847.

J. J. Hanuš, Rozbor filosofie Tůmy ze Štítného, Praha 1852.

Wenzig, Tomáš ze Štítného vůbec a jeho myšlenky o Bohu zvláště, Prg. R. Praha 1855.

Wenzig, Tomáše ze Štítného spis o andělích a lidech, Prg. R. Praha 1856.

Wenzig, Blicke über das böhm. Volk, seine Geschichte und seine Literatur, Leipzig 1855.

Wenzig, Studien über Ritter Thomas von Štítné, Leipzig 1856.

Vinohorský, Slovo o scholastických zásadách Tomáše ze Štítného a jeho povaze, Prg. G. Král. Hradec 1856.

Dastich, Rozbor filosofických náhledů Tómy ze Štítného o pojmu krásy a o poměru víry k rozumu, Poj. král. č. spol. nauk V., 12, 1862.

Vinohorský, Stanovisko Tomáše ze Štítného-mudrce, Král. Hradec 1867.

Durdík, Tóma ze Štítného praotec filosofie české, Praha 1879.

Gebauer, Několik slov o Štítném, Listy Fil. 1900.

Erben, Tomáše ze Štítného Knihy šestery, Praha 1852.

Stárek, Opatovický rukopis, ČČM 1841.

Vrťátko, Thómy ze Štítného Knihy naučení křesťanského, Praha 1873.

K. Černý, Příspěvky ku kritice a výkladu Štítného, Listy fil. XV.

Soukup, O rukopise Štítného Jindřichohradeckém, Prg. G. Chrudim 1886.

Soukup, Staročeské výroční obyčeje, slavnosti, pověry, čáry a zábavy prostonárodní ve spisech Tomáše ze Štítného, Prg. G. Plzeň 1902.

Ryšánek, Štítného překlady z Richarda a S. Victore, L. fil. XXX.

Souček, Studie Štítenské, Rozpr. Akad. tř. III. č. 27., 1909.

Annenkov, Výpisky z rukopisů Štítného a Chelčického v Paříži, ČČM 1885.

Hatala, Besední řeči Tomáše ze Štítného, Praha 1897.

Lacina, Budyšínský rukopis Štítného Řečí besedních, Listy fil. XXVI.

Stejskal, Jsou Řeči besední Tomáše ze Štítného v rukopise Pařížském recensí první? ČMusfil. 1902.

K. Černý, O změněném pořádku kapitol ve Štítného Řečech besedních. Listy fil. XXXIII.

Stejskal, Tómy ze Štítného Řeči besední, Brno 1901.

Ryšánek, Přirovnání světa ku knihám u Štítného, Listy fil. XXXVI.

Souček, Ještě o přirovnání světa ku knize, ČMM XXXIV.

Ryšánek, Některé prameny ku Štítného Řečem besedním, Listy fil. XXXVII.

Souček, K redukci Štítného Řečí besedních na prameny, ČMM XXXIV.

Souček, Vztahy Štítného ku krásnu, Prg. II. G. Brno 1910.

J. Jireček, Řeči nedělní a sváteční, ČČM 1861.

J. Jireček, O nově objeveném rukopise Řečí nedělních a svátečních, Věst. král. č. spol. nauk 1871.

Straka, Šttíného Řeči nedělní a sváteční, Listy fil. XXXV, XXXVI.

Ryšánek, Příspěvky k poznání pramenů spisů T. Štítného, Sb. filol. I.
Vodička, O olomouckém rukopise Štítného překladu Zjevení sv. Brigity, Prg. G. Olomouc 1885.
J. Hanuš, Zjevení sv. Brigity v literatuře české, Listy Filol. 1886.
Tomek, Zpráva o Anežce, dceři Tomáše ze Štítného, ČČM 1864.

*

Loserth, Der Codex epistolaris des Erzbischofs Johann von Jenczenstein AÖG 55.
Novotný, Jan z Jenštejna, Ottův Slov. Nauč.
Vielhaber, Der libellus de bono mortis des Erzbischofs Johann von Jenstein. Festschrift VGDB 1902.
Zítek, Tractatus de potestate clavium, Čas. kat. duch. 45 (1904).
Zítek, Ke sporu Jana z Jenštejna s Václavem IV., tamtéž 50 (1909).
Zítek, Kodex Jana z Jenštejna ve Vatik. knihovně v Římě, PAM XX.
Sedlák, Jenštejnův traktát De consideratione, St. text. II.
Krofta, Zur Geschichte der husit. Bewegung, MIÖG XXIII.
Literaturu o Wyclifovi podává nyní Loserth, Wyclif, Realenzyklopaedie XXI[3] (1908), kde také dobré poučení o jeho nauce.
Literatura důležitější o Husovi uvedena v mém článku Hus v Ottově Slov. Nauč., z novější o něm i jeho předchůdcích:
Krofta, Kněz Jan Protiva z Novévsi a Chelčického „mistr Protiva“, ČČM 1900.
Bidlo, Čeští emigranti v Polsku a mnich Jeronym Pražský, ČČM 1895.
Flajšhans, Předchůdcové Husovi, Věst. Akad. XIII., XIV., srvn. i ČČM 1905, 1906.
Flajšhans, Husovi učitelé, Věst. Akad. XVIII.
Nejedlý, Dějiny města Litomyšle, Litomyšl 1903.
Flajšhans, Bohemica Drkolenská, Věst. Akad. XVIII.
Novotný, Dekret Kutnohorský, Praha 1909.
Matthaesius, Der Auszug der deut. Studenten aus Prag 1409, MVGDB 52.
Novotný, Hus rektorem Pražské university, Naše Doba XVII.
Prohaska, M. Jana Husi spis o svatokupectví, Čas. mod. fil. III.
Sedlák, Pramen Husova českého výkladu, Stud. text. I.
Sedlák, Pramen české Postilly Husovy, tamtéž I.
Sedlák, Ku kritice Husova spisu „O svatokupectví“, tamtéž I.
Sedlák, Pramen Husovy lektury na III. knihu Sentencí, tamtéž I.

Sedlák, Učil Hus remanenci? tamtéž I.
Sedlák, Několik textů z doby husitské, Hlídka 1911—1913 (zvl. otisk).
Sedlák, Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma, Hlídka 1906.
Sedlák, Pálčův Antihus, Hlídka 1910. (zvl. ot.).
Flajšhans, Štěpán z Pálče, ČČM 1905.

Zkratky jmen časopisů:

AÖG = Archiv für oesterr. Geschichte.
ČČH = Český Časopis Historický.
ČČM = Časopis Musea král. Českého.
ČMM = Časopis Matice Moravské.
MIÖG = Mitteilungen des Instituts für oesterr. Geschichtsforschung.
MVGDB = Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen.
PAM = Památky archaeologické a místopisné.
StMBCO = Studien und Miteilungen aus dem Benedictiner und Cistercienser Orden.
ZGORh = Zeitschrift für Geschichte Ober-Rheins.

REJSTŘÍK.

*

OBSAH:

HISTORICKÁ DÍLA

Z NAKLADATELSTVÍ J. OTTY V PRAZE, KARLOVO NÁM. 34. — Ve Vídni I., Gluckg. 3.

Prof. dr. Novotný V., MISTR JAN HUS. Světové knihovny č. 1000. Za 20 hal., váz. 52 hal.

Novák Karel, PŘÍSPĚVKY KU BLIŽŠÍMU SEZNÁNÍ SPISŮ HUSOVÝCH A JEHO ŽIVOTA. Obsaženo ve IV. ročníku Rezkova Historického sborníku, mimo přečetné jiné historické práce. Za K 7'20.

Tomek V. V., JAN ŽIŽKA. O sepsání životopisu jeho pokusil se. Se světlotisk. vyobraz. Za K 2'40. Německý překlad tohoto díla z péra dra. V. Procházky za 3 K.

Aeneas Sylvius, HISTORIE ČESKÁ. Vydal Jiří Vičar. Světové knihovny č. 856-858. Za 60 hal., váz. K 1'08.

dr. Bidlo Jar., DĚJINY RUSKA V XIX. STOLETÍ. (1796-1894.) Dva díly. Světové knih. č. 601-603, 655-657. Za K 1'20, váz. K 2'16.

dr. Čelakovský Jaromír, ÚŘAD PODKOMOŘSKÝ V ČECHÁCH. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých. Za K 1'80.

Dvorský Fr., NEUES ÜBER J. KEPLER. Mit 21 Beilagen. Snížená cena 20 hal.

Prof. dr. Goll Jar., QUELLEN UND UNTERSUCHUNGEN ZUR GESCHICHTE DER BÖHM. BRÜDER. Za 6 korun.

dr. Maršan Rob., ČECHOVÉ A NĚMCI R. 1848 a BOJ O FRANKFURT. Se 46 obrazy a faksimiliemi. Za K 3'40.

dr. Rezek A., ZVOLENÍ A KORUNOVÁNÍ FERDINANDA I. ZA KRÁLE ČESKÉHO (1526-1527). Za K 2'40. Německý překlad téhož díla K 3'—.

Řehák Jan J., FILIP VILLANUOVA, český biskup pod obojí, 1504-1507. Za 60 hal.

SBORNÍK DĚJEPISNÝCH PRACÍ bývalých žáků dra W. W. Tomka, vydaný na památku odchodu jeho z university Klubem historickým v Praze. Obsahuje řadu prací českých historikův. Za K 3·60.

SBORNÍK HISTORICKÝ, vydaný nákladem 10letého trvání Klubu historického v Praze za redakce zvláštní komise klubovní. Za K 1·60.

SBORNÍK HISTORICKÝ. Redigoval dr. A. Rezek. Vyšly 4 svazky, jež obsahují hojný pramenný materiál k dějinám českým. Na skladě již jen v nepatrné zásobě, ročník po K 7·20.

Seignobos Ch., POLITICKÉ DĚJINY FRANCIE v století XIX. Přeložil Jos. Helm. Světové knih. čís. 355-357. Za 60 hal., váz. K 1·08.

Seignobos Ch. a *H. Métin*, SOUČASNÉ DĚJINY OD R. 1815. Přeložila A. Sychravová. 4 svazky ve Světové knihovně. Za K 1·80, váz. K 3·48.

Slavata V. z Chlumu a Košumberka, PŘEHLED NÁBOŽENSKÝCH DĚJIN ČESKÝCH. Vydal dr. H. Opočenský. Světové knih. č. 1044-1046. Za 60 hal., váz. K 1·08.

Svátek Josef, OBRAZY Z KULTURNÍCH DĚJIN ČESKÝCH. Dva díly za K 10·80.

Prof. dr. Šembera Fr., DĚJINY STŘEDOVĚKÉ od konce století V. do konce století XV. Čtyři svazky v snížené ceně 20 K, váz. K 29·60.

Tomek V. V., NOVĚJŠÍ DĚJEPIS RAKOUSKÝ. Od roku 1526-1860. Za 10 K.

MÍSTOPISNÉ PAMĚTI HRADCE KRÁLOVÉ s mapkou. Za K 1·20.

PŘÍBĚHY KLÁŠTERA A MĚSTA POLICE NAD MET. S mapkou. Za K 3·20.

dr. Winter Z., DOKTOŘI A LÉKAŘI V XVI. VĚKU V ČECHÁCH. Zprávy. Za 60 hal.

ZLATÁ DOBA MĚST ČESKÝCH. S 87 vyobrazeními. Za K 2·60, váz. K 3·80.

Na skladě v každém knihkupectví.

BR
817
B6N68

Novotný, Václav
Náboženské hnutí české ve
14. a 15. stol.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 11 02 04 015 0